

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Bakalářská práce
Šárka Roldánová

Zaniklá židovská náboženská obec v Poběžovicích v letech
1850 - 1950

The extinct Jewish congregation in Poběžovice during the years
1850 - 1950

Praha 2010

vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Zaniklá židovská náboženská obec v Poběžovicích v letech 1850 - 1950 vypracovala samostatně a pouze s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne:

Podpis autora:

Poděkování:

Za odbornou pomoc a podporu a za vstřícný přístup ke vzniku mé práce děkuji doc. PhDr. Jiřímu Pokornému, CSc., dále za poskytnutí cenných údajů a doporučení děkuji zejména pracovníkům Státního okresního archivu v Domažlicích se sídlem v Horšovském Týně a Židovskému muzeu v Praze. Mé poděkování patří i Mgr. Janu Večeřovi z Poběžovic za mnoho užitečných rad a vytvoření přátelské atmosféry při psaní mé práce.

Anotace:

Práce předně zkoumá, na základě studia odborné literatury a pramenů, dějiny let 1850 - 1950 v židovské náboženské obci v Poběžovicích. Uvedení do problematiky formuluje popisem možných okolností jejího vzniku již před vybraným obdobím s pomocí všeobecně a regionálně historického kontextu. Za cíl si dává zmapovat hlavní oblasti života příslušníků této komunity a představit důvody jejího zániku před rokem 1950, respektive během druhé světové války. Konkrétně se zabývá demografickými, urbanistickými, hospodářskými a náboženskými poměry dané obce.

Klíčová slova:

komunita

historie Židů

Poběžovice

Ronšperk

židovská menšina

židovská náboženská obec

Annotation:

The thesis, based on a study of professional literature and historical resources, is primarily focused on the history of years 1850 - 1950 of the Jewish congregation located in Pobežovice. This main part is prefigured by an introduction representing the circumstances which led to the inception of this community. The general goal is to present its life through describing and evaluating demographic, urbanistic, economic and not least religious conditions, which were all pivotal for the given congregation. Also, it tries to do justice to causes of its extinction before 1950, or to be more precise during the second world war.

Key words:

community

history of Jews

Jewish congregation

Jewish minority

Pobežovice

Ronšperk

1. OBSAH

1. OBSAH	6
2. UŽITÉ ZKRATKY	8
3. ÚVOD	9
4. LITERATURA A PRAMENY	11
5. HISTORIE POBĚŽOVICKÉ (RONŠPERSKÉ) ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE PŘED ROKEM 1850 NA POZADÍ DĚJIN MĚSTA	15
5.1. NEJSTARŠÍ DĚJINY	15
5.2. 14. A 15. STOLETÍ	17
5.3. 16. STOLETÍ	18
5.4. 17. STOLETÍ	21
5.5. 18. STOLETÍ	23
5.6. 19. STOLETÍ	26
6. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ	28
7. ŽIDOVSKÁ ČTVRŤ V POBĚŽOVICÍCH OD ROKU 1850	32
7.1. VÝVOJ VLASTNICKÉHO DRŽENÍ JEDNOTLIVÝCH DOMŮ V RÁMCI ŽNO	34
8. HOSPODÁŘSKÝ ŽIVOT	41
8.1. OBCHOD A ŘEMESLA	41
8.2. PRŮMYSL	44
8.2.1. <i>Papírna</i>	44
8.2.2. <i>Továrna na plstěnou obuv</i>	44
8.3. ŽIVCOVÝ MLÝN A RONŠPERSKÉ ZÁVODY ŽIVCOVÉ A KŘEMENNÉ V RONŠPERKU	45
9. NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT	47
9.1. SYNAGOGA	47
9.1.1. <i>Synagoga v Poběžovicích</i>	48
9.1.2. <i>Představení synagogy</i>	51
9.2. MIKVE	51
9.3. HŘBITOV	54
9.3.1. <i>Židovský hřbitov v Poběžovicích</i>	55
9.4. PŘEDSTAVENÍ ŽIDOVSKÉ OBCE	59
9.4.1. <i>Rabíni působící v Poběžovicích</i>	59
9.4.2. <i>Představení židovské náboženské obce</i>	60
10. ŽIDOVSKÁ NÁBOŽENSKÁ OBEC V POBĚŽOVICÍCH V OBDOBÍ DVOU SVĚTOVÝCH VÁLK	61
10.1. PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA	61
10.2. DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA	62
10.2.1. <i>Židovské oběti za druhé světové války 1939 - 1945</i>	64
11. ŠKOLSTVÍ	66
12. VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI NAROZENÉ V POBĚŽOVICÍCH	68

12.1.	RABI MOSES LÖB BLOCH (1815-1909).....	68
12.2.	DR. SIEGMUND LANGSCHUR (8.6.1884 – 28.7.1942).....	68
12.3.	PROFESOR MUĎR. EMIL STARKENSTEIN (18. 12. 1884 - 6. 11. 1942).....	69
13.	ZÁVĚR.....	70
14.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
14.1.	LITERATURA A PRAMENY	74
14.2.	INTERNETOVÉ ZDROJE	77
15.	PŘÍLOHY	79
15.1.	TEXTOVÁ PŘÍLOHA	79
15.1.1.	<i>Slovník pojmů.....</i>	79
15.1.2.	<i>Seznam osob podle soupisu židovských domů z roku 1857.....</i>	81
16.	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	82

2. UŽITÉ ZKRATKY

AUPO - Acta Universitatis Palackianae Olomucensis

AŽMP – Archiv Židovského muzea v Praze

NAČR - Národní archiv České republiky

SOAP – Státní oblastní archiv v Plzni

SOkA – Státní okresní archiv

SÚA – Státní ústřední archiv

ŽMP – Židovské muzeum v Praze

Žno - Židovská náboženská obec

3. ÚVOD

O existenci židovské náboženské obce v Poběžovicích jsem se dozvěděla před dvěma lety. Do té doby jsem nikdy nezavítala do jihozápadních Čech a popravdě, považovala jsem je za zapomenutý kraj. Pak jsem však navštívila Horšovský Týn a místní renesanční zámek, kde se uchovala část vybavení dnes již zchátralého zámku poběžovického. V rámci mé návštěvy jsem zavítala i do samotných Poběžovic a seznámila se s některými skutečnostmi o zdejším rodu Coudenhovů i o samotné židovské obci. Postupně mne osud těchto lidí začínal více zajímat, hlavně z toho důvodu, že tamní židovstvo mělo ve své historii pár opravdu zajímavých a významných momentů. Nabývala jsem ještě k tomu dojmu, že jako studentka historie mám jedinečnou možnost zpracovat něco dosud málo probádaného z židovských dějin. Zároveň jsem pocítovala mírnou lítost nad vším, co zůstalo téměř zapomenuto. Zhostila jsem se tedy úkolu, který jsem chápala jako službu nedávno ještě existující židovské obci českého pohraničí.

Zvolené téma může podle mého názoru přinejmenším napomoci ilustrovat situaci v příhraničních Čechách a česko-německo-židovské vztahy. Zejména je to však látka, která nebyla dosud v kontextu židovstva, žijícího na českém území, řádně zpracována a její význam nebyl do dnešních dnů komplexněji manifestován. V literatuře se objevují pouhé zlomky zpráv o svébytné náboženské skupině, o níž práce pojednává, která nežila jen vlastním vnitřním životem, ale podstatným způsobem ovlivňovala i své okolí.

Mým cílem bylo v první řadě příliš se neuchylovat k vytváření nepodložených tvrzení a domněnek kvůli nedostatku pramenného materiálu. Podklady pro svou práci jsem se snažila shromažďovat systematicky. Ne vždy mi však rozptýlenost a náročnost vyhledávání jednotlivých záznamů umožňovala držet se předem stanovené struktury tématu. Po slovech jsem sbírala informace, které mnohdy až za dlouhý čas utvořily ucelené sdělení. Již před započatím práce jsem si ale vytyčila základní záměr, podle něž se měl výzkum ubírat. Chtěla jsem najít dostatek porovnatelných údajů, které by utvořily obraz židovské obce v oblastech hospodářského, kulturního (v pravdě náboženského) a každodenního života. Tyto tři složky jsou společnou obecnou charakteristikou takových lidských uskupení jako je stát, město a obec. Proto jsem je zvolila za základní i v případě židovské obce, která, dle mého úsudku, musela existovat na podobné bázi. V rámci těchto tří linií jsem se, se zřetelem na předem vymezenou strukturu, snažila zmapovat vývoj osídlení, charakter obývání čtvrti a její dějinné proměny, situaci v období válečných konfliktů, v obecné rovině nastítnit i vývoj místního vzdělávání, zjistit způsob a míru zapojení židovského obyvatelstva do hospodářského života

města a připomenout důležité osoby, které zajišťovaly chod obce anebo se nějak významně uplatnily mimo ni. Přála jsem si podat souhrnnou podobu toho, za jakých okolností a s jakými výsledky daná obec existovala a jakými zvláštnostmi se lišila od ostatních. Mým úmyslem bylo pomoci zhotovit materiál, který s využitím co nejvíce dostupných pramenů a jejich objektivním zhodnocením bude moci posloužit k dalšímu studiu tohoto zajímavého tématu.

Při přepisu židovských jmen jsem se držela podob, zaznamenaných v židovských matrikách NAČR. Pro označení sídelního města židovské obce používám obě historické formy pojmenování, tedy Ronšperk i Poběžovice, nezohledňujíc, zda byl konkrétní název města v daném období odpovídající.

4. LITERATURA A PRAMENY

Židovská náboženská obec se dosud nestala předmětem souhrnného bádání, byť její regionální význam i dlouhá historie by takový přístup zasloužila, nebo spíše – takový přístup by byl žádoucí. Obecně lze konstatovat, že je možno najít jen málo literatury vztahující se konkrétně k poběžovické Žno, většinou se jen dotýká dané kongregace v rámci širšího pojednání o židovských náboženských celcích na našem území. Použitá literatura v této práci by se v zásadě dala rozdělit do 4 částí: syntézy o historii Židů v Čechách a publikace věnující se rámcově českým židovským obcím, studie k soupisům Židů, práce (zvláště výroční edice) zachycující historii města Poběžovic a nakonec nevelká základna pramenů, vztahujících se výhradně ke zkoumané Žno.

Za základní syntézu židovských dějin v rámci českých zemí lze bezpochyby považovat *Historii Židů v Čechách a na Moravě* od Tomáše Pěkného.¹ Kromě pečlivě vypracované historické linie dějin této menšiny podává i základní informace o samotném židovství a věcmi s ním spojenými. K dispozici je už její druhé vydání s poměrně rozsáhlou pasáží o vývoji 25 největších Žno u nás. Pro tuto bakalářskou práci zprostředkovala tato kniha základní orientaci v dané problematice, umožňovala rovněž objektivní podpoření méně věrohodných zdrojů. V kontextu ostatních publikací o židovské historii představovala primární cíl ke komparaci zkoumaných dat.

Dalšími syntézami, sloužícími pro ukotvování daného tématu v širším dějinném poli, byla starší práce Antonína F. Toksteina *Židé v Čechách*², která způsobem chronologického líčení zachycuje významné změny v právním i jiném postavení Žno v závislosti na aktuálním panovníkovi. V souvislosti s tím někdy zmiňuje i velmi konkrétní opatření, jež se vztahovala ke každodennímu fungování Žno. Tokstein nezvolil sice tak obsáhlý obraz minulosti jako Pěkný, ale bez autorských chyb se stal dalším užitečným zdrojem. Do třetice je třeba zmínit Bohumila Bondyho *K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*³, který sloužil hlavně pro srovnání údajů z obou předešlých knih.

Kromě těchto obecných syntéz jsou v práci využity též publikace, jež se soustřeďují na samotné židovské obce. Z nich jsou zde základními *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech* z kolektivu autorů Rozkošná, Jakubec⁴ a dále Jiří Fiedler a

¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001.

² TOKSTEIN, Antonín, F. *Židé v Čechách*. Praha: 1867.

³ BONDY, Bohumil. *K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl I, II. 906-1620. Praha: 1906.

⁴ ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: Era group, 2004.

jeho podobně vystavěné *Židovské památky v Čechách a na Moravě*.⁵ Tato literatura se v menším rozsahu zaobírá podobou obcí s jejich tradičními náležitostmi. Konkrétně se zmiňují i k případu židovské obce v Poběžovicích, u Fiedlera jsou to zejména informace k tamnímu židovskému hřbitovu. Rozkošná a Jakubec se mírně odlišuje ve statistických údajích a některých datacích (v důsledku snahy zachovat učebnicový charakter bez výskytu spekulativních tvrzení), jinak se však jedná o seriózní a užitečný dokument. V neposlední řadě zde figuruje publikace Hugo Golda *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*⁶, o níž ještě bude zmínka.

S ohledem na archivní materiály, uložené pro dané časově-tematické rozmezí v SOkA v Domažlicích, byla pro zmapování demografie nejpodstatnější studie Gustava Fleischmana *Sídla Židů v Čechách*⁷ a pro starší období *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793* od kolektivu autorů.⁸ Fleischmannova práce statisticky zpracovávající stav židovských obyvatel, příslušejících k jednotlivým Žno, na základě sčítání lidu z roku 1921 umožnila celkový pohled na demografickou situaci i důležité srovnání zkoumané Žno s ostatními v kraji i v republice. Druhá publikace velmi posloužila také v kapitole zabývající se židovskou čtvrtí a vlastnictvím domů, o nichž důsledně referovala. Vzhledem k časovému vymezení byla však více zdrojem podpurným, než-li stěžejním.

Co se týče prací zabírajících se historií dané lokality, tedy Poběžovic, byly užitečné hlavně sborníky a publikace vydané k příležitosti rozmanitých jubileí. Jedním z nich je rozsahem nevelká kniha *Poběžovice: 650 let* od kolektivu autorů⁹, jež vydalo místní Občanské sdružení Dobrohost a která přinesla mnoho nových informací založených na studiu příslušejících archivních inventářů a prací úzce zaměřených na historii Poběžovic. Obecně plní roli prvotního exkurzu do dějin tohoto města, ale pro badatele je po prozkoumání ostatní literatury i hodnotným doplňkem odborné práce. Sborník, vydaný k výročí místní Národní jednoty pošumavské, nazvaný *Poběžovice: Obraz minulosti a přítomnosti*¹⁰ byl zase v mnoha směrech ojedinělým dokumentem dobových událostí týkajících se běžného života tehdejšího města meziválečných let. I s přihlédnutím k posvěcenosti vydání organizací, jíž byla Národní

⁵ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992.

⁶ GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergaggnheit und Gegenwart*. Brno/Praha: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1934.

⁷ FLEISCHMANN, Gustav. *Sídla Židů v Čechách*. Praha: 1921.

⁸ EBELOVÁ, Ivana; SÁDLOVÁ, Renáta aj. *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793: Čáslavský kraj, Klatovský kraj, Rakovnický kraj*. Díl V. Praha: NÁČR, 2005.

⁹ BÖHM, Josef; ŠPAČKOVÁ, Marie; ŠPAČEK, Josef. *Poběžovice: 650 let: 1359-2009*. Poběžovice: 2009.

¹⁰ *Poběžovice, Obraz minulosti a přítomnosti 1921-1936*. Vydáno na oslavu patnáctiletého výročí založení místního odboru Národní jednoty pošumavské a české národní školy. Poběžovice: Místní odbor národní jednoty pošumavské, 1937.

jednota pošumavská, lze předpokládat solidní a věrohodné podání popisovaných dějů. Z literatury sekundární je ještě velmi přínosná kniha z kolektivu autorů Bauer, Keifner, Rothmaier.¹¹ Již ve druhém vydání se souborně věnuje všem oblastem poběžovické historie a kromě cenných informací přináší i pozoruhodnou fotografickou dokumentaci, ze které bylo čerpáno v obrazové příloze práce. Pramenem byla na poli místní historie kronika Karla Brunnera¹² z archivního fondu SOkA v Domažlicích, naopak nejobecnějším zdrojem se stal Kučův atlas *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*¹³, jenž je základní literaturou k českému historickému místopisu.

Za zásadní pro vypracování předložené studie by se však měla pokládat bibliografie k historii samotné Žno v Poběžovicích. Ač již byl vyjádřen názor, že svým významem mohla tato židovská komunita upozornit a zlákat mnohé badatele, pravdou je, že chybí pramenná základna jejího historického obrazu. O těchto pramenech by se dal vést spor se samotnými archivy, které ve svých fondech uchovávají Klauberův strojopis¹⁴ a Purghartův obsáhlý třídílný opus¹⁵, oba vedené jako kroniky. Naneštěstí tyto „kroniky“ jsou monografiemi tamních rodáků z 20. století, kteří se zhostili úkolu zdokumentovat při vši dobré vůli dějiny oné židovské obce. K některým pramenům novější doby měli sice přístup i jako obecní zastupitelé, ovšem v závěru je nutné využívat je v souladu s ostatní literaturou sekundární. Kromě těchto dvou titulů a školních kronik, sestávajících pouze ze soupisů žáků v jednotlivých letech, tak nemáme vlastně žádného dalšího souhrnného pramene. Pramenná základna je proto orientována na archiválie předně SOkA v Domažlicích se sídlem v Horšovském Týně (pro oblast poběžovického zastupitelstva, školství a z části půdního vlastnictví), Národního archivu ČR na Chodovci a staršího pracoviště v Praze - Dejvicích, jež archivuje hlavně židovské matriky. Pro činnost hospodářskou je základním SOA v Plzni a její Fond Obchodní a živnostenské komory. Archiv Židovského muzea a s ním knihovna Židovského muzea v Praze byly významným zprostředkovatelem odborných článků a studií, z nichž nejdůležitější jsou oba sborníky *Židé v Čechách*¹⁶ a dále sborníky přednášek

---

¹¹ BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald.* Melsungen: 1970.

¹² BRUNNER, Karl. *Gedenkbuch der Stadt Ronsperg 1930–1939.* SOkA Domažlice, inv. e. 81, kart. 65,

¹³ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl 5. Par-Pra. Praha: Libri, 2002.

¹⁴ KLAUBER, Moritz. *Město Ronšperk (Poběžovice) a poběžovičtí židé,* Horšovský Týn: 1927.

¹⁵ PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří.* Díl I, Poběžovice: 1965; PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří.* Díl II, Poběžovice: 1965; PURGHART, František. *Masarykova třída.* Poběžovice: 1965.

¹⁶ *Židé v Čechách, Sborník ze semináře konaného v říjnu 2006 v Liberci.* Praha: ŽMP, 2007; *Židé v Čechách, Sborník příspěvku ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku.* Praha: ŽMP, 2009.

Vzdělávacího kulturního centra ŽMP.¹⁷ Ze sekundární literatury se historií poběžovické Žno zabývá z pera Jaroslava Poláka Rokycany¹⁸ také sborník Hugo Golda, věnující se mnoha dalším židovským obcím. Zcela specifickým zdrojem je studie Josefa Vainsteina¹⁹, který na počátku 30. let minulého století provedl velmi svědomitě průzkum a dokumentaci židovského hřbitova obce a zhotovil tak důležitou součást platformy pramenů pro studium daného tématu.

V záležitosti válečné historie let 1939-1945 se s pomocí internetové databáze asociace Yad Vashem²⁰ a Terezínské pamětní knihy²¹ podařilo nastínit základní obraz osudu Žno v Poběžovicích, ale je nutné podotknout, že toto období by zasloužilo ještě hlubšího a obširnějšího probádání.

Celkově lze zhodnotit bibliografickou základnu jako problematickou, protože ač existuje mnoho titulů zabývajících se ať zevrubně nebo podrobněji dějinami zkoumané Žno, jedná se vždy o zmínky, které v mnoha případech nebylo možno doložit nějakým pramenem.

---

¹⁷ *Židovská menšina v Československu ve 20. letech, Sborník přednášek ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v říjnu 2002 až červnu 2003*. Uspořádali POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Praha: ŽMP, 2003; *Židovská menšina za druhé republiky, Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v lednu až červnu 2007*. Uspořádali POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Praha: ŽMP, 2007.

¹⁸ POLÁK ROKYCANA, Jaroslav. *Geschichte der Juden in Ronsperg in Böhmen*. In GOLD, Hugo. *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*. Brno/Praha: Židovské nakladatelství, 1934.

¹⁹ VAINSTEIN, Josef. *Židovský hřbitov v Ronšperku 1931*. AŽMP, sign. 64977.

²⁰ Yad Vashem, *The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority* [online], The Central database of Shoah victims' names, 2004 [cit. 2010-03-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.yadvashem.org>>.

²¹ *Terezínská pamětní kniha: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl I. a II. Terezínská iniciativa. Praha: Melantrich, 1995. AŽMP, D I. č. Inv. 1063/2009, sign. A 235/1, D II. č. Inv. 1064/2009, sign A 235/2.

5. HISTORIE POBĚŽOVICKÉ (RONŠPERSKÉ) ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE PŘED ROKEM 1850 NA POZADÍ DĚJIN MĚSTA

Městečko Poběžovice (v minulosti se Poběžovice nazývaly i Poběhonice, Poběšovice, Poběžoves, Romšperk a Ronšperk - německy Ramsberg, Ramsperg, Romsperg, Ronsperg), se nachází v západočeské pahorkatině 9,5 km západně od Horšovského Týna a 15 km severozápadně od okresního města Domažlice, na místě dvou starých obchodních cest, z nichž jedna vedla z Norimberku přes Horní Falc na Bělou, Mutěnin a Poběžovice, další, takzvaná *solná stezka*, směřovala z Řezna a Horní Falce na Pleš, Pivoň a Poběžovice.²² Všechny cesty se pak spojovaly v Horšovském Týně a odtud pokračovaly na Plzeň, Prahu a dále přes české země do Polska.

5.1. Nejstarší dějiny

Městečko Poběžovice vzniklo pravděpodobně rozšiřováním původní osady v okolí dřevěné tvrze. První písemný záznam o tvrzi, dvoru a vsi Starý Herštejn je z roku 1359 - „Sdenconem de Pobiehonicz“²³, v berním rejstříku plzeňského kraje je pak zaznamenán údaj k roku 1379 o „villa Pobiezowicz“.²⁴ O historii Poběžovic před zmíněným rokem 1359 nemáme žádných relevantních písemných pramenů. Vznik Poběžovic však lze nepochybně vztáhnout dále do minulosti.

Prvotní trvalé osídlení ve východním okolí města je známo již z doby raného neolitu (u Poběžovic je lokalita mohylového pohřebiště u dvora sv. Jiří, na severním svahu nad potokem ze střední doby bronzové, mezi Pivoní a Mnichovem byla nalezena „duhová miska“, snad zlatá mince z období Keltů). Kontinuální osídlení spojené s postupným odlesňováním krajiny v blízkém okolí je pak doloženo od 11. století.²⁵

Purghart ve své práci zmiňuje, že jedna z možných variant vzniku názvu „Poběžovice“ se váže k bitvě u Brůdku, v níž se střetli kníže Břetislav a německý císař Jindřich III. v roce

---

²² VOREL, Ivan. *Branžovský hvozd*. [online]. Oficiální internetové stránky Městského úřadu Klatovy. Říjen 2008. [cit. 2010-06-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.klatovynet.cz/mukt/user/download/branzovskyhvozd.pdf>>.

²³ KUČA, cit. 13, s. 265.

²⁴ EMLER, Josef. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379*. Praha: Verlag der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1876. s. 19; PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách*. Díl III, M-Ř. Praha: 1951. s. 389.

²⁵ Město Poběžovice. *Historický vývoj města* [online]. Oficiální web města Poběžovice [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW: <http://www.pobezovice.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=3871>.

1040. V bitvě poražení a pronásledování Němci „pobíhali“ na místech, kde se dnes Poběžovice nacházejí a právě od slova „pobíhati“ měly přijít Poběžovice ke svému názvu.²⁶ Tato verze vzniku názvu městečka se zřejmě opírá o předpoklad, že ke zmíněnému střetu došlo nikoliv u Brůdku, ale na místě, na němž se dnes nachází od Poběžovic několik kilometrů vzdálený pivoňský klášter. Podle zprávy Paprockého, vztahující se k pivoňskému klášteru, totiž „v r. 1047 nechal zříditi Břetislav na místě svého vítězství nad Němci klášter, s kostelem P. Marie, vysvěcený biskupem Severem, daný řeholníkům řádu sv. Augustina“.²⁷ Vzhledem ke skutečnosti, že zakládající listina kláštera byla zničena buď za husitských válek, nebo za požáru kláštera v roce 1573, nelze považovat tuto zprávu za historicky zcela hodnověrnou. Purghartem zmiňovaná varianta možného původu názvu „Poběžovice“ je z největší pravděpodobností produktem „lidové etymologie“ bez větší historické relevance. Pro úplnost je nutné zmínit, že Purghart předestírá též jinou variantu vzniku názvu Poběžovice, a to odvozením od osobního jména „Poběž“.²⁸ Verzi vzniku názvu města odvozením od vlastního jména „Poběži“ uvádí i Liebscher.²⁹

Vzhledem ke shora zmíněné absenci písemných záznamů nelze spolehlivě určit počátky židovského osídlení Poběžovic. Jedinou, a to z historického hlediska velice nespolehlivou zmínkou, jež by mohla vypovídat o výskytu židovského etnika v Poběžovicích již v 11. století, je záznam v rukopisu Ing. Moritze Klaubera. Přesněji v německém překladu opisu údajně ztracené židovské obecní knihy, v němž je uvedeno: „v ústním podání několika generací, které před námi žily, od roku 4856, 11 v Machsoru rok 256 (pozn. datace odpovídá roku 1096) [...] Pozvedly se drzé tváře z Francie a Německa ze všech stran a koutů, až se tak rozmnožili jako kobylky. [...] To prováděli nepřátelé s velkou zlobou a bez slitování v Ranshburgu, v Praze a v mnohých jiných obcích.“³⁰ Citovaný text opisu protokolní knihy s největší mírou pravděpodobnosti informuje o událostech spojených s první křížovou výpravou (1096 – 1099), při níž v souvislosti s průchodem křížáckých vojsk přes české území docházelo k masakrům židovského obyvatelstva. Pomineme-li skutečnost, že se v případě Klaubera jedná o reprodukováný překlad opisu původního textu zmíněné knihy (o jejíž existenci se ostatně dozvídáme opět pouze z autorovy práce) a navíc jde o záznam ústního podání předávaného po několik generací, tak ani ze samotné informace není zřejmé, vztahuje-

²⁶ PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří*. Díl I, Poběžovice: 1965. s. 25.

²⁷ TRAJER, Johann. *Historisch - statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis: 1862. s. 802.

²⁸ PURGHART, cit. 26, s. 25-29.

²⁹ LIEBSCHER, Karel. *Okres ronšperský*, In *Království české. IV. Jihozápadní Čechy*. Praha: 1911. s. 480.

³⁰ KLAUBER, cit. 14, s. 8.

li se k průchodu křížáků místy, kde se dnes rozkládají Poběžovice. Dle mého názoru je sporné spojení zmíněného názvu „Ranshburg“ s názvem „Ramsberg“, tedy původním tvarem slova „Ronsperg“, neboť název „Ramsberg“ (Ronsperg, Ronšperk) je prokazatelně užíván až od doby držby panství Dobrohostem z Ronšperka, byť označení „Ranschburg“ je pro Poběžovice v opisu židovské knihy užíváno i při popisu události daleko mladší, vztahující se k roku 1773 (jedná se o příkaz odevzdat židovskou obecní knihu vrchnosti – viz níže). Na druhou stranu nelze možnost datace vzniku židovského osídlení v Poběžovicích do 11. či 12. století zcela vyloučit, i s ohledem na polohu Poběžovic, ležících na dvou důležitých obchodních stezkách. Jestliže na základě privilegií udělených židovskému obyvatelstvu Soběslavem II. v letech 1174 – 1178 bylo pro Židy možné volně se usazovat podél obchodních cest a provozovat řemesla a obchod, není důvodu striktně vylučovat výskyt židovského obyvatelstva na území dnešních Poběžovic již ve 12. století (či dříve).

5.2. 14. a 15. století

Nejstarším historicky doloženým držitelem vsi Poběžovice byl Zdeněk z Poběžovic, Starého Herštejna a Vlkanova, jenž byl roku 1359 jmenován patronem kostela v Šitboři, Rokošíně a ve Valtířově.³¹

Dalším držitelem Poběžovic byl v letech 1387 – 1411 Dobrohost z Mělnice, farář v Mělnici (do roku 1387), v Boru a Šitboři (1407-1429).

V roce 1412 panství přebírá Bohuslav z Horšova. Bohuslav z Horšova držel panství v průběhu husitských válek. V tomto konfliktu se přiklonil ke katolické straně a za svoji loajálnost byl pak králem Zikmundem náležitě odměněn. Listinou z ledna roku 1424 jsou Poběžovice povýšeny na městečko a získávají právo týdenního trhu. Ve třicátých letech 15. století drží Poběžovice spolu s Bohuslavem z Horšova rovněž Jan Svestrzun z Hradiště.³² Tito pak roku 1443 přepustili obyvatelům městečka odúmrt' a dali jim právo svobodného odkazu. K tomuto kroku oba zmínění držitelé panství přistoupili údajně „pro velkou chudobu obyvatelstva a značné škody, které utrpělo za husitských válek.“³³

---

³¹ TINGL, František Antonín. *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus.* Praeae: 1867. s. 72.

³² MUŽÍK, Petr. *Z historie města Poběžovic.* In *Výroční zpráva Okresního archivu v Domažlicích.* Domažlice: 1980. s. 52-53.

³³ MUŽÍK, cit. 32, s. 53.

Roku 1459 kupuje panství Dobrohost z Drážky, jenž následně užívá přídomku „z Ronšperka.“³⁴ Dobrohost byl jedním z šlechticů, kteří se postavili na stranu Zdeňka ze Šternberka a Zelenohorské jednoty do odboje proti Jiřímu z Poděbrad. I když se z Dobrohosta stal v roce 1479 věrný poddaný krále Vladislava II. Jagellonského, byl kolem roku 1500 mezi povstálými pány a rytíři Plzeňského kraje proti tomuto vládci. Matyáš Korvín ho jmenoval královským prokurátorem, ale když vojáci Jiřího z Poděbrad v roce 1470 dobyli Ronšperk, uchýlil se Dobrohost do Bavorska, odkud se později na své panství v Poběžovicích vrátil. Za spravování Dobrohostova doznamenaly Poběžovice velkého rozkvětu. Dobrohost vystavěl novou kamennou vodní tvrz, jež se řadila k předním českým vodním hradům. Hrad byl nazván Nový Ronšperk a byl dobudován již v r. 1470, kdy se připomíná Dobrohostův hejtman na „Novom Ronšperce.“³⁵ Nový hrad, jenž měl kruhový půdorys, byl obklopen nestejně širokým příkopem, z něhož vyrůstala hradba, zesílená baštami. Roku 1490 založil Dobrohost kostel Nanebevzetí Panny Marie, daroval obci Západní bránu, aby jí sloužila jako radnice a roku 1502 v městském řádu potvrdil veškeré výsady, jež byly městečku v minulosti uděleny, vzdal se odúmrti a udělil právo volného odkazu a vystěhování. Dále Dobrohost daroval městu znak a právo městské pečeti.³⁶ Ve znaku Ronšperků byl stříbrný (bělorouný) beran ve skoku s pozlacenými rohy a kopyty na modrém poli a na přilbě Ronšperkové nosili korunku a půl berana.³⁷ [Obrázek č. 1] Právě podle tohoto znaku dostaly Poběžovice svůj nový název „Ramsberg“ (z hornoněmeckého Ramm - beran) – počestěle Ronšperk. V období držby panství Dobrohostem z Ronšperka činila plocha Poběžovic v hradbách cca 5 hektarů. Domů bylo v tomto období asi 50 a městečko čítalo 300 – 500 obyvatel.³⁸

Do období panství Dobrohosta z Ronšperka datuje Böhm ve své práci první zmínky o židovském osídlení Poběžovic, avšak neuvádí, z jakého konkrétního historického pramene tuto informaci čerpá.³⁹ Relevanci zmíněného údaje se mi nepodařilo na základě existujícího pramenného materiálu prokázat.

5.3. 16. století

Dobrohost z Ronšperka umírá 29. května 1506. V kostele Nanebevzetí Panny Marie je dodnes zazděna jeho náhrobní deska s nápisem „*Anno Domini 1506 die 29 Maii obiit*

³⁴ HALADA, Jan. Lexikon české šlechty. II: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti. Praha: 1993, s. 48.

³⁵ KUČA, cit. 13, s. 267.

³⁶ KUČA, cit. 13, s. 266.

³⁷ HALADA, cit. 34, s. 48.

³⁸ PURGHART, cit. 26, s. 76.

³⁹ BÖHM, cit. 9, s. 70.

generosus Dominus D regni Bohemiae Baro Dobrohost de Ronspergk et in Tin, huius Castri, Ecclesiae, civitatisquae Fundator, defensionisque christianae fidei Adjutor, cuius anima in pace requiescat“.⁴⁰ Panství zdědil nejstarší syn Zdeněk Dobrohost z Ronšperka. Zdeněk Dobrohost patřil k renomovaným válečným podnikatelům žádaným zejména u německých knížat.⁴¹ Byl nejprve spolubojovníkem borských a přimdeckých Švamberků a pak spojenec jejich úhlavních nepřátel – Gutštejnů.⁴² Zdeněk se roku 1510 usadil na hradě Starý Herštejn, odkud podnikal loupeživé výpravy do širokého okolí. Proti Zdeňkovi Dobrohostovi nakonec zasáhla královská hotovost včele se Zdeňkem Lvem z Rožmitálu a roku 1510 je Starý Herštejn dobyt, Zdeněk Dobrohost z Ronšperka uprchl ze země a Poběžovice byly obsazeny vojenskou hotovostí Plzeňského kraje. V roce 1511 poběžovický hrad se Starým Herštejnem připadl Zdeňkovým bratrům Volfovi a Václavovi, kteří panství roku 1526 prodali pánům z Gutštejna.

Nový majitel poběžovického panství byl Albrecht z Gutštejna, jenž po sobě držel Mělník, Poděbrady, Ronšperk, Kolín a Žirovnici. Albrecht byl nejvyšším mincmistrem Království českého (1534 – 1542) a poručíkem mladých pánů z Rožmberka v letech 1545 – 1550. Gutštejnové patřili, podobně jako spříznění páni z Vrtby (s nimiž sdíleli společný erb, trojici černých parohů na zlatém pozadí), k Hroznatovcům, odvozujícím svůj původ od velmože Hroznaty, zakladatele tepelského premonstrátského kláštera (zemřel 1217). Albrecht z Gutštejna byl oddaným katolickým stoupencem krále Ferdinanda I. Habsburského, od něhož vymohl pro Poběžovice nové výsady. Tak byl roku 1530 městu darován výroční trh na den svatého Mikuláše. Albrecht z Gutštejna brzy poběžovický zámek s pivovarem a městem zastavil, nejprve Bohuslavu Rochcovi z Otova, jenž do té doby bydlel ve městě.

V roce 1537 dal Albrecht Poběžovice do nájmu Bernardovi Barchanci z Baršov. Když Bernard přebíral do nájmu poběžovické panství, s připojeným pustým hradem Herštejnem, patřilo k němu vedle vlastních Poběžovic dalších 14 vsí (dvůr Vlkanov, vsi Drahotín, Načetín, Hvozďany, Bílovice, Ohnišťovice, Vlkanov, Mlýnec, Otov, Srby, Meclov a pusté vsi Valtířova a Pařezov).⁴³ Od roku 1537 je jako panský majetek zmiňován pivovar v Poběžovicích.⁴⁴

---

⁴⁰ PURGHART, cit. 26, s. 71.

⁴¹ JÁNSKÝ, Jiří. *Páni ze Švamberka: Pětisetletá saga rodu s erbem labutě*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. s. 202.

⁴² JÁNSKÝ, cit. 41, s. 207.

⁴³ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království Českého. Díl IX: Domažlicko a Klatovsko*. Praha: 1996. s. 88.

⁴⁴ PURGHART, cit. 26, s. 61.

Roku 1543 kupují panství od Albrechta z Gutštejna Švamberkové (konkrétně bratři Petr, Bartoloměj a Jan ze Švamberka), starý český rod s původem v západních Čechách na rodovém sídelním hradu Krasíkov. Pojmenování Švamberkové přijali v duchu rytířské módy poněmčením erbovního znamení labutě (Schwann) ve svém znaku. [Obrázek č. 1] Po dělení švamberských statků roku 1548 připadly Poběžovice Petru ze Švamberka. Petr ze Švamberka umírá 1575 a je pohřben v poběžovickém kostele, kde se zachoval jeho renesanční náhrobek. V roce 1573 předal Petr panství synovi Janu Jiřímu ze Švamberka, který zde vládl až do své smrti v roce 1617. Jan Jiří vydal roku 1588 artikule pro cechy řeznický a sladovnický⁴⁵ a získal pro poběžovické měšťany potvrzení starých a udělení nových práv a svobod. Jednalo se především o dědičné právo vaření ječného piva v městském pivovaru (v r. 1596 bylo ve městě vysazeno dědičně 6 hostinců a další mohli měšťané zřídít na předměstích). Císař Rudolf II. nejenže roku 1590 potvrdil stará městská privilegia a přidal výroční trh, ale roku 1596 povolil pečetit červeným voskem a polepšil městský znak mimo jiné o švamberský štítek.⁴⁶ Jan dále předal městu do užívání zbylé dvě brány a celé městské opevnění.⁴⁷ Jan Jiří ze Švamberka předal roku 1615 poběžovické panství manželce svého syna Petra Anně Maxmiliáně.

Od 16. století je také, podle většiny autorů, doložena existence židovského osídlení v Poběžovicích.⁴⁸ Purghart ve své práci sice uvádí, že Židé byli v Poběžovicích usazeni již za držby panství Dobrohostem z Ronšperka nebo nedlouho potom⁴⁹, nicméně tento názor nelze na základě dostupných pramenů spolehlivě potvrdit. V Klauberově rukopisu (části s překladem opisu ztracené židovské obecní knihy) je velice zajímavá zmínka o návštěvě rabiho Jehudy Löwa ben Becalel, zvaného Maharal, v Poběžovicích. Rabi Löw⁵⁰ je považován za jednoho z největších židovských vzdělanců, a jeho návštěva Poběžovic musela být pro tamní židovskou komunitu bezesporu velkou událostí. V opisu obecní knihy je příjezd Maharala do Poběžovic popisován takto: „*V roce 1582 řádil v Čechách a na Moravě velký mor. V ten čas přibyl do našeho města velký učenec Rabbi Juda Liwai z Prahy a kázal před celou shromážděnou obcí v synagoze. Ujistil nás, že Všemohoucí nás bude ochraňovati (budíž jeho*

---

⁴⁵ KUČA, cit. 13, s. 266.

⁴⁶ KUČA, cit. 13, s. 266.

⁴⁷ BÖHM, cit. 9, s. 12-13; KUČA, cit. 13, s. 267.

⁴⁸ POLÁK ROKYCANA, cit. 18, s. 575; ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 299; KUČA, cit. 13, s. 267.

⁴⁹ PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří*. Díl II, Poběžovice: 1965. s. 486.

⁵⁰ Rabi Löw (1512 – 1609) získal své vzdělání v polských ješivách a na ješivě v Praze. Z Prahy se načas vrátil do Poznaň, odkud odešel do Mikulova, kde od roku 1553 do 1573 působil jako moravský zemský rabín. Ve věku šedesáti let se stal rektorem na pražské talmudistické škole. Roku 1584 (po neúspěšné kandidatuře na funkci vrchního rabína) odchází znovu do Polska a pak na Moravu. Do Prahy se vrátil po čtyřech letech a učil zde až do roku 1592, kdy byl zvolen zemským polským rabínem v Krakově. Roku 1597 se stává vrchním rabínem v Praze a tento úřad zastává až do své smrti 17. září 1609. (PĚKNÝ, cit. 1, s. 441 – 442).

*jméno požehnáno) a poukázal na svatou větu proroka Izaiáše: „Budu toto město ochraňovati pro služebníka svého Davida“.*⁵¹ Rabi Löw měl Poběžovice navštívit ještě v roce 1584, při své cestě do Poznaně.⁵² Zda jsou zmínky o Maharalových návštěvách v Ronšperku historicky hodnověrné, nelze bohužel nijak ověřit, na druhou stranu však není důvodu tyto informace jako nesprávné odmítat. Datace morové nákazy do roku 1582 je odpovídající a není vyloučeno, že Maharal odjel z morovou ranou těžce stíženě Prahy do míst epidemií nepostížených a že při své cestě navštívil i souvěrce v Poběžovicích. Rovněž spojení roku 1584 (kdy mělo dojít ke druhé návštěvě židovského učence) s cestou rabiho Löwa do Poznaně je z historického hlediska správné. Löw totiž pravděpodobně aspiroval na místo pražského vrchního rabína poté, co 3. května 1583 zemřel Jicchak Mělník. Uprázdňené rabínské místo však získal roku 1584 Jicchak Chajut a Löw, zklamaný ve svých nadějích, odchází do Poznaně.⁵³ Ani v tomto případě neshledávám důvodu pochybovat o tom, že tento významný učenec při své cestě poběžovickou židovskou obec opětovně navštívil.

V souvislosti s první návštěvou Maharala zmiňuje Klauber osobu Davida Zaddika. Poté co Maharal pronesl výše uvedený citát z proroka Izaiáše „*obrátili členové obce své zraky na krejčího Davida Zaddika, jehož památka budiž požehnána. Po jeho smrti bylo nám oznámeno, že to byl jeden z 36 Zadikimů. Po několika letech přichází mnoho souvěrců z velké dálky, aby se na jeho svatém hrobě s oddaností pomodlili*“.⁵⁴ Podle talmudistické tradice v každé době žije mezi ostatními nejméně 36 *cadiků* (tzadiků - spravedlivých) a díky nim není svět zničen. Pro poběžovickou židovskou obec muselo být určitě velkou devizou, pokud ve svém středu měla právě jednoho z těchto spravedlivých.

Další záznam uvedený v opisu židovské obecní knihy se týká hladomoru, který postihl české země v roce 1590. Toho roku mělo být, dle tohoto pramene, takové sucho, že ve městě vyschly všechny potoky a studny až na studnu nacházející se na místě budoucí synagogy. Zmíněná studna byla později používána jako mikve.⁵⁵ O suchu, jež v roce 1590 město postihlo, se ve své práci zmiňuje i Purghart⁵⁶, není však známo, o jaké historické prameny se zde opírá.

5.4. 17. století

---

⁵¹ KLAUBER, cit. 14, s. 9.

⁵² KLAUBER, cit. 14, s. 9.

⁵³ KLEMPERER, Gutmann. *Pražský rabinát*. Praha: 2008. s. 24.

⁵⁴ KLAUBER, cit. 14, s. 9.

⁵⁵ KLAUBER, cit. 14, s. 1.

⁵⁶ PURGHART, cit. 49, s. 484.

Další osud Poběžovic je pevně spjat s událostmi kolem stavovského povstání a bitvou na Bílé hoře. Syn Jana Jiřího ze Švamberka Petr ze Švamberka byl jeho aktivním účastníkem (byl direktorem a zemským správcem a za doby vlády Friedricha Falckého zastával úřad nejvyššího zemského soudce). Z tohoto důvodu roku 1619 zaútočila na Poběžovice císařská vojska a hrad i město silně poškodila (byla zpustošena i švamberská hrobka). Po vítězství císařské strany na Bílé hoře bylo roku 1621 poběžovické panství zkonfiskováno a poběžovický statek nejprve darován jezuitské koleji a následně jej královská komora prodala měšťanu a sekretáři české královské komory Severinu Táhlovi z Horšteina za odhadní cenu více než 30 045 kop a 52 míšeňských grošů.⁵⁷ V roce 1632 postihl Poběžovice rozsáhlý požár, kdy shořelo město a zřítily se i městské hradby a bašty.⁵⁸

V roce 1641 panství přechází do rukou jediné dcery Severina Táhla, Alžběty Kateřiny. Alžběta však v roce 1642 umírá a vlastníkem poběžovického statku se stává její muž Jan Jindřich z Bedenberka, velitel císařského pluku. Ten v roce 1645 rozšiřuje městské opevnění a buduje nové hradby a příkopy. Dalším vlastníkem panství byl od roku 1659 příbuzný Alžběty Kateřiny Daniel Norbert Pachta z Rájova. Většinu své kariéry působil ve státní správě, zejména při dvorské kanceláři. Od roku 1643 byl Daniel Pachta sekretářem při dvorské kanceláři, později se stal také radou při dvorské kanceláři. Z titulu své funkce získal Daniel Pachta pro své poběžovické měšťany tržní privilegia. Když v roce 1682 umírá, přechází poběžovické panství do vlastnictví jeho dcery Anny Felicie, provdané za Matyáše Bohumíra (Gottfrieda) z Vunšvic (Wunschwitz). Matyáš v letech 1682–1695 provedl přestavbu poběžovického, původně gotického, vodního hradu na barokní zámek. Tento vlastník panství byl zaníceným vyznavačem kultu českého světce Jana Nepomuckého, na jehož přímluvu byl údajně vysvobozen z tureckého zajetí.⁵⁹ Matyáš pozval na své poběžovické sídlo příslušníka slavného barokního sochařského rodu Jana Brokoffa⁶⁰, který na jeho žádost vyřezal z lipového dřeva model sochy zmíněného světce a podle něho zhotovil pískovcovou sochu na náměstí v Poběžovicích. Dle stejného vzoru byla pak v Norimberku

---

⁵⁷ BÖHM, cit. 9, s. 12-13

⁵⁸ MUŽÍK, cit. 32, s. 59; KUČA, cit. 13, s. 266.

⁵⁹ PURGHART, cit. 26, s. 34.

⁶⁰ Jan Brokoff byl řezbářem a sochařem, který přišel ze Slovenska do Čech koncem 17. století. Stal se prvním členem významné rodiny umělců sochařského řemesla doby baroka, z nichž je za nejvýznamnějšího považován jeho druhorozený syn, známý Ferdinand Maxmilián Brokoff.

odlita bronzová socha, umístěná na pražském Karlově mostě.⁶¹ V roce 1654 bylo z celkových 80 domů v Poběžovicích obydleno pouze 49.⁶²

Po Matyášově smrti v roce 1682 zdělila panství jeho dcera Anna Feliciána. Ta nejprve v roce 1680 nechala v městečku postavit faru, následně v roce 1698 byla postavena kaple svatého Antonína Paduánského na původním hřbitově (který ležel od roku 1572 na severním okraji hradeb) a téhož roku byl založen špitál s kaplí Navštívení Panny Marie.

Co se týče národnostního složení obyvatelstva, dochází v 17. století v Poběžovicích a jeho okolí k postupnému převládnutí německého etnika nad českým obyvatelstvem. Kolem roku 1617 mělo v samotných Poběžovicích sice ještě převahu české obyvatelstvo, okolí však již bylo převážně německé.⁶³

Na počátku 17. století zde žilo 30 židovských rodin. V roce 1613 byl jihovýchodně od města založen židovský hřbitov⁶⁴. Nejstarší náhrobní kameny na hřbitově pocházejí z roku 1620.⁶⁵ O událostech v životě židovské obce v Poběžovicích v 16. století lze dohledat pouze velmi strohé informace. V roce 1611 mělo mít město 300 židovských obyvatel.⁶⁶ Brunner v městské kronice zmiňuje stěhování Žida Semla Mayera v roce 1654 z Poběžovic do Mutěšina, kde žilo v roce 1669 šest židovských rodin se 40 členy.⁶⁷

5.5. 18. století

V průběhu 18. století se na panství v Poběžovicích vystřídal značné množství majitelů. V roce 1717 prodala Anna Feliciána Vunšvicová Poběžovice Volfgangu Mulcovi z Valdova za cenu 160 tisíc zlatých⁶⁸. Mulcové z Valdova prodali panství v roce 1725 Janu Jiřímu hraběti z Königsfeldu. Od roku 1749 je držitelem poběžovického statku Filip Vilém Albrecht, svobodný pán z Lutzenwicku, a po něm pak dědí panství jeho syn Jan František.

V první polovině 18. století byla ve městě založena ruční papírna, doložena je i existence hamru. Z ručních prací se v Poběžovicích provozovalo paličkování krajek, tkaní lnu

---

⁶¹ BÖHM, cit. 9, s. 117.

⁶² KUČA, cit. 13, s.r 269.

⁶³ PURGHART, cit. 26, s. 33.

⁶⁴ Město Poběžovice. *Historický vývoj města* [online]. Oficiální web města Poběžovice [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW: <http://www.pobezovice.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=3871>.

⁶⁵ FIEDLER, cit. 5, s. 61. Srov. VAINSTEIN, cit. 19, který uvádí, že nejstarší pomník č. 1/62 pochází z roku 1634.

⁶⁶ BRUNNER, cit. 12, s. 58.

⁶⁷ BRUNNER, cit. 12, s. 39.

⁶⁸ Město Poběžovice. *Historický vývoj města* [online]. Oficiální web města Poběžovice [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW: http://www.pobezovice.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=3871

a bělení. Roku 1788 vzniká manufaktura, vyrábějící pentle, prýmky a cajk. V letech 1777 až 1778 byla vystavěna první škola.

Nařízením zemského gubernia z roku 1793 bylo všech 16 krajských úřadů spolu s pražským magistrátem zavázáno podle přiloženého vzoru a podrobných instrukcí vyhotovit soupis židovských rodin a po dokončení jej odeslat zpět guberniu.⁶⁹ Ze soupisu židovských rodin Klatovského kraje (tedy i židovských rodin v Poběžovicích) vyplývá, že v Poběžovicích bylo celkem 25 židovských rodin, což odpovídá 152 židovským obyvatelům.⁷⁰ K témuž roku jsou rovněž k dispozici záznamy o židovských obchodnících a řemeslnících.

V 18. století jsou též evidovány dva křty židovských dětí. Dne 9. října 1720 byla v Poběžovicích pokřtěna židovská dívka a bylo jí dáno křestní jméno Anna Terezie Marie Rosina. Kmotrou dívky byla Anna Terezie hraběnka z Trautmansdorfu na Horšovském Týně a za svědky byli přizváni Jiří Wolfgang Mulec z Valdova, držitel poběžovického panství a správce téhož panství Jan Jindřich Dienstbier. Dalším pokřtěným židovským dítětem byl židovský chlapec, k jehož křtu došlo 10. října 1737 a bylo mu uděleno křestní jméno Jan Kristián Josef. Kmotrem chlapce byl Jan Jiří, hrabě z Königsfeldu a Ondřej Josef Otto z Ottenthalu.⁷¹ O souvislostech, za kterých ke křtům došlo, nejsou žádné záznamy. Lze se ale domnívat, že se jednalo o sirotky, pokřtěné v rámci tzv. křesťanské misie, která byla součástí oficiální politiky katolických Habsburků.

Dochovaly se rovněž záznamy o právních sporech, ke kterým došlo mezi poběžovickými měšťany a židovským obyvatelstvem v letech 1753 a 1764. Roku 1753 byla měšťany podána stížnost u Fiskálního úřadu v Praze na Filipa Viléma Albrechta, svobodného pána z Lutzenwiku, toho času držitele panství, kvůli prodeji jistého domu Židovi. Dále si měšťané stěžovali, že Židé neplatí ze svých domů, se souhlasem vrchnosti, městu roční poplatek.⁷² Bohužel o vyřízení stížnosti nejsou dochovány žádné záznamy. Lze se však domnívat, že stížnost byla vyřízena (tedy alespoň v otázce prodeje domu) kladně. V době, kdy k prodeji domu obyvateli židovského původu došlo (tj. v roce 1753), bylo nabývání nemovitého měšťanského majetku od křesťanů židovskému obyvatelstvu zakázáno. Tento zákaz trval až do roku 1782, kdy byl zrušen císařem Josefem II.⁷³ O dalším právním sporu

---

⁶⁹ SÚA, č. Inv. 2160, kart. 1161.

⁷⁰ KUČA, cit. 13, s. 267.

⁷¹ PURGHART, cit. 26, s. 176-177.

⁷² PURGHART, cit. 26, s. 187.

⁷³ PĚKNÝ, cit. 1, s. 113.

mezi měšťany a židovskými obyvateli se zmiňuje Klauber, který uvádí, že v roce 1764 byla místními měšťany podána proti poběžovickým Židům žaloba.⁷⁴ Obsah žaloby není znám.

Bezpochyby nejdůležitější událostí v životě židovské obce v Poběžovicích v 18. století byla v roce 1744 návštěva rabiho Jisraele ben Elietera z Mezibože zvaného Baal Šem Tov (též Bešt), duchovního otce novodobého chasidismu. Důvodem návštěvy této osobnosti v Poběžovicích byl významný náboženský spor, který se rozhořel mezi přívrženci a odpůrci tzv. šabatiánství⁷⁵ a jenž měl trvat po několik desetiletí.⁷⁶

Od druhé poloviny 17. století se v židovském světě začínají postupně projevovat tři nové náboženské proudy, a to šabatiánství, frankismus a chasidismus. *Šabatiánství* bylo mesianistické hnutí pojmenované podle Šabataje Cviho (1626 – 1676). Šabataj Cvi se prohlásil za mesiáše a víra v jeho mesiášství se velmi rychle rozšířila celou střední a východní Evropou. Kořeny šabatiánství lze hledat v mesianismu luriánské *kabaly*. Myšlenka šabatiánství byla pro řadu Židů velice přitažlivá, neboť její podstatou bylo tvrzení, že proces *tikunu* (kabalistický pojem – zjednodušeně zdokonalování světa) je dokončen a konečné vykoupení je na dosah. Ve druhé polovině 18. století se objevuje nové hnutí založené Jakobem ben Jehuda Lejb Frankem (1726 – 1791), tzv. *frankismus*. Jedná se víceméně o hnutí navazující na šabatiánství, neboť Frank se označil za nové vtělení duše Šabataje Cviho – Mesiáše, který přišel dokončit dílu Šabataje. Jako reakce na šabatiánství a frankismus vzniklo myšlenkové hnutí, označované jako *chasidismus*. Chasidská reforma si dala za cíl obnovit v plné hloubce vztah mezi Bohem a lidmi.⁷⁷ Baal Šem Tov, přední představitel chasidismu a významný odpůrce nejen šabatiánství a frankismu, ale též intelektualismu převládajícího talmudského výkladu judaismu, byl legendární, charismatickou a velmi vlivnou osobností, jež proslula zejména svým neformálním učením, které mělo úspěch zejména u prostého lidu.⁷⁸

O návštěvě Baal Šem Tova v Poběžovicích se opět dozvídáme z opisu židovské obecní knihy. Klauber cituje: „V roce 1648 se rozmnožila sekta schabsoim a lpěla pevně na základech své víry. [...] Objevili se v božím národě souvěrci čistého srdce, kteří vedli prudký boj proti schaboismu a proti sektě Jakuba Franka, bezmála 120 let, tj. do dnešních dnů. [...] Významní rabíni Německa, Čech, Moravy, jejichž památka budiž požehnána, dále rabíni

⁷⁴ KLAUBER, cit. 14, s. 10.

⁷⁵ PURGHART, František. *Masarykova třída*. Poběžovice: 1965. s. 59; KLAUBER, cit. 14, s. 5.

⁷⁶ PURGHART, cit. 49, s. 488.

⁷⁷ PĚKNÝ, cit. 1, s. 223-230.

⁷⁸ NEWMAN, Jaakov; SIVAN, Gavriel. *Judaismus od A do Z: Slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1992. s. 53.

*Ruska a Polska a v jejich popředí Misbchosch (Miedzibož) rodiště Baal Schema, který jest jmenován Mhribesch, památka spravedlivého budiž požehnána, který se proto v našem městě bezmála celý rok 1744 zdržoval.*⁷⁹ Při své návštěvě v Poběžovicích Baal Šem Tov, v zájmu upevnění tradiční víry, žádal dodržování velmi striktních omezení: „*U příslušníka, který se přišel modlit do synagogy, jest rabín povinen prohlédnout teffilin. Mužům, ženám i dětem bylo zvláště přísně zakázáno nosit amulety, a to po dobu 10 let, bez ohledu na to, zda je vyhotovil významný a bohobojný mistr. Ženy nesměly se procházeti mimo město, zvláště ne v doprovodu mužů, nesměly se účastnit tanečních zábav, ani jako diváci. V sobotu a o svátcích nesměly ženy a dívky seděti před domy. Ženy nesměly bez průvodu ani choditi ani cestovati. Když šla žena bez průvodu dojiti krávu, bylo zakázáno mléko požívat. Vedoucí obce dohlížel na to, aby byly každý den v synagoze provedeny bohoslužby. Bylo postaráno o chudé a potřebné, který se zabývali studiem Thory a udržovány náboženské školy pro chudé děti. Při svatbách nesměla hrát hudba. Vedoucí měla stále dbáti na všechny záležitosti, které se obce týkaly, současně dohlíželi bedlivě na dobročinné spolky, aby byly poctivě a spravedlivě vedeny. Okresní rabíni měli rozšířiti svůj vliv na okresích a určití přísná ustanovení k udržení obcí a židovského ducha a posílení víry, tak jak to bude čas vyžadovati.*“⁸⁰ Spor byl vyřešen a poměry v židovské obci konsolidovány až po bezmála ročním pobytu Baal Šem Tova v Poběžovicích, což svědčí o skutečnosti, jak hluboké kořeny hereze v židovské komunitě zapustila.

5.6. 19. století

Roku 1805 kupuje Ronšperk i s přílehlými vesnicemi pasovský biskup Leopold, hrabě z Thunu a Hohensteinu, pro svého syna Antonína, který následně v roce 1843 přikupuje i zboží pivoňského kláštera.⁸¹ Thun-Hohensteinové pocházeli z jižního Tyrolska a patřili k nejstarším hraběcím rodům v říšských zemích. Do českých zemí přišli ve službách Habsburků za českého stavovského povstání. Thunové patřili k předním představitelům české státoprávní šlechty, k její konzervativní složce.⁸²

Böhm uvádí, že v době, kdy poběžovické panství vlastnili Thunové (podle soupisu z roku 1839) bylo v Ronšperku 222 domů s 1928 obyvateli. Poddanými Thunů však bylo pouze

---

⁷⁹ KLAUBER, cit. 14, s. 5.

⁸⁰ KLAUBER, cit. 14, s. 5-6.

⁸¹ BÖHM, cit. 9, s. 17.

⁸² Město Poběžovice. *Historický vývoj města* [online]. Oficiální web města Poběžovice [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW: <http://www.pobezovice.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=3871>.

496 obyvatel ve 26 domech.⁸³ Kuča pak k roku 1843 uvádí údaj o 223 domech o 1905 obyvatelích.⁸⁴

Za držby poběžovického panství Thun-Hohensteiny pobýval na poběžovickém zámku Bedřich Smetana, jenž zde v roce 1849 složil pro jednu z Thunových dcer svatební hudbu.

V tomto období dochází i k závažným politickým změnám v celém Rakousku. Roku 1848 bylo za nízký vyvazovací poplatek zrušeno poddanství a byla zrušena vrchnostenská práva a vrchnostenské poplatky. Vyvazovací poplatek byl v Poběžovicích velice nízký a jeho splatnost dosahovala až dvaceti let. Vznikají soudní a politické okresy, kdy se Ronšperk stal součástí politického okresu Horšovský Týn a zároveň sídlem soudního okresu Ronšperk. V městě byl zřízen okresní soud a také okresní vězení.⁸⁵

Roku 1864 prodávají Thun-Hohensteinové spojené velkostatky Poběžovice-Pivoň Franzovi Karlovi Coudenhove a jeho ženě Marii Kalergis, pocházející z řeckého aristokratického rodu. Historie nizozemského šlechtického rodu Coudenhove sahá až do 13. století. Coudenhovové vlastnili rozsáhlé majetky ve Flandrech, v Holandsku, Henneberku, Brabantech a Lutychu.⁸⁶

Syn Heinrich Hans Maria Coudenhove-Kalergis se, stejně jako jeho otec Franz, věnoval dráze diplomata. Podle vzpomínek jeho budoucí manželky hovořil osmnácti jazyky a „korespondoval si s univerzitními profesory z celého světa“.⁸⁷ Působil jako atašé v Athénách, v Buenos Aires, v Konstantinopoli, dále pracoval jako legační sekretář v Rio de Janeiru a roku 1891 byl jako legační rada přeložen do Tokia. Zde v roce 1892 uzavřel sňatek s mladičkou Japonkou, dcerou obchodníka se starožitnostmi, Micu Aojamovou. Micu se nechala pokřtít a přijala jméno Marie Thekla. Byť v období, kdy ke sňatku došlo, se Japonsko již začalo otevírat západnímu světu, přesto tento sňatek znamenal velký průlom do starých japonských tradic.

Roku 1896 odplul Heinrich i se svojí japonskou manželkou a dvěma syny zpět do Evropy, odešel z diplomatických služeb a usadil se natrvalo na poběžovickém panství. Z manželství vzešlo celkem 7 dětí.

---

⁸³ BÖHM, cit. 9, s. 17.

⁸⁴ KUČA, cit. 13, s. 265.

⁸⁵ BÖHM, cit. 9, s. 62.

⁸⁶ VONDRUŠOVÁ, Alena; VÁŇOVÁ, Ladislava. *Paměti hraběnky Micu Coudenhove-Kalergi*. Domažlice: 2005. s. 5.

⁸⁷ VONDRUŠOVÁ, cit. 86, s. 66.

Roku 1906 Heinrich náhle umírá a držitelem rodového majetku se stává nejstarší syn Johann (1893-1965), který drží panství až do roku 1945. Než však dosáhl zletilosti a mohl se naplno ujmout své funkce, spravovala rodové vlastnictví (přes odpor Heinrichových příbuzných) sama Mícu.⁸⁸ Kosmopolitní duch, který vládl na poběžovickém panství, a humanistická výchova Heinricha a Mícu se v plné síle projeví na druhorozeném synovi Richardovi Nicolasovi (1894-1972). Richard se stal zakladatelem a prvním prezidentem Panevropské unie. Od roku 1947 byl generálním tajemníkem jím samým založené Evropské parlamentní unie a v letech 1952-1965 čestným prezidentem Evropského hnutí. Stal se francouzským státním občanem a získal postupně Mezinárodní Karlovu cenu města Cách (1950), Evropskou Karlovu cenu Sudetoněmeckého krajanského sdružení (1966) a Čestnou adresu téhož sdružení v roce 1968.⁸⁹

---

⁸⁸ VONDRUŠOVÁ, cit. 86, s. 14.

⁸⁹ MAREŠ, Jan. *Richard Coudenhove-Kalergi*. [online]. Poslední revize 18. 6. 2010 [cit. 2010-05-10]. Dostupný z WWW: <http://www.kohoutikriz.org/data/w_coude.php>.

6. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

Počet židovského obyvatelstva se od poloviny 17. století zachycoval v berní rule, od r. 1724 se pak jejich počty nacházely v soupisech Židů. Dle Purgharta bývala židovská populace v Poběžovicích „*velmi silná*“.⁹⁰ Brunner udává, že v roce 1611 bylo v Poběžovicích 300 židovských obyvatel.⁹¹ Záznamy v berní rule ukazují, že roku 1654 bylo v Poběžovicích usazeno na 145 Židů. Podle soupisu obyvatel, provedeného již v roce 1715, počet Židů vzrostl na 150.⁹² Roku 1724 se ve městě nacházelo 12 židovských rodin, v nich potom 60 osob. Jejich počet vzrostl na 17 rodin v roce 1747, v nichž bylo už 108 osob.⁹³

První relevantní záznamy o počtu židovské populace v Poběžovicích pocházejí z roku 1793. Nařízením zemského gubernia ze 4. ledna toho roku bylo všech 16 krajských úřadů spolu s pražským magistrátem zavázáno vyhotovit podle přiloženého vzoru a podrobných instrukcí soupis židovských rodin a ten odeslat zpět guberniu.⁹⁴ Soupis židovských rodin Klatovského kraje (pod nějž patřily Poběžovice) byl proveden 12. července 1793.⁹⁵ Bylo sepsáno celkem 25 židovských rodin, tj. 152 osob, ačkoli Kuča udává 151 Židů.⁹⁶

V roce 1811 bylo v Poběžovicích usídleno 30 židovských rodin o celkovém počtu 300 osob, roku 1814 tento počet vzrostl na 33 rodin. Pokles se objevuje v roce 1836, kdy, dle Purgharta, bylo v obci 233 Židů. Toto číslo se ještě snížilo již roku 1839, kdy Poběžovice obývalo 212 Židů (tedy o 21 méně než v 1836) ve 30 rodinách (tzn. minus 3 rodiny oproti r. 1811). Stejný počet tentokrát uvádí i Kuča k roku 1837.⁹⁷

Co zavinilo tento poměrně náhlý (v rozmezí zhruba dvou desítek let) úbytek židovského obyvatelstva? Purghart vysvětluje příčinu tohoto poklesu stěhováním Židů do větších sídel za obchodem.⁹⁸ Takový výklad můžeme v zásadě považovat za správný. V poslední třetině 19. století se tento jev začal projevovat na území celých českých zemí. Po revolučním roce 1848, kdy došlo ke zrušení ghett a uzákonění svobody pohybu, začali se židovští obyvatelé hromadně stěhovat do přilehlých vesnic a městeček, kde zakládali nové spolky a židovské obce.⁹⁹ To pak vyústilo právě v přesun dalších Židů do větších měst

---

⁹⁰ PURGHART, cit. 49, s. 486.

⁹¹ BRUNNER, cit. 12, s. 58.

⁹² PURGHART, cit. 26, s. 146.

⁹³ KUČA, cit. 13, s. 267.

⁹⁴ SÚA, č. Inv. 2160, kart. 1161.

⁹⁵ EBELOVÁ, cit. 8, s. 187.

⁹⁶ KUČA, cit. 13, s. 267.

⁹⁷ KUČA, cit. 13, s. 267.

⁹⁸ PURGHART, cit. 49, s. 487.

⁹⁹ PĚKNÝ, cit. 1, s. 337.

v období poslední třetiny 19. stol. Tento pohyb jim byl umožněn také proto, že po roce 1848 již Židé nebyli ani hospodářsky, ani osobně závislí na židovské obci.¹⁰⁰

Další soupis z roku 1857 dokládá, že se v Poběžovicích nacházelo 211 obyvatel židovského původu v celkem 21 domech (viz příloha).¹⁰¹ Pokles počtu obyvatel pokračoval i v následujících letech - roku 1880 bylo registrováno 114 Židů, tj. 5,8% všech obyvatel města¹⁰², o deset let později bylo sepsáno 102 židovských osob z celkových 1956 obyvatel a v roce 1900 poté jen 94, to dávalo 4,8% z celkové populace Poběžovic (celkem 1928 osob).¹⁰³

Eliminace židovských obyvatel, usazených v Poběžovicích, započatá ve třicátých letech 19. století, neseznela po roce 1900 žádných změn. Počet Židů se i nadále snižoval. Po přelomu století, roku 1910, bylo sepsáno jen 56 Židů v obci. Ze sčítání lidu z 15. 11. 1921 bylo z celkových 2008 obyvatel 69 Židů, kteří všichni příslušeli k náboženské obci Ronšperk, přičemž samotná Žno čítala na 87 příslušníků.¹⁰⁴ Zajímavé je, že zde tehdy bylo spočteno 81 Čechů (SOkA v Domažlicích však poskytuje údaj o 70 Česích na 1893 Němců), takže obě menšiny byly velmi vyrovnaně zastoupené.¹⁰⁵ Složení poběžovicického obyvatelstva na konci 20. let zmiňuje Klauber - roku 1927 mělo město 2000 lidí (čistě německé obyvatelstvo) a z toho 50 Židů.¹⁰⁶ V roce 1930 se ve městě zdržovalo pouhých 41 Židů, kteří tvořili jen 2% obyvatelstva Poběžovic.¹⁰⁷ Dle dostupných pramenů nepřežilo válečné období let 1939-1945 na 50 židovských obyvatel Poběžovic.¹⁰⁸

---

¹⁰⁰ PĚKNÝ, cit. 1, s. 338.

¹⁰¹ PURGHART, cit. 49, s. 382-389.

¹⁰² KUČA, cit. 13, s. 267.

¹⁰³ PURGHART, cit. 49, s. 487; KUČA, cit. 13, s. 267; BÖHM, cit. 9, s. 58.

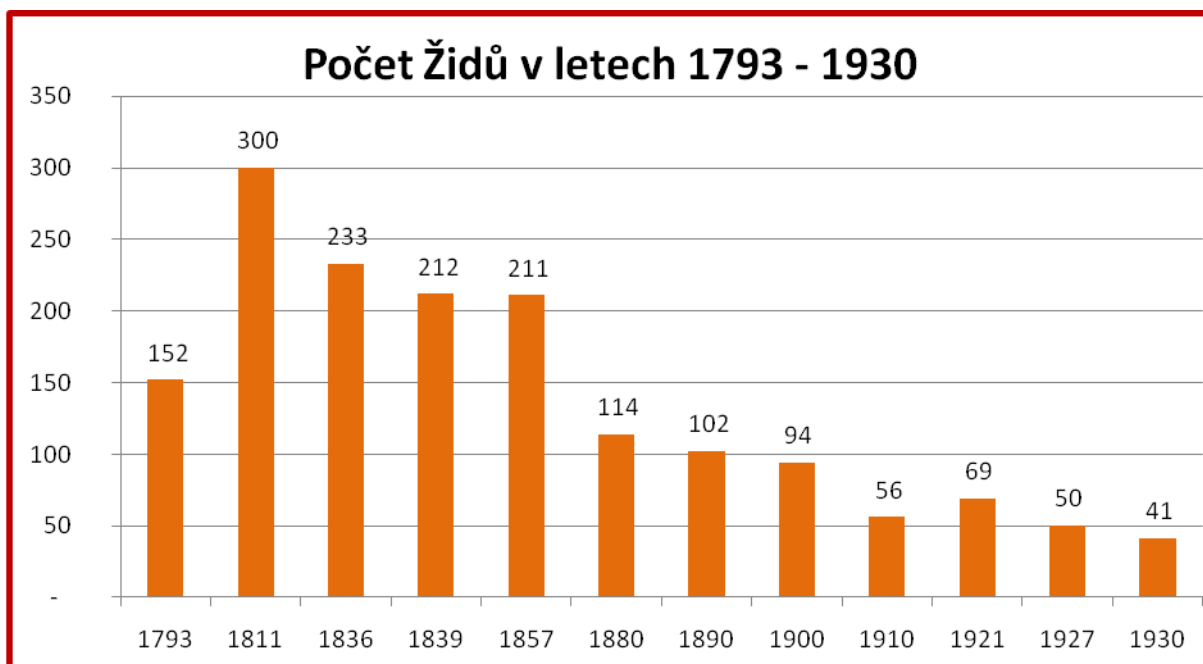
¹⁰⁴ FLEISCHMANN, cit. 7, s. 6.

¹⁰⁵ JELÍNEK, Josef. České školství v Poběžovicích. In *Poběžovice, Obraz minulosti a přítomnosti: 1921-1936*. Vydáno na oslavu patnáctiletého výročí založení místního odboru Národní jednoty pošumavské a české národní školy. Poběžovice: 1937.. s. 11.

¹⁰⁶ KLAUBER, cit. 14, s. 1.

¹⁰⁷ KUČA, cit. 13, s. 267.

¹⁰⁸ BAUER, cit. 11, s. 49.

Je patrné, že největší množství židovského obyvatelstva se v Pobežovicích zdržovalo na počátku 19. století (okolo roku 1811), po němž docházelo už jen k postupnému úbytku těchto obyvatel. Proč byl vývoj takový, může mít několik důvodů. Co se týče druhé poloviny 19. století, způsobil ho celožidovský trend migrace do větších sídlišť, který byl předestřen výše. Ne všude měl však stejnou odezvu, týkal se hlavně těch míst, kde stále převažovali Češi. Například v blízkém Horšovském Týně, kde byla početná německá většina, se cítili Židé s německým prostředím úzce provázáni a do nejbližších měst jako byla Plzeň, Domažlice a Klatovy, se za převažující českou populací nijak nehrnuli.¹⁰⁹ Na konci 19. století se všeobecně snižovala porodnost židovského obyvatelstva, což mohlo mít své projevy i v Pobežovicích. Kolísající demografická situace od počátku 20. století je pak logicky odvoditelná. Svět se zmítal v národnostních konfliktech, proběhla první světová válka a po ní se začalo přirostřovat problematické soužití Čechů a Němců. Jestliže ke zhoršení česko-německých vztahů docházelo na celém území ČSR, pohraničí bylo nejrizikovější oblastí. Je pochopitelné, že se nesnášenlivost mezi obyvateli pomalu přenášela i na židovské obyvatele a ti tak mohli raději volit život ve vnitrozemí, pod stínem více anonymních měst. Rovněž k jejich úbytku mohla přispět světová hospodářská krize ve 30. letech, a protože byli

¹⁰⁹ THOMAYEROVÁ, Jana. Židovský osud na malém městě v Říšské župě Sudety - příklad Horšovského Týna. In *Židovská menšina za druhé republiky, Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v lednu až červnu 2007*. Uspořádali POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Praha: ŽMP, 2007. s. 164-165.

poběžovičtí Židé orientovaní hlavně na obchod a podnikání, tento fenomén se na nich mohl citelně podepsat. V neposlední řadě je v historii českých židovských obcí počátek 20. století spojen se všeobecným úpadkem, k r. 1890 zaniklo na 130 obcí, rok 1938 zaznamenal další pokles na 136 obcí v území ČSR (1872 jich zde bylo 327).¹¹⁰

---

¹¹⁰ KRUŽÍKOVÁ, Klára. Židovské náboženské obce a ortodoxní Židé v Československé republice ve 20. letech 20. století. In *Židovská menšina v Československu ve 20. letech, Sborník přednášek ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v říjnu 2002 až červnu 2003*. Uspořádali POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Praha: ŽMP, 2003. s. 102.

7. ŽIDOVSKÁ ČTVRŤ V POBĚŽOVICÍCH OD ROKU 1850

U židovských obyvatel bylo už od 13. století zvykem soustřeďovat je do uzavřené části města nebo obce a to zcela závazně, kdy Židé nemohli svobodně změnit místo svého pobytu. Tato ghetta byla vždy podobného charakteru, nejčastějším typem byla čtvrť o jedné ulici (židovské), která se mohla postupně rozrůst o další přiléhající domy.¹¹¹ To byl i případ poběžovické židovské čtvrti. V ní se na počátku 20. století projevil i další jev v podobě čtvrti se smíšeným osídlením, kdy se v některých původně židovských domech usídlili dobrovolně nežidovští občané. Bylo signifikantní, že židovské čtvrti, a tedy i domy, bývaly přeplněné lidmi, protože kapacita budov, která byla segregovaným obyvatelům poskytnuta, často jejich rodinám nestačila. V tomto bodě je také důležité si uvědomit, že tehdejší židovská rodina obývající dům sestávala často z několika generací a větví svých příbuzných. V jedné obytné jednotce se tak mohlo nacházet třeba 20 i více lidí. V 80. letech 18. století, kdy vydal Josef II. tzv. *Systemální židovský patent*, se sice segregace Židů formálně uvolnila¹¹², ovšem ke skutečným projevům tohoto pozitivního opatření docházelo velmi spoře a týkalo se spíše velkých sídel, jako byla Praha¹¹³.

K opravdové změně a uvolnění poměrů došlo až po vyhlášení ústavy v revolučních letech 1848-1849. Židům 4. 4. 1849 nabylo v platnost právo svobodně se pohybovat a usídlit¹¹⁴. Až v té chvíli nastal rozsáhlejší pohyb židovského obyvatelstva v českých zemích a uspíšilo to jejich přesun do větších měst.

Je ovšem pochopitelné, že jako se nově nabyté svobody začaly projevovat pomalu, ve vzdálenějších a menších sídlech tomu bylo ještě pomaleji. Do roku 1850 zůstala židovská čtvrť v Poběžovicích víceméně hluchá k josefínským uvolňovacím opatřením. Kuča uvádí, že Židé zde bydleli soustředěni ve čtvrti, již protínala ulice, tvořící osu jihovýchodní části hrazeného města a vedla k východní městské bráně¹¹⁵. [Obrázek č. 2, 3, 4]. Do počátku 20. století nesla tato ulice název Židovská. Původně vedla k městské bráně jihovýchodně od náměstí, v první polovině 19. století zde bylo 15 domů.¹¹⁶ Purghart píše, že židovské domy tvořily jednu kompaktní městskou čtvrť, která byla obyvatelům vyhrazena držiteli panství.¹¹⁷

¹¹¹ FIEDLER, cit. 5, s. 26.

¹¹² V lednu 1782 zrušil Josef II. povinnost bydlet v ghettech a naopak povolil Židům najímat byty i v jiných částech měst, nakonec si zřejmě mohli kupovat i měšťánské domy od křesťanů. (PĚKNÝ, cit. 1, s. 113)

¹¹³ Úřední povolení k bydlení mimo ghetto dostávali v Praze zejména zámožnější židovští občané, a i těch byl až do pol. 19. století jen malý počet. (PĚKNÝ, cit. 1, s. 113)

¹¹⁴ Další změny právního postavení Židů po roce 1848 viz PĚKNÝ, cit. 1, s. 124.

¹¹⁵ KUČA, cit. 13, s. 267.

¹¹⁶ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 299.

¹¹⁷ PURGHART, cit. 49, s. 486.

Také on zmiňuje název Židovské ulice poukazem na zprávu z roku 1779.¹¹⁸ Název si ulice zachovala až do přelomu 19. a 20. století, kdy ji přejmenovali na Bahnhofstraße, jelikož se v té době stala jedinou přístupovou cestou k nově vystavenému vlakovému nádraží, založenému r. 1900-1901. Od roku 1945 nesla název Masarykova třída, poté ulice Pionýrů a nakonec, po roce 1989, byla přejmenována na Masarykovu ulici. Pro přehlednost bude tato ulice v textu nadále nazývána jako Židovská (popř. Bahnhofstraße).

Většina budov v Židovské ulici byla až do roku 1938 v majetku Židů. Od roku 1770 byly židovské domy označovány římskými číslicemi (I - XI) a to až do r. 1914, kdy dostaly popisná čísla arabskými číslicemi jako ostatní domy ve městě. Purghart podrobně zaznamenal vlastnická práva židovských rodin na jednotlivá stavení v Poběžovicích. Původních židovských domů bylo jedenáct a všechny se nacházely v židovské čtvrti. Byly to domy s popisnými čísly (dále jen č.p.) I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI. V roce 1857 vlastnili Židé 22 domů. Byla to větší část Židovské ulice (původní domy č.p. I-XI) a některé domy k ulici přiléhající. Byla to čísla 26, 31, 33, 34, 37, 42, 43, 44, 45, 50, 61 (domy č.p. 44 a 50 však asi pouze obývali). V předválečné době, roku 1913, Židé nevlastnili tak jako dříve většinu tehdejší Bahnhofstraße, naproti tomu se však jejich nemovitosti rozšiřovaly dále po městě. Celkově vlastnili v tomto roce 20 domů: IV, V, VI, VIII, IX, X, 8, 9, 26, 28, 31, 33, 34, 37, 42, 43, 48, 65, 66 a 116.¹¹⁹ Kuča odhaduje počet domů v židovském vlastnictví v 18. století na 7-9 a v 19. století na 11-15 patrových domů. Tyto domy zaujímaly obě strany Židovské ulice i její severní a jižní zázemí, což by korespondovalo i s Purghartovým plánem z té doby. Autor ještě zmiňuje existenci dalšího židovského domu, který v 18. století sousedil se starou radnicí v křesťanské části města.¹²⁰

Náročnější je zmapování čtvrti v meziválečném období, protože, jak bylo řečeno výše, domy označené římskou číslicí dostaly nová, arabská čísla, ne totožná s původními. Některá z těchto dřívějších stavení jim zůstala. K roku 1923 je jisté držení těchto domů: 8, 26, 31, 33, 34, 37, 42, 43, 66. V letech 1938-45 se situace vzhledem k politickým událostem značně změnila i v Poběžovicích. Město, které bylo v nemalém měřítku městem spíše německým, naložilo s židovským vlastnictvím pochopitelně dle požadavků doby. Je třeba mít na paměti, že následující výčet se pokouší doložit v rozmezí sedmi velmi nestabilních let majetek Židů, nikoli už jejich fyzickou přítomnost v domech. Židé vlastnili v období druhé světové války (nebo spíše k roku 1938) tyto domy: 8, 9, 16, 23, 26, 31, 33, 34, 37, 42, 43, 66, 68, 116, 205,

¹¹⁸ PURGHART, cit. 49, s. 54.

¹¹⁹ PURGHART, cit. 49, s. 380.

¹²⁰ KUČA, cit. 13, s. 267.

206, 264, 265, 266, 267, 268, 286 [Obrázek 5, 6]. Celkem se tedy jednalo o 22 nemovitostí, z čehož č.p. 8 byl Hotel Krone, č.p. 34 synagoga a č.p. 205 a 206 byly budovy živcových mlýnů rodiny Mandlerů.

7.1. Vývoj vlastnického držení jednotlivých domů v rámci Žno

V následující pasáži bude představen vývoj vlastnických vztahů k jednotlivým židovským domům. Je potřeba si připomenout, že jak bylo zmíněno výše, podoba židovské čtvrti se měnila a ne vždy původně židovské budovy vlastnili Židé. Tento jev se týká hlavně období spadajícího do 20. století, kdy poběžovičtí Židé začali skupovat i okolní domy a naopak ztráceli některé domy v Židovské ulici. U jednotlivých domů jsou uváděni i tyto pozdější, nežidovští, majitelé. Je zde patrný také jev typický pro židovská ghetta, totiž že se o jeden dům dělilo často více majitelů. Kde se u orientačního roku nachází dvě jména, znamená to, že vlastníci drželi dům napůl, kde se nachází více jmen, bude zpřesněn poměr daného vlastnictví mezi jednotlivými majiteli.

Dům č.p. I:

1793 Geschmey Salomon a Sollner Markus, 1830 Geschmey Salomon a Sollner Markus, 1857 Sollner Leopold (1/3), Sollner Marek (1/3), Geschmey Salomon (1/3), 1874 Geschmaiová Rudolphina a Sollnerová Marie, 1887 Geschmey Adolf s Annou a Rozou Taussigovými, 1892 školní obec.¹²¹

Dům č.p. II:

1793 Rosenbaum Jacob a Geschmey Moises, 1830 Schänck Israel a Geschmey Abraham, 1857 Schänková Sara (vdova po Israelu Schänckovi a vnučka Jacoba Rosenbauma) a Geschmey Abraham, 1913 Neudeckerová Karolina a Friedrich Josef.¹²²

Dům č.p. III:

1793 Ebstein Salomon, 1830 Weissshut David a Winternitz Heřman, 1857 Weissshutová Esther (vdova po Davidu Weissshutovi) a Winternitz Heřman, 1913 Reinl Zikmund.¹²³

---

¹²¹ PURGHART, cit. 49, s. 384; EBELOVÁ, cit. 8, s. 257-258.

¹²² PURGHART, cit. 26, s. 300; EBELOVÁ, cit. 8, s. 258.

¹²³ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 385-386; EBELOVÁ, cit. 8, s. 259.

Dům č.p. IV:

1793 Rindskopf Samuel (1/2), Ekstein Rachel (1/4), Okstein Samuel (1/4), 1857 Rindskopf Dawid (1/2), Weil Michael (1/4), Winternitz Abraham (1/4), 1913 Jankowetz Ferdinand (1/3), Klauberová Žofie (1/3), Weilová Mina (1/3).¹²⁴

Dům č.p. V:

1793 Altmann Samson a Eisner Jacob, 1857 Altmann Abraham (1/2), Altmann Leopold (1/4), Knöpfer Šimon (1/4), 1913 Altmann Marek a Kispert Josef.¹²⁵

Dům č.p. VI:

Purghart uvádí jediného vlastníka Schäfera Josefa, který byl majitelem kolem roku 1850 (Purghart, 1965c, s. 54). V soupisu Židů z roku 1857 není uveden majitel, ale Purghart zmiňuje jako nájemníky Weilovou Annu se synem Albertem a rodinu Winternitze Daniela. 1913 vlastní dům židovská náboženská obec v Poběžovicích.¹²⁶

Dům č.p. VII:

1857 Eisner Salomon, 1913 Hauerová Marie.¹²⁷

Dům č.p. VIII:

1793 Töpfer Lövi (1/4), Schäfer Jacob (1/4), Grünhut Israel (1/2), 1857 Naschauer Bernard (1/4), Grünhut Adam (1/4), Grünhutová Barbora (1/2), 1913 Lampl Aron (2/3), Hössl Jakub (1/3).¹²⁸

Dům č.p. IX:

1793 Langschur Abraham a Langschur Aron, 1857 Winternitz Salomon a Langschur Abraham, 1913 Mandler Ludvík.¹²⁹

---

¹²⁴ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 386; EBELOVÁ, cit. 8, s. 259.

¹²⁵ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 386, 478; EBELOVÁ, cit. 8, s. 259-260.

¹²⁶ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 387, 485.

¹²⁷ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 387.

¹²⁸ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 387-388, 482; EBELOVÁ, cit. 8, s. 260-261.

¹²⁹ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 388, 481; EBELOVÁ, cit. 8, s. 261.

Dům č.p. X:

1793 Mandler Selig a Knöpfer Isak, 1857 Mandler Jacob a Knöpfer Heinrich, 1913 Mandler Salomon, 1923 Mandler Julius.¹³⁰

Dům č.p. XI:

1793 Reichenbaum Aron, 1857 Reichenbaumová Amelie (vdova po Moisesu Reichenbaumovi), 1913 Tichá Anna.¹³¹

Dům č.p. 8:

1857 Urbanová Marie, 1913 Langschur Abraham (tchán dalšího židovského majitele Rauschera Julia), 1923 dr. Langschur Zikmund, do roku 1938 na čas Rauscher Julius, 1938 Langschur Zikmund.¹³², období 1938-45 Rauscher Julius - Hotel Krone.¹³³

Dům č.p. 9:

1913 Langschur Abraham, 1923 Rauscher Julius, 1938-45 Rauscher Julius.¹³⁴

Dům č.p. 16:

1938-1945 Landshutová Barbara.¹³⁵

Dům č.p. 23:

1938-1945 Lederer Rudolf.¹³⁶

Dům č.p. 26:

1850, 1857 Weissshut Moises, 1913 Weissshut Moritz, 1923 Weissshut Moritz¹³⁷, 1938-1945 Weissshut Moritz (Ernst).¹³⁸

Dům č.p. 28:

---

¹³⁰ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 389, 481; EBELOVÁ, cit. 8, s. 259-261.

¹³¹ PURGHART, cit. 26, s. 300; PURGHART, cit. 49, s. 389, 480; EBELOVÁ, cit. 8, s. 261.

¹³² PURGHART, cit. 49, s. 369, 381, 442.

¹³³ BAUER, cit. 11, s. 333.

¹³⁴ PURGHART, cit. 49, s. 507; BAUER, cit. 11, s. 333.

¹³⁵ BAUER, cit. 11, s. 333.

¹³⁶ BAUER, cit. 11, s. 334.

¹³⁷ PURGHART, cit. 49, s. 382, 449.

¹³⁸ BAUER, cit. 11, s. 334.

1913 Harpmann Marek, 1923 Harpmannová Klára.¹³⁹

Dům č.p. 31:

1832 Grünhut Seligman, 1857 Grünhut Heřman, 1913 Lederer Rudolf, 1923 Lederer Rudolf¹⁴⁰, 1938-1945 Lederer Rudolf.¹⁴¹

Dům č.p. 33:

1832 Bloch Eliáš, 1850 Braun Dominik, 1857 Bloch Eliáš (majitel z roku 1832), 1913 Starkenstein Zikmund¹⁴², 1938-1945 Starkenstein Emil.¹⁴³

*na tomto domě visela do začátku 2. světové války pamětní deska Starkensteinů

Dům č.p. 34:

budova synagogy od roku 1814 do r. 1938.¹⁴⁴

Dům č.p. 37:

1857 Naschauer Simon, 1913 a 1923 Winternitz Bernard¹⁴⁵, 1938-1945 Prokosch Josef, uváděn jako dům Winternitzů.¹⁴⁶

Dům č.p. 42:

1830 Pereles Issak, 1857 Pereles Aron, 1913 Lampl Aron, 1923 Lampl Heinrich¹⁴⁷, 1938-1945 Lampl Heinrich.¹⁴⁸

Dům č.p. 43:

1857 Geschmai Leopold, 1913 Julius, Theodor, Hilda a Rosa Natzlerovi, 1923 Natzler Theodor¹⁴⁹, 1938-1945 Klauber Hermann.¹⁵⁰

---

¹³⁹ PURGHART, cit. 49, s. 500.

¹⁴⁰ PURGHART, cit. 49, s. 382, 478.

¹⁴¹ BAUER, cit. 11, s. 334.

¹⁴² PURGHART, cit. 49, s. 375, 382, 514-515.

¹⁴³ BAUER, cit. 11, s. 334.

¹⁴⁴ PURGHART, cit. 49, s. 482; BAUER, cit. 11, s. 334.

¹⁴⁵ PURGHART, cit. 49, s. 383, 378.

¹⁴⁶ BAUER, cit. 11, s. 334.

¹⁴⁷ PURGHART, cit. 49, s. 383, 475.

¹⁴⁸ BAUER, cit. 11, s. 334.

Dům č.p. 44:

1913 Töpferová Rosa (1/2) - druhá polovina domu patřila nežidovským občanům. Tento dům byl obydlen Židy již roku 1857, kdy ho obývala stejná rodina Töpferů (celkem 6 členů), ovšem neměla žádnou jeho část v osobním vlastnictví.¹⁵¹

Dům č.p. 45:

1830 Bloch Eliáš, 1857 Langschur Seligman.¹⁵²

Dům č.p. 48:

1913 Michal a Josefina Eisnerovi.¹⁵³

Dům č.p. 50:

1857 Menasses Salomon (nejspíše nebyl vlastníkem).¹⁵⁴

Dům č.p. 61:

1850 a 1857 Grünhut Samuel.¹⁵⁵

Dům č.p. 65:

1913 Geschmay Adolf.¹⁵⁶

Dům č.p. 66:

1913 a 1923 Geschmay Adolf, 1938-1945 Geschmayová Maria, 1950 zbořen.¹⁵⁷

---

¹⁴⁹ PURGHART, cit. 49, s. 384, 474.

¹⁵⁰ BAUER, cit. 11, s. 334.

¹⁵¹ PURGHART, cit. 49, s. 384, 473.

¹⁵² PURGHART, cit. 49, s. 384; PURGHART, cit. 75, s. 53.

¹⁵³ PURGHART, cit. 75, s. 53.

¹⁵⁴ PURGHART, cit. 49, s. 384.

¹⁵⁵ PURGHART, cit. 49, s. 383.

¹⁵⁶ PURGHART, cit. 49, s. 502.

¹⁵⁷ PURGHART, cit. 49, s. 508; BAUER, cit. 11, s. 334.

Dům č.p. 68:

1923 Landshut Josef, 1938-1945 Landshutová Marie a Theresie.¹⁵⁸

Dům č.p. 116:

1913 Winternitz Michael, 1923 Lipp František a Mandler Siegfried, 1938-1945 Mandler Siegfried.¹⁵⁹

Dům č.p. 205 a 206:

1938-1945 živcový mlýn Franze Mandlera a následně Erasma Gebla.¹⁶⁰

Dům č.p. 264:

1938-1945 v majetku Žno.¹⁶¹

Dům č.p. 265:

1938-1945 Lampl Heinrich.¹⁶²

Dům č.p. 266:

1938-1945 v majetku Žno.¹⁶³

Dům č.p. 267 (pův. dům č.p. IX):

1938-1945 Jankowetzová Emma (Mandler Ludwig).¹⁶⁴

Dům č.p. 268 (pův. dům č.p. X):

před rokem 1896 Mandler Šimon (továrna na plstěnou obuv)¹⁶⁵, 1938-1945 Mandlerová Julie.¹⁶⁶

Dům č.p. 286 (tzv. Mandlerova vila):

---

¹⁵⁸ PURGHART, cit. 49, s. 519; BAUER, cit. 11, s. 335.

¹⁵⁹ PURGHART, cit. 75, s. 52; BAUER, cit. 11, s. 335.

¹⁶⁰ BAUER, cit. 11, s. 337.

¹⁶¹ BAUER, cit. 11, s. 338.

¹⁶² BAUER, cit. 11, s. 338.

¹⁶³ BAUER, cit. 11, s. 338.

¹⁶⁴ BAUER, cit. 11, s. 338.

¹⁶⁵ PURGHART, cit. 49, s. 370.

¹⁶⁶ BAUER, cit. 11, s. 338.

1938-1945 Mandler Franz, za 2. sv. v. zde umístěna Říšská pracovní služba (RAD).¹⁶⁷

Ke kapitole o židovské čtvrti ještě poznámku o stavbě nové české školy. Podle Purgharta prý zemská školní rada nařídila 21. dubna 1891 provést tuto stavbu. Byla navržena 3 staveniště: radnice č.p. 46 s domy č.p. Ia, Ib, nebo dům č.p. 21. Dne 26. dubna 1892 bylo konáno místní šetření, kde byla všechna staveniště uznána za nevyhovující. Nakonec bylo přesto vybráno místo sestávající z domů č.p. Ia a Ib a stavební parcely 23 s dvorem a zahradou. Domy Ia a Ib byly za 3500 zlatých zakoupeny od židovského obchodníka Adolfa Geschmeyer.¹⁶⁸

Záležitost s českou školou měla pokračování ve 20. století. V letech 1923-1924 stoupl počet dětí ve třídě na 60 a bylo nutné zřídit další třídu. To se stalo v lednu 1924, kdy byla zabrána místnost ve vile židovského továrníka Mandlera.¹⁶⁹ Zde už se neobjevuje zmínka o koupi. Změna ale nastala ještě téhož roku, kdy hrabě Coudenhove-Kalergi daroval škole nový pozemek, na němž byla už na podzim 1924 otevřena nová budova české školy.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ PURGHART, cit. 49, s. 536; BAUER, cit. 11, s. 339.

¹⁶⁸ PURGHART, cit. 26, s. 359.

¹⁶⁹ PURGHART, cit. 49, s. 322; JELÍNEK, cit. 105, s. 11.

¹⁷⁰ JELÍNEK, cit. 105, s. 11-12.

8. HOSPODÁŘSKÝ ŽIVOT

8.1. Obchod a řemesla

Záznamy z roku 1793 udávají následující obchodní a řemeslnickou činnost Židů:

- 3 obchodníci se střížním zbožím (Geschmey Salomon, Ebstein Salomon a Bloch Salomon)
- 1 obchodník s koloniálním zbožím (Sollner Markus)
- 2 obchodníci s peřím a kůží (Menasses Kalmer a Altmann Joseph)
- 5 podomních obchodníků (Geschmey Moises, Töpfer Lövi, Langschur Abraham, Mandler Selig a Langschur Aron)
- 1 obchodník s dobyt看em (Schäfer Jacob)
- 2 Židé se zabývali porážkou dobytka (Okstein Samuel, Eisner Jakob)
- 2 vinopalnictvím (Grünhut Israel a Reichenbaum Aron)
- 1 zpracováním kůže (Altmann Samson)
- 1 výrobou stuh (Weil Bernard)
- 1 výrobou potaše (Narrschauer Jakob)
- 1 pomocný učitel (Rindskopf Samuel)¹⁷¹
- Dále zde byl zřejmě 1 sklenář (Reichenbaum Moises), který vykonával svou živnost někdy v 1. pol. 19. stol.¹⁷²

V druhé polovině 19. století byli v Poběžovicích tito židovští řemeslníci a obchodníci:

- Eisner Michael, který se před rokem 1885 živil jako *košerák* v domě č.p. VI. Kolem roku 1900 vedl hostinec v domě č.p. 48.¹⁷³
- Geschmai Adolf, živil se v pramenech blíže nespecifikovaným obchodem.¹⁷⁴
- Lampl Heinrich, kožešník v domě č.p. 42.¹⁷⁵

Na konci 19. století působili v Poběžovicích také židovští ranhojiči, prvním zmíněným je H. Rindskopf a dále pak příslušníci rodiny Starkensteinů. Jako první Mořic Starkenstein (1804-1885) a Zikmund Starkenstein, jehož jméno se v pramenech objevuje s titulem Dr. Jeho

---

¹⁷¹ EBELOVÁ, cit. 8, s. 257-262.

¹⁷² PURGHART, cit. 49, s. 389, 480.

¹⁷³ PURGHART, cit. 49, s. 365, 486.

¹⁷⁴ PURGHART, cit. 49, s. 359, 366.

¹⁷⁵ PURGHART, cit. 49, s. 487.

syn Emil Starkenstein se stal významnou osobností české farmakologie a je o něm blíže pojednáno v části Významné osobnosti narozené v Poběžovicích.¹⁷⁶

Rok 1900 přináší tyto údaje:

- galanterní obchod (Geschmai Adolf, č.p. 66)
- koloniál a železo (Rauscher Julius, č.p. 9)
- koloniál (Weisshut Moric, č.p. 26)
- obchod s vejci a máslem (Harpmannová Klára, č.p. 28)
- koloniál (Lederer Rudolf, č.p. 23 a 31)
- kožišnictví (Lampl Heinrich, č.p. 42)
- krajky a cementárna (Mandler Ludvík, č.p. 267)
- živcové mlýny (Mandler Siegmund, č.p. 206, 286, 317)
- továrna na papuče (Mandler Otto, č.p. 268)
- hostinec (Eisner Michael, č.p. 48)

K roku 1913 zmiňuje Purghart koželuha Michala Winternitze, výrobce umělého kamene Erasma Gebla, živcový mlýn Siegmunda Mandlera a továrnu na papuče Salomona Mandlera.¹⁷⁷ V domě č.p. 30 provozoval řeznictví do r. 1923 Grünhut Šimon, k obchodu patřil i jeden z masných krámů při severní hradební zdi města.¹⁷⁸

V roce 1915 provozovali svoji živnost¹⁷⁹:

- obchod s máslem a vejci a se střížným zbožím (Harpmann Markus)
- 3 žehlírny (Langschur Abraham, Lederer Rudolf a Weisshut Moritz)
- 2 řeznictví a uzenářství (Eisner Michael, Grünhut Simon)
- 3 obchody se smíšeným zbožím (Lampl Anton, Langschur Abraham, Lederer Rudolf - č.p. 23, Weisshut Moritz)
- 3 obchody s obilím a semeny (Langschur Abraham, Lederer Rudolf, Weisshut Moritz a Winternitz Bernard)
- řeznictví a uzenářství (Eisner Michael, Grünhut Simon)
- koželužna (Winternitz Michael, i k roku 1923)

---

¹⁷⁶ PURGHART, cit. 49, s. 514-515.

¹⁷⁷ PURGHART, cit. 26, s. 299.

¹⁷⁸ PURGHART, cit. 49, s. 500.

¹⁷⁹ SOAP, kart. č. Inv. 493; CHYTIL, ALOIS. *Chytilův úplný adresář Království Českého. Díl III. Obvod Obchodních komor v Č. Budějovicích, v Plzni a v Chebu. Rokycany: 1915. s. 1022-1024; PURGHART, cit. 49, s. 378.*

- hostinec (Eisner Michael)
- obchod s uhlím (Winternitz Bernard)
- obchod s kůží (Geschmay Leopold)

V období třicátých let 20. století měli Židé v Poběžovicích živnosti¹⁸⁰:

- Hotel *Krone* (Julius a Julie Rauscherovi, č.p. 8, za 2. sv. v provozovala Theresia Alt)
- obchod se smíšeným zbožím (Julius a Julie Rauscherovi, č.p. 9)¹⁸¹
- obchod se smíšeným zbožím (Weisshut Moritz, č.p. 26)
- obchod s máslem a vejci (Harpmannová Klára, č.p. 28)
- trafika (Lederer Rudolf, č.p. 31 - za 2. sv. v. získal Sieber Michael)
- hodinářství (Franz a Maria Heldovi, č.p. 32)
- jednatelství (Klauber Hermann, č.p. 43)
- hostinec (Eisner Karl, č.p. 48)
- vetešnictví (Geschmayová Maria, č.p. 66)
- koželužna (Mandler Siegfried, firma Winternitz)¹⁸²
- sklenářství (Mandler Ludwig)¹⁸³
- obuvnictví (Mandler Salomon, č.p. 231, provozováno od 8. 7. 1901)
- hokynářství (Mandlerová Anna, č.p. 116, provozováno od 19. 11. 1919)

Období druhé světové války dokumentuje provozování těchto židovských obchodů a živností¹⁸⁴:

- lihovar a obchod s kávou (Klauber Moritz, č.p. 209)
- koželužna a obchod s kůží (Mandler Siegfried, č.p. 116)
- ševcovství (Bauer Franz, č.p. 81)
- sedlářství a čalounictví (Bauer Franz, č.p. 274)
- 3 obchody se smíšeným zbožím (Lederer, Rudolf, č.p. 23. Rauscher Julius, č.p. 9. Weisshut Moritz, č.p. 26)
- obchod s máslem a vejci (Harpmannová Klára, č.p. 28)
- vetešnictví (Geschmayová Maria, č.p. 66)

¹⁸⁰ SOAP, karton č. Inv. 493.

¹⁸¹ BAUER, cit. 11, s. 333.

¹⁸² BAUER, cit. 11, s. 335.

¹⁸³ BAUER, cit. 11, s. 338.

¹⁸⁴ BAUER, cit. 11, s. 330-333.

- 3 železářství (Lederer Rudolf, č.p. 23. Rauscher Julius, č.p. 9. Weisshut Moritz, č.p. 26)
- obchod s krajkou (Mandler Ludvík, č.p. 267)

8.2. Průmysl

Židovskou průmyslovou produkci v Poběžovicích zaujímal v první řadě živcový mlýn Siegmunda Mandlera. V rodině Mandlerů pak byla vedena ještě továrna na plstěnou obuv. Dále zde v první polovině 19. století fungovala papírna vyrábějící balicí a sací papíry, jako židovská už však nezasáhla do vývoje let 1850-1945.

8.2.1. Papírna

Dřevěnou papírnu měl od roku 1799 v majetku Tomáš Fuchs, po něm Felix Reinl. Do roku 1824 ji vlastnil Wolfgang Ziegler a pak Josef Bock. Do počátku roku 1929 dle pramenů vedla papírnu Žofie Bocková, která ji zakoupila v dražbě konané na žádost Žida Seligmana Grünhuta z Poběžovic. Roku 1830 ji na 10 let spachtoval Eliáš Bloch. Dílovedoucím v tomto období byl v papírně Jan Zeis. Eliáš Bloch platil ročně 135 zlatých na nájemném, částku skládal za čtvrtletí. Roku 1838 Bloch zanechal výrobu novému majiteli, Čechu Josefu Tichému, papírníku ze Schönsee v Bavorsku. Tehdy byla již papírna zatížená dluhy, a když 11. února 1839 vyhořela, farní kronika událost zapsala prý tak, že podniku nebyla škoda.¹⁸⁵ Ve 20. století byla papírna obnovena, vyráběl se zde balicí papír. Za 1. republiky byl podnik od rodiny Tichých odkoupen a stal se součástí velkostatku, byl využíván jako sýpka, pila a panská elektrárna.¹⁸⁶

8.2.2. Továrna na plstěnou obuv

Jednalo se o zřejmě malý závod v domě č.p. 268. Purghart zmiňuje její existenci už roku 1871, tuto informaci se však nepodařilo jinde ověřit. Založena byla někdy před rokem 1896 Šimonem Mandlerem, po kterém ji ve 20. století převzal Salomon Mandler. Okolo roku 1913 čítala prý 100 dělnic, které vyráběly denně 50 tuctů plstěné obuvi. Ta se dle Purgharta vyvážela hlavně do Vídně. Salomon Mandler souběžně provozoval od počátku 20. století

---

¹⁸⁵ HOFMANN, G. Papírna v Poběžovicích. In *Výroční zpráva Okresního archivu v Domažlicích*. Domažlice: 1982. s. 36-37; PURGHART, cit. 26, s. 230, 233, 255;

¹⁸⁶ PURGHART, cit. 49, s. 495.

obuvnictví v domě č.p. 231, kde pravděpodobně se stejnou obuví také obchodoval. Výroba patrně začala upadat na počátku 20. let, v roce 1923 bylo v podniku zaměstnáno „už jen velmi málo lidí“.¹⁸⁷ Dalším zmiňovaným majitelem továrny byl Otto Mandler.¹⁸⁸

8.3. Živcový mlýn a Ronšperské závody živcové a křemenné v Ronšperku

V polovině 19. století započala v okolí Poběžovic těžba a úprava živce, suroviny na výrobu skla, porcelánu, smaltu a jemné keramiky. Živcový mlýn průmyslníka Mandlera fungoval v č.p. 205 a 206. [Obrázek 9] V blízkosti stála již zmíněná tzv. *Mandlervilla*, což byl rodinný dům Mandlerů. [Obrázek 7] Původně, okolo r. 1850, zde snad stával na potoce mlýn.¹⁸⁹ Provoz byl majiteli Siegmundu Mandlerovi povolen roku 1901. V roce 1902 začal odvádět daň ve výši 31 korun 32 haléřů. Zpracování živce ve mlýně šlo zřejmě poměrně dobře vzhledem k dani, která se v letech 1922-1923 zvýšila na 680 korun. V roce 1933 bylo vypláceno už 835 korun a téhož roku byla, na žádost majitele, živnost zrušena.¹⁹⁰ Semletý živec byl v druhé polovině 30. let vyvážen do továren v okolí Karlových Varů k výrobě porcelánu.¹⁹¹

Siegmund Mandler pravděpodobně neuvažoval o ukončení provozu, ale spíše o rozšíření a větší osamostatnění svého podnikání. Od 30. let byl obrat jeho závodu závislý také na nově zřízeném družstvu pro dobývání živce v blízkém Meclově, nazvaném Ortoklas. [Obrázek č. 8] To zahájilo svou činnost roku 1931 a dodávalo získaný materiál k semletí také Mandlerovci.¹⁹² Dnem 28. ledna 1934 nabyl povolení „dobývání křemene a živce na vlastních a pachtovaných jámách a jejich zpracování ve mlýnu na živec a křemen“. Důvodem tohoto rozšíření živnosti mohla být pozemková reforma, jejímž výsledkem bylo získání 125 hektarů lesní půdy bohaté na živec, která byla městu přiznána r. 1931.¹⁹³ Otevřela se tak nová možnost získat vlastní část půdy. Jako společník byl v Mandlerově podniku zapsán syn Franz Mandler. [Obrázek č. 10] Roku 1934 živnost odvedla daň za 4 266 korun, o rok později již

¹⁸⁷ PURGHART, cit. 49, s. 328.

¹⁸⁸ PURGHART, cit. 26, s. 266, 299; PURGHART, cit. 49, s. 328, 370; PURGHART, cit. 75, s. 56.

¹⁸⁹ PURGHART, cit. 49, s. 497.

¹⁹⁰ SOAP, karton č. Inv. 493.

¹⁹¹ KLAUBER, cit. 14, s. 1.

¹⁹² PURGHART, cit. 49, s. 328.

¹⁹³ KOLÁŘ, Oldřich. 15 let Národní jednoty pošumavské v Poběžovicích. In *Poběžovice, Obraz minulosti a přítomnosti 1921-1936*. Vydáno na oslavu patnáctiletého výročí založení místního odboru Národní jednoty pošumavské a české národní školy. Poběžovice: 1937. s. 8.

byla ve výši 5 164 korun. Nakonec, 15. prosince 1937, se Siegmund Mandler své živnosti vzdal.¹⁹⁴ Závod byl s příchodem r. 1938 odebrán a řízen ředitelstvím z Karlových Varů.¹⁹⁵ Po válce byly vila i mlýn znárodněny a spojeny s mlýny v Záměličí a Meclově, z nichž vznikl národní podnik. Ten byl později zrušen a mlýny byly přičleněny k Západočeským továrnám kaolinovým a šamotovým.¹⁹⁶ Od 20. let vlastnil druhou moderní živcovou mlýnici ve městě Erasmus Gebel¹⁹⁷, který se od počátku 20. století zabýval zemědělským strojírenstvím a výrobou a prodejem cementu.¹⁹⁸ Mlýn mu zanikl krátce po druhé světové válce.¹⁹⁹

Je vidět, že Židé tvořili významnou část hospodářské platformy města. Zcela evidentně využili těch vlastností, které jsou jim dodnes přisuzovány - totiž obchodovat a zacházet ekonomicky výhodně s penězi. Ve skutečnosti jim dlouhou dobu nic jiného nezbyvalo, z historie víme, že řemesla i samotný obchod jim byl po staletí zapovídan. Orientace na podnikatelskou činnost, která byla v Poběžovicích tolik znatelná, neměla v okolí mnohé srovnání. V již komparovaném Horšovském Týně se židovské etnikum vyznačovalo značným počtem vysokoškolsky vzdělaných lidí, převážně pracujících v oblasti práva a lékařství. Další významná část se věnovala zemědělství, obchod a řemesla byly však již zastoupeny v menší míře.²⁰⁰

Oproti velkým průmyslovým podnikům, jako byly Mandlerovy mlýny, lze označit provoz židovských živností, zvláště těch malých, za stabilní. Destabilizaci Mandlerových mlýnů způsobila zřejmě hospodářská krize, šířící se od roku 1929. Zkrachovala zde řada menších firem, rok 1932 zaznamenal na dvě stě nezaměstnaných.²⁰¹ Na souhrnných výpisech židovských živnostníků, uvedených výše, vidíme, že tuto dobu přečkaly židovské obchody bez velké změny, podniky si jejich majitelé většinou udrželi. V rukou německých spoluobčanů jejich provoz často přetrval i za druhé světové války.

---

¹⁹⁴ SOAP, karton č. Inv. 493.

¹⁹⁵ BÖHM, cit. 9, s. 92.

¹⁹⁶ PURGHART, cit. 49, s. 497.

¹⁹⁷ BÖHM, cit. 9, s. 24.

¹⁹⁸ BAUER, cit. 11, s. 333.

¹⁹⁹ BÖHM, cit. 9, s. 92.

²⁰⁰ THOMAYEROVÁ, cit. 109, s. 165.

²⁰¹ BÖHM, cit. 9, s. 24.

9. NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT

9.1. Synagoga

Budova synagogy byla vždy nejdůležitější budovou každé židovské čtvrti. Spolu se školou - ješivou a obecním domem tvořila duchovní a správní centrum židovské obce. V ní se soustřeďovaly mnohé společenské akce židovských obyvatel. Synagoga byla místem nejen modliteb, ale probíhaly zde často výuka náboženského zákona, veřejná jednání obce nebo rabínské soudy.

Stavba synagogy byla vždy podmíněna mnohým pravidlům, daným Tórou i omezeními světské a církevní vrchnosti. Takové vrchnostenské omezení bylo například to, že budova mohla stát jen v prostoru židovské čtvrti, bez věží a zvonů. Měla určité povolené rozměry a zásadou bylo, že nikdy neměla být vyšší než obecní/městský kostel a další přítomné církevní stavby. Například plzeňská synagoga stojící na jedné z hlavních tříd města je víceméně výjimkou a novodobou záležitostí, kdy se pravidla vrchnosti začala uvolňovat.²⁰²

I právní nároky na stavbu byly nevybíravé. Od josefínských reforem stavbu synagogy povoloval židovské obci krajský úřad v případě, že byla Žno dostatečně početná, aby mohla nést s tím spojené výdaje. Jen ta obec, která měla vlastního rabína, si mohla zřídit i hřbitov. Sám rabín musel být tuzemec, musel ovládat němčinu i v pedagogické praxi a vykázat se vlastními vědeckými studiemi a jeho úřad byl podmíněn dalšími podmínkami.²⁰³

Co se týče nábožensky daných podmínek, židovské synagogy se většinou stavěly v blízkosti potoka nebo nějakého vodního toku. Důvodem byl svátek *Roš ha-šana* (Nový rok) a zvyk *tašlich*, tedy házet do vody drobky chleba jako symbol odplavených hříchů. Budova byla zvenčí většinou prostá, bez ozdob, orientovaná na východ, k Jeruzalému. Průčelí nebo východní strana synagogy nesla zobrazení Desatera, popřípadě prostší Davidovu hvězdu. To sloužilo formálnímu účelu k označení veřejné budovy coby majetku Žno. Portál chrámu byl ještě opatřován hebrejským nápisem s citáty z žalmů.

Interiér synagogy také nebyval honosný, volily se rostlinné a geometrické motivy ve výzdobě, příslušenství mělo vždy své pevně stanovené místo. Nejdůležitější a často nejdobnější zónou byl prostor východní stěny, kde se nacházel svatostánek - *aron ha-kodeš*, uchovávací svitky Tóry. Před ním zpravidla viselo věčné světlo - *ner tamid*. Poblíž svatostánku se nacházela čestná místa pro významné příslušníky Žno. Ženy sedávaly

²⁰² ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 35-40; FIEDLER, cit. 5, s. 33.

²⁰³ PURGHART, cit. 49, s. 635.

odděleně v pozadí sálu, v přístavku nebo na ženské galerii. Budova židovské synagogy někdy pojímala i školní třídu, byt duchovního, zimní modlitebnu, pekárnu macesů a častěji mikvi - rituální lázeň.²⁰⁴

Pro synagogy v Čechách byla důležitá v zásadě dvě období. Prvně to byl přelom 18. a 19. století a vláda císaře Františka II., který povolil kromě jiného stavby židovských chrámů v zemi.²⁰⁵ Poté to byl rok 1941, kdy byly všechny synagogy a modlitebny v protektorátu úředně uzavřeny (pokud ještě předtím nebyly zbořeny).²⁰⁶ Na počátku 20. století bylo na českém území přes tři sta synagog, v období před a během druhé světové války jich bylo asi 70 zbořeno (jenom za křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938 jich bylo v českém pohraničí na 35 zničeno).²⁰⁷ Z původního počtu nyní v ČR stojí necelých 170 staveb.²⁰⁸

9.1.1. Synagoga v Poběžovicích

Purghart uvádí, že podle tradice židovské obce stála synagoga v Poběžovicích už roku 1590 v prostoru židovské čtvrti. Na stejném místě byla pak v 19. století vystavena synagoga nová.²⁰⁹ Další zmínka o existenci v 16. století je i u Poláka Rokycany, který překvapivě tvrdí, že se nacházela v křesťanské části města.²¹⁰ Tuto domněnku lze spíše vyvrátit, s ohledem už na to, že ještě v průběhu 17., 18. i první poloviny 19. století byli samotní Židé soustředováni s veškerou svou činností do svých čtvrtí.²¹¹ Purghart cituje i zprávu horšovskotýnského arciděkana Bridelia z roku 1663, v níž Bridelius informuje o synagoze postavené v Poběžovicích na panské půdě.²¹² V každém případě o osudu této původní synagogy prameny už nereferují.

Kromě existence samotné synagogy se vyskytují i zmínky o další židovské modlitebně, jež se v Poběžovicích zřejmě nacházela. Brunner ve svém rukopisu uvádí jako

---

²⁰⁴ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 35-40; FIEDLER, cit. 5, s. 33.

²⁰⁵ TOKSTEIN, cit. 2, s. 52.

²⁰⁶ FIEDLER, cit. 5, s. 23.

²⁰⁷ FIEDLER, cit. 5, s. 33.

²⁰⁸ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s.46 - srov. PĚKNÝ, cit. 1, s. 600.

²⁰⁹ PURGHART, cit. 49, s. 169.

²¹⁰ POLÁK ROKYCANA, cit. 18, s. 575.

²¹¹ Tak například teprve v roce 1642 bylo dekretem povoleno Židům vykonávat řemesla a účastnit se i nežidovských trhů, translokační reskript (1729) nařizoval soustředění Židů do uzavřených sídlišť (FIEDLER, cit. 5, s. 14, 18), dále probíhalo opakované vypovídání Židů ze země během 17. i 18. století (více PĚKNÝ, cit. 1) - to vše lze těžko brát v úvahu spolu s faktem, že poběžovičtí Židé měli svoji synagogu na ‚křesťanské půdě‘. Na druhou stranu od roku 1659 fungovalo tzv. Zemské židovstvo, tj. samostatné správní jednotky mimopražských Židů (FIEDLER, cit. 5, s. 15), jimž byla na venkově takto poskytnuta částečná nezávislost a podmínky tak mohly být poněkud volnější.

²¹² PURGHART, cit. 75, s. 57.

lokaci dům č.p. 10 s tím, že později se na nějaký čas přesunula do domu č.p. X.²¹³ Shodou čísel vyvstává možný problém s jejich interpretací. Vyjdeme-li z pravděpodobného předpokladu, že se modlitebna nacházela předně v židovském stavení, narazíme na výše uvedený fakt, že až do roku 1857 vlastnili Židé pouze domy s římskými č.p. Byl by tedy opodstatněnější přesun opačný - z čísla X do čísla 10. Je ale pravdou, že dům č.p. 10 žádný Žid nikdy nevlastnil a bylo by nezvyklé zříditi právě takové místo v nežidovském domě. Je možná i varianta, že Brunner čerpal z pramenů, kde římskou X zaměnili za arabskou 10. Důvěryhodnější je zde proto Polák Rokycana, který o modlitebně v čísle X také mluví a zároveň dodává, že byl dům obýván rodinou Otty Mandlera a zmíněná modlitební místnost se nacházela v podkrovním pokoji.²¹⁴ Tezi podporuje i Klauber s tím, že „*i dnes (pozn. roku 1927) je památka po modlitebně v domě vidět*“.²¹⁵ Podíváme-li se zpět do kapitoly Židovská čtvrť, vidíme, že majiteli č.p. X (později 268) jsou opravdu Mandlerové se zřejmě posledním vlastníkem Ottou, který zde pokračoval v provozu továrny na papuče.

Nová synagoga, která v Poběžovicích stála, byla založena v druhém desetiletí 19. století. Klauber a Purghart uvádí rok vzniku 1814. Purghart v této záležitosti vychází ze záznamů v Brunnerově kronice²¹⁶, u Klaubera předpokládáme, že měl možnost nahlížet do opisů původní židovské obecní knihy, nalezených později na půdě této synagogy.²¹⁷ Není ovšem jisté, že tam tato informace byla, Klauber sám zmiňuje, že vycházel při své dataci z originálu protokolu s rozhodnutím o stavbě synagogy. V něm se zaznamenaly příspěvky poskytnuté členy Žno, jednotlivé pracovní výkony na stavbě a rovněž klausule, jež zavazovala všechny členy žid. obce ke spolupráci na stavebním procesu.²¹⁸

S jejich datem se rozchází další, Polák Rokycana datuje zahájení stavby rokem 1816.²¹⁹ Kuča a Fiedler udávají tentýž rok.²²⁰ I kolektiv Rozkošná, Jakubec se s tímto rokem shodují.²²¹ Je možné, že schválení stavby proběhlo v roce 1814 a dokončení, popřípadě

²¹³ BRUNNER, cit. 12, s. 50.

²¹⁴ POLÁK ROKYCANA, cit. 18, s. 575.

²¹⁵ KLAUBER, cit. 14, s. 10.

²¹⁶ PURGHART, cit. 49, s. 483-484.

²¹⁷ Obecní židovská kniha měla mít 2 díly a její opisy měly vzniknout r. 1773, kdy vrchnost zažádala o odevzdání obecní židovské knihy a ze strachu, že již nebude navrácena, byl Žid Abraham Bhál pověřen ronšperskou židovskou obcí opsáním co největší části staré knihy. Opisy v hebrejštině prý tvořil během jediné noci, proto se snažil zachovat jen některé údaje. Výpisky se našly v synagoze spolu se spisy dřívějšího rabína Bernarda Glasera (rabín ve Stříbře), ve 20. století se zřejmě ztratily. Jejich existence je odvoditelná pouze z Klauberova rukopisu, který ovšem nečerpal přímo z nich, ale z již přeložené německé verze, kterou opatřil rabín Gabriel Güns (v Poběžovicích působil do r. 1930). (KLAUBER, cit. 14)

²¹⁸ KLAUBER, cit. 14, s. 3, 11.

²¹⁹ POLÁK ROKYCANA, cit. 18, s. 575.

²²⁰ KUČA, cit. 13, s. 267; FIEDLER, cit. 5, s. 61.

²²¹ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 299.

započetí přišlo v roce 1816. Důležitým pramenem je v tomto případě upomínkový kámen, který byl objeven na dně studny, příslušející k mikvi, během její rekonstrukce (více v další kapitole). Na něm totiž mimo jiné stojí, že „v roce 1814 byl dům k Mikve postaven“.²²²

Další rozpor se objevuje u synagogy ve spojení s rabi Joelem Raunschburg-Rosenbaumem (otcem významného rabína Bezalela Raunschburga a Davida Rosenbauma, rabína v Praze). Ten dle Purgharta významně podpořil stavbu chrámu finančním příspěvkem v hodnotě 200 zlatých.²²³ Naproti tomu Klauber, který jméno rabiho (*1714-†1812) též zmiňuje, o něm píše jako o samotném staviteli, za něhož byl označen na vlastním náhrobním epitafu na poběžovickém židovském hřbitově.²²⁴

Samotná podoba synagogy je patrná i z některých dobových fotografií, které se naštěstí zachovaly. [Obrázek č. 3, 4] Nacházela se zhruba v polovině Židovské ulice s č.p. 34 a byla součástí zástavby v bloku okolních domů. [Obrázek č. 5] Její poloha byla symbolická v tom, že zde dříve existovala *mikve* z 16. století a vystavěním templu se ocitla v jeho sklepním prostoru, kde byla nadále funkční.²²⁵ Dle Purgharta byla rozsáhlým stavením empírového slohu.²²⁶ Klauber o synagoze hovoří jako o velkém stavení čtvercového půdorysu (z Purghartova plánu je patrný obdélníkový tvar viz Obrázek č. 5) a hladkými vnějšími stěnami. Nelze však přesně půdorys stanovit, ovšem víme, že synagogy z tohoto období bývaly často rovnostranné. Část přízemí se později nacházela pod úrovní vozovky (ulice byla r. 1926 zvýšena).²²⁷ Přístup světla do přízemí byl zabezpečen zbudováním osvětlovacího příkopu s opěrnou zídkou pod chodníkem. V přízemí byla tři okna, v patře tři typická vysoká okna do jednolodní síně. Pod prostředním z nich byl na vnější fasádě průčelí reliéf *Davidova štítu*, střecha byla valbová s hřebenem rovnoběžným k ulici. Kromě lizén mezi okny nebyly stěny opatřeny žádnou výzdobou.²²⁸ Okna synagogy měla charakteristické uzavření vysokým obloukem.²²⁹

Zvláštností synagogy bylo, že vlastní modlitební prostor nebyl situován v přízemí, ale v prvním patře. Sál byl klenutý o výšce 8,4 metrů. Uprostřed se nacházel *almemor* se dvěma stupni a baldachýnem.²³⁰ K němu vedly ze dvou stran stupně.²³¹ Před svatostánkem viselo *ner*

---

²²² KLAUBER, cit. 14, s. 3.

²²³ PURGHART, cit. 49, s. 59.

²²⁴ KLAUBER, cit. 14, s. 3.

²²⁵ KLAUBER, cit. 14, s. 2.

²²⁶ Další české synagogy z tohoto architektonického období viz PĚKNÝ, cit. 1, s. 597

²²⁷ KLAUBER, cit. 14, s. 10.

²²⁸ PURGHART, cit. 49, s. 483.

²²⁹ KLAUBER, cit. 14, s. 5.

²³⁰ PURGHART, cit. 49, s. 483.

tamid. Při severní stěně stál proti vchodu *aron-ha-kodeš* (neboli Archa úmluvy) o rozměrech 4 na 5 metrů. Při západní a východní stěně byly umístěny kolem zdí lavice s modlicími pulty. V horní části modlitebny, nad vchodem protilehlé stěny svatostánku se nacházela galerie pro ženy, oddělená od okolního prostoru dřevěnou mříží. K místu vedly oddělené dřevěné schody.²³² Klauber k vybavení interiéru dodává přítomnost rozličných závěsů - na skrytí Tóry i obklopení samotného svatostánku, na němž visely opony vyšívané stříbrem a zlatem.²³³ Světlo v místnosti bylo kromě oken zajištěno mosaznými svícny se stropním upevněním, jejichž funkci po zavedení elektřiny v roce 1924 nahradilo elektrické osvětlení. Svícny byly ponechány na místě. Po levé straně vchodu stála měděná nádrž na vodu s připevněnou mísou (dar od rabi Joela Raunschburg-Rosenbauma), vpravo mycí nádoba pro *kohanim*.²³⁴

V sále se také nacházela obsáhlá knihovna, pocházející z pozůstalosti ronšperského hraběte Heinricha Coudenhove-Kalergiho, věnovaná židovské obci jeho synem, hrabětem Johannem.²³⁵ Purghart označuje hraběte Heinricha za přímého dárce.²³⁶ Knihovna obsahovala různojazyčné svazky s tematikou judaismu, některé z nich prý měly i protizidovský příznak.²³⁷

Přízemí templu poté pojímalo byt rabína, pekárnu macesů a pochopitelně schodiště. Ve sklepní části byla přítomna uvedená lázeň. Do roku 1859 zde také fungovala *ješiva*, po jejímž zrušení byla její místnost, určená k výuce, připojena k původně malému rabínskému bytu. Byt byl tak prostorný, ale vlhký a tmavý. Posledním jeho obyvatelem byl rabín Gabriel Güns, který zemřel r. 1930. Po jeho smrti se pozůstalí přestěhovali, snad ze zdravotních důvodů, do domu pod synagogou, příslušející židovské obci.²³⁸

Synagoga byla zbořena roku 1938 a dochovala se zde pouze mikve.

9.1.2. Představení synagogy

1843 Naschauer Simon, 1854 Geschmay Salomon, Langschur Abraham, Winternitz Bernard a zřejmě poslední Lampl Heinrich.²³⁹

---

²³¹ KLAUBER, cit. 14, s. 10.

²³² KLAUBER, cit. 14, s. 12.

²³³ KLAUBER, cit. 14, s. 12.

²³⁴ KLAUBER, cit. 14, s. 10.

²³⁵ KLAUBER, cit. 14, s. 12.

²³⁶ PURGHART, cit. 49, s. 483.

²³⁷ KLAUBER, cit. 14, s. 12.

²³⁸ PURGHART, cit. 75, s. 57.

²³⁹ PURGHART, cit. 49, s. 366, 378; PURGHART, cit. 75, s. 50.

9.2. Mikve

Jak již bylo zmíněno, častou součástí židovské náboženské obce bývala rituální lázeň - mikve, která se zpravidla nacházela blízko nebo uvnitř prostoru synagogy a rovněž bylo časté umístění v jejím nejnižším podlaží, jež se uplatnilo i v Poběžovicích. O stáří poběžovické mikve máme nedostatečné informace. Vodítkem může být ona opsaná část židovské obecní knihy, kde se zápis vztahující k roku 1590 zmiňuje o studni, nacházející se v místě budoucí synagogy. Toho roku panoval prý v Ronšperku následkem sucha hladomor a městské studny byly vyschlé. Až na jednu v dolním konci města. Díky tomu začala být pak používána právě jako mikve.²⁴⁰ Tato informace je zajímavá proto, že skutečná poloha mikve, která se zachovala až do 20. století, byla opravdu na dolním konci v místě přilehlém bývalé městské zdi. Dle Kuči se v Poběžovicích nacházela klenutá rituální lázeň již v 18. století, také Purghart tvrdí, že studna figurující v roce 1590, byla spojena s rituální ponořovací lázní.²⁴¹

Z nápisu nalezeného kamene, o němž již byla a ještě bude řeč, je patrné, že přesně na místě mikve byla postavena synagoga a původní lázeň byla spolu se studnou obestavěna a tím se ocitla ve sklepním prostoru chrámu. Ke studni a lázni se přicházelo po 10-12 cihlových schodech z přízemí templu.²⁴²

Klauber prostředí mikve líčí tak, že sestávala ze studny o hloubce přibližně 5 metrů a průměru 3,4 metru. [Obrázek č. 11] Purghart odhaduje hloubku na 4 metry, v otázce průměru je s Klauberem jednotný.²⁴³ Vedle studny se nalézal vlastní „bazén“. Studna i bazén byly obloženy dubovou výdřevou. Dále Klauber uvádí: „*V době, kdy byl stavěn templ, žili ještě vynikající mužové židovské obce, mužové, jejichž jména, pro učenost, používají v židovské obci světové pověsti, kteří z piety usilovali o to, aby stávající historické zařízení, které bylo použito a chváleno mužem jako vys. Rabi Loew z Prahy, bylo zachováno ve staré podobě...*“²⁴⁴ Podpírá tím tak svůj názor, že bazén byl původní z doby kolem roku 1744, jenž se stal pro mikvi takřka mezinárodně významný.²⁴⁵ Prostor bezprostředně přilehající studny a bazénu byl od okolí oddělen zdí o tloušťce půl cihly. Lázeň byla vybetonovaná, přístup zajišťovaly kamenné schody a její hloubka umožňovala dokonalé ponoření do vody. Přísun vody do bazénu byl zajišťován dřevěnou pumpou, s jejíž pomocí se přečerpávalo

---

²⁴⁰ KLAUBER, cit. 14, s. 1.

²⁴¹ KUČA, cit. 13, s. 268; PURGHART, cit. 49, s. 484.

²⁴² PURGHART, cit. 49, s. 487.

²⁴³ PURGHART, cit. 49, s. 484.

²⁴⁴ KLAUBER, cit. 14, s. 2.

²⁴⁵ KLAUBER, cit. 14, s. 2.

potřebné množství vody do kotle, kde byla ohřívána a vpouštěna do lázně. Hladina v obou nádržích se držela stejně vysoko, část vody mohla být odpouštěna do přítomné vany, nalézající se ve stejné výši.²⁴⁶

Mikve byla používána nepřetržitě, zvláště pak po roce 1914, kdy do Poběžovic přibýlo mnoho válečných uprchlíků z Haliče.²⁴⁷ Na podzim roku 1926 náhle ustal přítok vody ze studny do bazénu. V rámci oprav rozhodl stávající rabín Gabriel Güns vyčistit samotnou studnu. Po odčerpání vody z ní dělníci zjistili, že na dně leží mlýnský kámen [Obrázek č. 12]: „*dělníci oznámili, že na dně studny jest kámen, který musí býti odstraněn, tím se studna prohloubí a zvětší se přívod vody*“.²⁴⁸ Kámen měl ve skutečnosti praktický význam, protože zabraňoval víření bahna u dna a udržoval tak vodu čistší. Je možné, že kdyby došlo k ucpaní přítoku do mikve třeba o 70 let dříve, kdy byl v kraji tento způsob zajišťování čisté studny ještě v dobré paměti, nebyl by kámen vůbec vyzvednut - vzhledem k velikosti mlýnského kamene v poměru k průměru studny a jejich tíži²⁴⁹ se snad s následnou manipulací ani nekalkulovalo. Mohlo však jít o standardní postup při čištění, protože, jak bude napsáno níže, kámen byl předtím již nejméně jednou ze dna vytažen.

Kámen byl rozbit na pět kusů a takto spolu se sutí a bahnem vyjmut ven. Ležel pak prozatímne odložen na dvoře synagogy, až byl tehdejší vedoucí templu Heinrich Lampl upozorněn, že na částech kamene je zřetelný hebrejský text. Když kámen složili dohromady, objevil se na obvodu mlecí plochy tento nápis: „*V tomto prameni se ponořil Rab. Israel Baal Schem 310 x, ve dnech strašlivého chladna r. 1744 a pravil, že jest to pramen všeobecného zdraví a proti neplodnosti*“ a u něj již zmíněný: „*A v roce 1814 byl dům k Mikwe postaven*“.²⁵⁰ [Obrázek č. 13]

O důvodu přítomnosti Baal Schema v Poběžovicích bylo pojednáno výše. Otázkou je, kdy se tento kámen ve studni ocitl a kdy získal i svůj upomínkový význam. Vzhledem k druhému nápisu, jenž nese, lze uvažovat, že v rámci výstavby synagogy r. 1814 byla rovněž opravena mikve a při tom mohl být kámen i s oběma pamětními texty do studny umístěn, nebo také při čištění pouze vyjmut ven a nápisem opatřen. Protože ale samotná studna byla ve městě již koncem 16. století, kámen mohl být na dně už tehdy. Mohl být logicky nově spuštěn do studny s prvním textem také kolem roku, kdy se zde objevil právě Baal Schem Tov, tedy

---

²⁴⁶ KLAUBER, cit. 14, s. 2.

²⁴⁷ KLAUBER, cit. 14, s. 2.

²⁴⁸ KLAUBER, cit. 14, s. 2-3.

²⁴⁹ KLAUBER, cit. 14, s. 2-3.

²⁵⁰ KLAUBER, cit. 14, s. 3.

1744. Klauber tvrdí, že kámen dal zhotovit rabi Joel Raunschburg-Rosenbaum, tentýž, který přispěl ke stavbě synagogy.²⁵¹ To by mělo historické opodstatnění, protože rabi Raunschburg, který žil téměř sto let (od r. 1714), byl svědkem Baal Schemovy návštěvy i nové budoucnosti synagogy a mohl tak chtít tato dvě významná data ronšperské židovské obce nějak zaznamenat. Dalo by se tak vzít za závazné datum 1814. Bohužel Klauber udává datum úmrtí rabiho Raunschburga r. 1820, což se o plných 8 let rozchází s datací 1812 Josefa Vainsteina, který zachytil samotný epitaf na Raunschburgově hrobě a je proto věrohodnějším pramenem.²⁵² Je krajně nepravděpodobné, že by rabín nechal ještě před svou smrtí vytesat nápis odkazující teprve k budoucím událostem a zajistit, aby byl tehdy (1814) pamětní objekt uložen na stanovené místo. Na druhou stranu je ale pravdou, že obě události, zaznamenané na kameni, se vztahují k době právě rabínova působení v Poběžovicích a mohly tak být přinejmenším zvěčněny zároveň někdy okolo onoho čtrnáctého roku a uchovány na dně studny. Co se však týče samotného kamene, spíše se přikláním k tomu, že se ve studni nacházel před oběma významnými událostmi a posloužil pak k jejich zachování během výstavby v 19. století.

Mlýnský kámen, na kterém byl citovaný nápis vyryt, byl z tradičního pískovce (přes velkou měkkost kamene se text zachoval zcela čitelný) a měl v průměru 65 cm, tloušťka byla 16 cm.²⁵³ Zpráva o tomto vzácném nález se objevila i v denním tisku, díky čemuž se Poběžovice staly vyhledávaným poutním místem i zahraničních chasidů. Kromě toho se sem sjížděly plné autobusy klientů západočeských lázní.²⁵⁴ Po roce 1989 byla mikve znovu obnovena a je dosud navštěvována chasidskými Židy, hlavně ze zámoří.

9.3. Hřbitov

Od 17. století každé větší židovské obci příslušel hřbitov, který se zpravidla nacházel na těžko dostupném místě ve větší vzdálenosti od obce nebo města. Hřbitov nesouvisel, jako například v křesťanské tradici, s budovou kostela-synagogy, a nemusel být proto nutně v její blízkosti. Ve středověku se židovské hřbitovy vyskytovaly i uvnitř hrazených měst, ale v novověku už vznikaly pouze za hranicemi lidských sídel.²⁵⁵ Dříve byly těmto obyvatelům poskytovány podřadné pozemky daleko od sídlišť, na územích sousedních vsí, strmých

---

²⁵¹ KLAUBER, cit. 14, s. 4.

²⁵² KLAUBER, cit. 14, s. 4; VAINSTEIN, cit. 19.

²⁵³ KLAUBER, cit. 14, s. 3.

²⁵⁴ PURGHART, cit. 75, s. 59.

²⁵⁵ FIEDLER, cit. 5, s. 34-35. Rokem 1787 nabyl právní platnosti zákaz pohřbívat uvnitř města, více PĚKNÝ, cit. 1, s. 592.

stráních, březích řek a někdy i v blízkosti popravišť. Situace se zlepšila až ve druhé polovině 19. století, kdy se stávaly součástí nových komunálních hřbitovů, získávaly kvalitnější a honosnější ráz. V té době se také odklonily od svých tradic a přiblížily se vzhledu křesťanských - i redukcí nápisů čistě v hebrejštině ve prospěch němčiny a češtiny.²⁵⁶ Rozhodující pro umístění takového hřbitova byla ale nakonec judaistická zásada nenarušitelnosti hrobů, v níž Židé již nenásledovali křesťanské zvyklosti a hroby starší nemohly být nahrazeny mladšími, ale pouze navrženy nad původní úroveň dřívějších²⁵⁷.

Nejstarší židovské hřbitovy u nás jsou ze 14. a 15. století. Nyní se jich v Čechách nachází 271²⁵⁸, 63 lokací je evidováno jako zaniklé. V klatovském okrese, v jehož sousedství se nachází Poběžovice, existuje 17 dochovaných hřbitovů.²⁵⁹

Podoba samotných náhrobků byla dána jak dobou vzniku, tak krajovými zvláštnostmi, lidovým uměním, dostupným materiálem a v neposlední řadě finančními prostředky. Co se týče doby vzniku, mluví se o období předemancipačním s deskovým náhrobkem vsazeným vertikálně do země, řečeným *macevot* neboli stéla. V období cca od počátku 17. století jsou pak signifikantní rozlehlé tumby (jejichž výskyt byl ovšem závislý také na finančních možnostech příbuzenstva). Rozkošná s Jakubcem představují 4 oblasti, dle kterých se vymezují typy pomníků: severovýchodní Čechy, střední Čechy, hranice země s Moravou a jihozápadní Čechy. Pro poslední jsou charakteristické menší žulové, často rustikálně zpracované stély zdobené drobnými rostlinnými nebo geometrickými ornamenty.²⁶⁰ Židovské náhrobky jsou však typické předně svými reliéfy, zobrazujícími symbol zesnulého. Používali se buď zvířecí motivy (lev, jelen, ryba, holub, medvěd) nebo věci denní potřeby, které nějak souvisely s postavením nebo povoláním nebožtíka.²⁶¹

9.3.1. Židovský hřbitov v Poběžovicích

Podobně jako u mnohých jiných se ronšperský hřbitov nachází 1 km severozápadně od města, ne daleko, ale uprostřed soukromých pastvin, jimiž nevedla žádná přístupová cesta, mezi silnicí do blízkého Drahotína a železniční tratí. Vainstein dodává, že přístup k němu byl za deště velmi obtížný. Vstupní klíče měli (pozn. k roku 1931) ve správě

²⁵⁶ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 53, 62.

²⁵⁷ Srov. KOCOUREK, Ludomír, Židovské hřbitovy v severozápadních Čechách. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvku ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. Praha: ŽMP, 2009. s. 134.

²⁵⁸ Kocourek mluví o počtu nad 300 (KOCOUREK, cit. 257, s. 134), Heřman o 342 a Fiedler o 334 hřbitovech (PĚKNÝ, cit. 1, s. 591)

²⁵⁹ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 53.

²⁶⁰ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 61.

²⁶¹ ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 62.

pan Geschmay a Ludvík Mandler, Mandler uchovával i knihy *Chevra kadiša*.²⁶² Dle pramenů neexistují žádné smlouvy a spisy o době jeho založení a pozdějšího zvětšení.²⁶³

Jeho vznik se pohybuje mezi neurčitým 16. stoletím, potažmo 1. čtvrtinou 17. století²⁶⁴ a roky 1613-1620.²⁶⁵ Purghart uvádí pozoruhodnou informaci z Brunnera, který r. 1930 na základě výpočtu, v němž zohlednil průměrný počet Židů 150, mortalitu v průměru 0,8-1 % a počet dochovaných náhrobků, stanovil stáří hřbitova na 450-500 let.²⁶⁶ Rozhodujícím je však v této záležitosti datace nejstarších hrobů, a ta spadá do 30. let 17. století. Pravdou ale je, že zde mohly být i starší. Středověké židovské hroby totiž měly stěly ještě dřevěné, které se, na rozdíl od pozdějších kamenných, nemusely vůbec dochovat (na poběžovickém hřbitově se také žádné nedochovaly). Nyní objekt vlastní Federace židovských obcí Praha.

Následující informace pocházejí ve většině opět od Vainsteina, jenž zhotovil podrobné opisy a součet tamních náhrobků:

Hřbitov byl rozsáhlý o ploše 43x130 m.²⁶⁷ Podle povrchu hřbitova usuzuje OS Abraham, že zde byla v minulosti před rozšířením nejméně jednou navezena další vrstva zeminy. Nejstarší část se podle toho nachází na jihozápadní straně. Jeho pravá polovina byla zakoupena teprve v roce 1929 a do roku 1931 zůstávala mimo jedné studny prázdná. Lze proto uvažovat, že Židé se před získáním další parcely pokusili o zakoupení nového pozemku již dříve, a když jim nebylo vyhověno, vršili půdu z nedostatku místa na staré hroby. Verze Vainsteinova je, že stará část, sice rovněž poloprázdná, byla rozšířena o novou kvůli kolující pověře o zaniklých a zmizelých náhrobcích, které kdysi identifikovaly starší hroby a mohly být snadno dalšími zásahy zneuctěny. Od původní, staré části, se nová odlišovala také opravenou 1/2 m vysokou kamennou zdí, již byl ohrazen celý pozemek. Kromě obvodové zdi a studny neměl hřbitov mnoho klasických atributů²⁶⁸, na venkově se tolik nevyskytujících. Nebyla zde obřadní síň ani márnice a literatura nezmiňuje ani *kijor* - umyvadlo na symbolické

---

²⁶² VAINSTEIN, cit. 19.

²⁶³ Sdružení Abraham, které se nyní podílí na zachování hřbitova, tvrdí, že „rozšíření židovského hřbitova dokládá plán z roku 1929. V souvislosti s ním byla postavena i nová pevná zeď, uprostřed jižní strany byl vybudován nový dvoukřídlý vjezd a v jihovýchodním rohu zřízena studna s pumpou“ (LEŠKOVÁ, Eva. Činnost Občanského sdružení Abraham Poběžovice. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. Praha: ŽMP, 2009. s. 131).

²⁶⁴ KUČA, cit. 13, s. 268; FIEDLER, cit. 5, s. 61; ROZKOŠNÁ; JAKUBEC, cit. 4, s. 299.

²⁶⁵ HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha: Rada židovských náboženských obcí v ČSR, 1980, s. 22.

²⁶⁶ PURGHART, cit. 49, s. 516.

²⁶⁷ Sdružení Abraham udává rozlohu 4643 m² a polohu 452 m n. m. (LEŠKOVÁ, cit. 263, s. 129)

²⁶⁸ KOCOUREK, cit. 234, s. 134.

mytí rukou po skončení smutečních obřadů. Vstupovalo se dvěma vchody, do staré půle černými dřevěnými vrátky a do nové moderní branou. [Obrázek č. 14]

Vainsteinovy počty ukazují, že hřbitov měl celkem 533 pomníků, z toho 284 odkazujících před rok 1850. Purghart vypočítává k roku 1930 600 hrobů, z toho 495 s náhrobky. Dle něj se nejstarší soustředovaly ve střední části.²⁶⁹ Za nejstarší pomník považuje Vainstein i sdružení Abraham č. 1/62 z roku 1634, jinde figuruje již rok 1613 jako datum vzniku hřbitova.²⁷⁰ I Klauber zmiňuje, že nejstarší náhrobky (340 let) se nacházely v centrálním prostoru pozemku.²⁷¹ Stély byly číslovány, ve 30. letech tato označení už nebyla čitelná. Severní část měla 20 řad na 21 řad části jižní.²⁷²

Pro lepší přehled byl roku 1914 na popud Abrahama Langschura založen seznam a hroby byly očíslovány, evidenci vedlo od 19. století místní pohřební bratrstvo - *Chevra kadiša*. Ve spojení s ním je důležité poznamenat, že při studiu pramenů se neobjevily žádné informace o tom, kde se příslušníci bratrstva starali o zesnulého (což bylo jejich významnou úlohou). Nebožtík, u něhož členové setrvali až do pohřbu, býval převážen do domu očisty - *bejt tahara*, na venkově tuto funkci plnila nejčastěji márnice.²⁷³ Víme ovšem, že márnici poběžovický hřbitov neměl a o jiném „úložišti“ nemáme zprávy. Evidence, kterou spravovali, obsahovala hřbitovní kniha, která byla založena teprve r. 1877 a vedla záznamy od r. 1835. Byly však neúplné, protože registrovaly data pouze ronšperských Židů, ne už zemřelých z okolí a v Poběžovicích pohřbených.²⁷⁴ Kromě pochovaných obyvatel Poběžovic se zde našly také náhrobky meclovských, nemanických aj. rodáků, za 1. světové války přibýly desky haličských uprchlíků (často ortodoxní Židé). Objevuje se také možné spojení s bavorskými Židy, z nichž mnozí se zde nechali uložit k odpočinku.²⁷⁵ Nejvíce čitelných náhrobků prý odkazovalo k rodu Langschurů.²⁷⁶

Pomníky se svým vzhledem odlišovaly spíše dobově, na mladších dokumentárních fotografiích je vidět i leštěný žulový materiál jednoduchých, nezdobených stél, zatímco jinde převažují starší, nízké, hrubě opracované kameny s drobnými ozdobami. Ty nejstarší prý měly rozměry okolo 35x40 cm a nenesly žádné nápisy.²⁷⁷ Náhrobek výše

---

²⁶⁹ PURGHART, cit. 49, s. 516.

²⁷⁰ HEŘMAN, cit. 265, s. 22.

²⁷¹ KLAUBER, cit. 14, s. 12.

²⁷² PURGHART, cit. 49, s. 516.

²⁷³ PĚKNÝ, cit. 1, s. 596.

²⁷⁴ VAINSTEIN, cit. 19.

²⁷⁵ KLAUBER, cit. 14, s. 1.

²⁷⁶ LEŠKOVÁ, cit. 263, s. 242.

²⁷⁷ PURGHART, cit. 49, s. 516.

zmiňovaného rabína Joela Raunschburga (†1812) byl také nižší, bez symboliky a s minimálním rostlinným dekorem.²⁷⁸ Měl se zde nacházet také hrob krejčího Davida Zadikka (viz první kapitola), jehož hrob se stal v 18. století poutním místem chasidů.

Reliéfni symboly, jejichž osobitost byla předestřena, se nacházejí i na poběžovických hrobech. Opakují se ruce²⁷⁹ u jmen Katz a Altman a džbán²⁸⁰ u Mejerů (dále Mantler - Mandler, Zelig). Zajímavé tedy je, že ač se na půdě hřbitova vyskytovaly pomníky *kohanitů* (potomků straožidovských duchovních kohenů), nezmiňují se prameny o tzv. kohanitské brance. Ta byla v takových případech častá hlavně od 19. století, protože dle tradice nesměli tyto osoby vstoupit na pohřebiště, nadto vcházet hlavní branou. Náhrobní nápisy zde byly do roku 1876 výhradně hebrejské (Purghart, 1965b, s. 516), až poté se, v souladu se všeobecným vývojem, začaly objevovat v němčině a češtině. Jejich podobu poškodili za první světové války uprchlíci z Haliče, kteří byli pověřeni restaurací náhrobních epitafů a svou práci zhotovili natolik neprofesionálně (jistě se to dalo očekávat), že černě obtažená písmena mnohdy nesouhlasila se skutečnými literami pod nimi.²⁸¹

Hřbitov byl aktivně využíván až do roku 1938, kdy byly Poběžovice obsazeny německou armádou. Osud objektu po 1938 je nejasný. Odborná literatura prohlašuje, že byl zničen nacisty, čímž se cele rozchází s tvrzením dosud žijících pamětníků Františka Paula a Marie Steinbachové, kteří vzpomínají jeho zničení až v 50. letech 20. století. V té době byly náhrobky prý strženy, svezeny na hromadu na stranu hřbitova a v zadní polovině byla údajně zřízena střelnice a posléze bažantnice. Mnoho náhrobků pak bylo odvezeno a použito jako stavební materiál.²⁸² Během snažení OS Abraham se podařilo odhalit a vztyčit 130 stél z oné hromady a obnovit část nápisu, jenž byl nad starším vstupním portálem. [Obrázek č. 15] V ekumenickém překladu cituje hebrejský text 5. verše 17. kapitoly knihy přísloví: „*Kdo se*

²⁷⁸ Srov. PURGHART, cit. 49, s. 484.

²⁷⁹ ERNYEI Andrea; NOVÁKOVÁ Jitka, SLÁMOVÁ Markéta. *Židé: Židovská symbolika*. [online]. Člověk v tísni, projekt Varianty, 2002 [cit. 2010-03-10]. Dostupný z WWW:

<<http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b04zide/20.pdf>>: Zvednuté ruce, žehnající ruce kněze (hebrejsky Kohena): Požehnání, aby tě „Bůh požehnal a podržel, aby na tebe dopadla zář Boží tváře“, v synagoze pronášeno jen ve sváteční dny. V pobožných rodinách rodiče tak žehnají svým dětem každý pátek před šábesem. Na náhrobku žehnající ruce značí, že zde leží Kohen, potomek Arona z Tory, který se stal Nejvyšším knězem. Jména jak Kohn, Kahn, Katz, Kagan jsou odvozena od Kohena.

²⁸⁰ džbán na vodu je úzce spojen s Levity a tzv. levitskou soupravou – nádobami, které zachytí očištnou vodu, jíž Levité myli ruce kohenům (*protože voda, která smývá nezpůsobivosti a selhání již nedokáže vzbudit nové símě a není tudíž vhodné, aby stékala na zem jen tak*). Levité pomáhali v chrámu kohenům a dbali na všechny náležitosti týkající se Archy úmluvy, chrámu, oltáře a veškerého provozu svatyně.

²⁸¹ VAINSTEIN, cit. 19.

²⁸² Na 30 z nich bylo nalezeno v roce 2007 na území poběžovické základní školy a poté na podzim r. 2009 navráčeno na židovský hřbitov. LEŠKOVÁ, cit. 263, s. 131.

posmívá chudému, tupí toho, kdo jej učinil...“. Nápis začíná slovem *Obnoveno*, citát tak měl patrně sloužit i jako chronogram, Vainstein ovšem konstatuje, že předpokládané označení klíčových písmen již není znatelné.²⁸³ Za finální obnovení poběžovického židovského hřbitova lze považovat jeho otevření veřejnosti v roce 2007.

Židovské hřbitovy byly vždy vděčným, na venkově často jediným pramenem o historii židovské obce. To, že se jich u nás poměrně mnoho dochovalo, je vlastně zásluha nevýhodných vrchnostenských pravidel. Kdyby se byly mohly zřizovat, jako například synagogy, uvnitř měst a obcí a v jejich těsné blízkosti, možná by z nich dnes mnoho nezbylo (Stejně jako právě synagogy, které vlivem své dostupnosti neodolaly hlavně nacistickým demoličním agitacím). Tím, že byly většinou na odlehlých a skrytých místech mimo zorné pole veřejnosti, se vesměs uchránily fatálním zásahům. Poběžovický hřbitov nebyl svým významem nijak výjimečný, na jeho vrub ale jistě šla nepříznivá příhraniční poloha, která se mohla stát v době obsazování r. 1938 osudnou. Proto se zdá zvláštní, že ač ronšperská synagoga doplatila na umístění v jihozápadních Sudetech hned v přední linii, zůstal hřbitov za války ušetřen. Na druhou stranu zničení mnohých jiných v letech bojů možná lépe zdůvodňuje, proč v 50. letech došlo i na takto vzdálený a téměř zapomenutý objekt. Jisté je, že se v něm zachovalo důležité svědectví o židovském osídlení, které v Poběžovicích trvalo několik století.

9.4. Představení židovské obce

9.4.1. Rabíni působící v Poběžovicích

- rabi Joel Raunschurg-Rosenbaum (1714-1812/1820) - za jeho působení vystavena nová synagoga, pohřben na zdejším židovském hřbitově
- rabi Eleazar Löw Trietsch (1758-1837) - autor mnoha náboženských spisů²⁸⁴
- rabi Daniel ben Joel Bezalel Rosenbaum-Raunschburg - učitel v místní ješivě a ředitel ješivy v Praze
- rabi Lazar Frisch - rabín v Montetioire
- rabi Moises Weissshut - znalec talmudu
- rabi Albert Kohn - později krajský rabín v Roudnici
- rabi Isak Pereles - později krajský rabín v Rakovníku

²⁸³ VAINSTEIN, cit. 19; LEŠKOVÁ, cit. 263, s. 133.

²⁸⁴ PĚKNÝ, cit. 1, s. 468.

- rabi Eliasar Löw - krajský rabín v Poběžovicích, vydal spis o vyučovacích metodách rabínské literatury Schemen Rokeach (V 1. polovině 19. století se Poběžovice staly na čas sídlem krajského rabína pro Plzeň a Klatovy.)
- rabi R. Falk - krajský rabín v Poběžovicích
- rabi Filip Kolmer (1756-1834) - poslední krajský rabín v Poběžovicích, pohřben na zdejším židovském hřbitově
- dále rabi N. Karpeles, rabi Brunnel, rabi Stern, rabi Spatz, rabi Volkmann, rabi Tänzeles (od r. 1905), rabi Landau, rabi Glaser a poslední rabín Gabriel Güns (†1930) - za něj objeven pamětní kámen v mikvi.²⁸⁵

Rabín Daniel ben Joel Bezalel Rosenbaum-Raunshburg

Žil v letech 1760-1820 jako syn rabína Joela Raunshburg-Rosenbauma. Působil jako ředitel a dajan v ješivě v Praze, kde také zemřel. Byl významným talmudistou a autorem mnoha spisů, například *Horah Gaber*, *Horajot* a *Ma'aseh Rab*.

9.4.2. Představení židovské náboženské obce

1822 Bloch Eliáš, 1861 Pereles Aron, 1874 Langschur Abraham, ve 20. stol. Winternitz Bernard a Mandler Siegmund.²⁸⁶

---

²⁸⁵ PURGHART, cit. 49, s. 366-369; PURGHART, cit. 75, s. 60.

²⁸⁶ PURGHART, cit. 75, s. 60.

10. ŽIDOVSKÁ NÁBOŽENSKÁ OBEC V POBĚŽOVICÍCH V OBDOBÍ DVOU SVĚTOVÝCH VÁLEK

10.1. První světová válka

Informace z pramenů a literatury o vývoji ŽNO v letech 1914-1918 jsou velmi sporé. Hlavním a nápadným projevem války, jenž se dotkl i poběžovické židovské obce, byl příchod uprchlíků z Haliče (z nichž mnozí byli Židé) již na prahu světového konfliktu v roce 1914. Do okolí Poběžovic dorazili první utečenci, zejména polští Židé, na podzim 1914 a další hned na jaře 1915.²⁸⁷ Kronikář z klatovských Janovic nad Úhlavou haličské Židy popisuje takto: „*Vyznačovali se velikou špinou, jak v jejich rodinách, tak i v jejich obleku. Typické postavy židů v jejich dlouhých špinavých kaftanech sahajících až na paty a s tzv. pejzy, účesem to nakudrnacených vlasů to vpředu až přes uši sahající, ploužili se ulicemi našeho města. Lidé tito, třeba politování hodni, nevzbuzovali valné důvěry, občanstvo se jim jednak z obavy před udavačstvím, jednak vzhledem k jejich nečistotě, vyhýbalo a tak styk jejich omezoval se ponejvíce jen na jejich místní souvěrce, kteří jim pobyt u nás umožňovali. Váleční uprchlíci mimožidovští, ať již z Haliče nebo Bukoviny, těšili se již více sympatiím a mnohým úděl jejich soucitu byl všelijak usnadňován, neboť mnozí za tragických okolností museli domov svůj opustiti.*“²⁸⁸ Museli v důsledku bojů na východní frontě opustit své domovy a uprchnout, organizovaně pod dohledem státních úřadů nebo samostatně, do vnitrozemí rakousko-uherské monarchie. Bez rozdílu víry a národnosti byly pro ně určeny uprchlické tábory nebo i obce, kam je směřovaly a kde pak setrvali až do konce války. Jednotlivé vlny uprchlíků přijížděly do Čech až do sedmnáctého roku.²⁸⁹

První uprchlíci dorazili do Poběžovic 14. listopadu 1914, ve městě bylo zřízeno ubytování pro 100 osob. V únoru následujícího roku pak přibylo ještě 23 raněných vojáků a v hotelu Austria byl proto vytvořen špitál se šedesáti lůžky. V červnu 1916 přijela další skupina z Bukoviny.²⁹⁰

Haličtí a bukoviňští uprchlíci, kteří byli zmíněni již v kontextu poběžovického hřbitova a mikve, však měli kromě potřebné pracovní síly zásadní historický význam pro

²⁸⁷ PURGHART, cit. 49, s. 318.

²⁸⁸ HABARTOVÁ, Klára. Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Klatovsku v období první světové války. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. ŽMP. Praha: 2009. s. 3.

²⁸⁹ HABARTOVÁ, cit. 288, s. 5.

²⁹⁰ PURGHART, cit. 49, s. 318-319.

celou zemi. Mnoho z nich se totiž hlásilo k ortodoxnímu židovství, které po válce posílilo vědomí židovského národa na území, které bylo tak dlouhou dobu germanizované. To se stalo v době, kdy se v euforii první republiky poprvé svobodně formovaly jednotlivé národy v Československu a kdy se Židé mohli konečně identifikovat vůči ostatním národnostem²⁹¹. Židovské obce byly celkově v úpadku a právě takové povědomí o své náležitosti potřebovaly, zvláště ve chvíli, kdy se v pohraničí po vzniku ČSR začala přiostrňovat česko-německá otázka. Nevíme, zda po skončení války nějací židovští uprchlíci zůstali v Poběžovicích, z prostudovaných pramenů je to možné předpokládat na základě skutečnosti, že jsou na místním židovském hřbitově někteří pochováni.

Konkrétní zmínky k tomuto období se poté vztahují k válečným obětem, které padly ve vojenské službě. Židé byli dle Bauera tři. Jsou to již známá jména Gebl Erasmus, Langschur Hugo a Winternitz Siegfried.²⁹²

10.2. Druhá světová válka

Poběžovice byly z geografického hlediska vždy pod přímým německým vlivem, z hlediska národnostního bylo postavení české menšiny v souladu se všeobecnými pravidly na dobré úrovni. Až do 20. let se neobjevují žádné zmínky o špatném soužití obou složek populace, i židovská menšina, ač separovaná, fungovala v rámci ŽNO samostatně a v poklidu. V přímém působení majitelů panství, rodu Coudenhove-Kalergi, se zdaleka neprojevovaly takové germanizační tlaky, jaké byly na našem pohraničí obvyklé u německých rodů (např. Trauttmansdorffové v blízkém Horšovském Týně aj.). Tato skutečnost byla zapříčiněna nejspíše kosmopolitním duchem šlechtické rodiny, která už tehdy zřejmě silně vnímala budoucí nutnost rasové snášenlivosti jako celosvětového programu. Po vzniku Československa, kdy se mohli Židé poprvé vymezovat jako národnostní menšina, si zdejší členové náboženské obce jen pomalu osvojovali vědomí národní svébytnosti. Například v Horšovském Týně se r. 1921, kdy proběhlo první sčítání lidu v rámci republiky, přihlásilo k židovské národnosti jen malé procento židovského obyvatelstva města.²⁹³

---

²⁹¹ V roce 1918 se změnilo jejich právní postavení a stali se tak nejen náboženskou, ale předně etnickou, národní menšinou. 1921 pak proběhlo první sčítání lidu, kdy se mohli přihlásit k židovské národnosti. Více viz KRUŽÍKOVÁ, cit. 110, s. 98-105.

²⁹² BAUER, cit. 11, s. 48.

²⁹³ THOMAYEROVÁ, cit. 109, s. 166.

Válka, která vypukla na konci 30. let, byla tím nejhorším zásahem do života všech židovských náboženských obcí za poslední století. Možná byla vůbec nejtragičtější, protože poprvé v historii proskripce namířené proti nim nepočítali s jakoukoliv budoucností židovstva. Židé v Poběžovicích rostoucí tlak německé strany pocíťovali již v zárodku této světové krize, přestože se jako příslušníci česko-německého pohraničí cítili být spíše Němci než jakousi rasovou menšinou. Už v roce 1918, kdy se Němci v dojmu ztráty svých privilegií pokoušeli odtrhnout pohraničí ve prospěch Německa, zažívaly Poběžovice první náznaky budoucích sporů. Kvůli bojovným náladám mezi občany byla v roce 1937 zřízena ve městě služebna státní policie.²⁹⁴ Dne 4. listopadu 1918 byly Horšovský Týn a Ronšperk obsazeny československým vojskem pod velením podplukovníka Slezáčka a nadporučíka Hory, aby situaci stabilizovali.²⁹⁵

Přestože od začátku 30. let začal do Poběžovic pronikat vliv Sudetoněmecké strany, situace vyvrcholila až po posledních předválečných komunálních volbách v květnu 1938. Tehdy SDP za agitace henleinovců tvrdě zvítězila a starostou se stal její místní předseda a německý nacionalista Ernst Sabathil.²⁹⁶ V září toho roku začaly propukat nepokoje, když v Poběžovicích německý dav rozbil okna české školy a fyzicky napadl dva členy civilní stráže.²⁹⁷ 9. října 1938 pak byly Poběžovice obsazeny a 3. prosince proběhlo lidové hlasování o připojení k říši. Během té doby bylo také rozhodnuto o demolici synagogy. Nad městem pak definitivně spadla klec v červnu následujícího roku, když 3. dne slavnostně přijel Konrád Henlein a většina z tehdejších asi dvou set Čechů se z místa odstěhovala.²⁹⁸ [Obrázek č. 16]

Otázka stěhování Židů z Poběžovic je nejasná. Z databáze obětí holocaustu organizace Yad Vashem vyplývá, že jen někteří příslušníci emigrovali (například neteř Siegfrieda Mandlera s rodinou do Anglie), někteří se snažili najít prozatímní přístřeší u příbuzných ve městech (sám Siegfried Mandler dobu před deportací strávil s rodinou v neteřčině uvolněném domě v Plzni, dále Herbert Mandler - pokoušel se poté dostat na kole do Palestiny a byl zatčen gestapem v Maďarsku). Vzhledem k tomu, že se z poběžovických Židů zachránilo jen velmi málo osob, panovala na počátku války spíše tendence neopouštět své domovy. V Horšovském Týně, kde byla dlouhou dobu německo-židovská situace příznivější, se

---

²⁹⁴ BÖHM, cit. 9, s. 24.

²⁹⁵ Purghart zmiňuje příjezd 100 českých vojáků k 6. 12. 1918 (PURGHART, cit. 49, s. 320). Nevíme, šlo-li o další zásah či se pouze rozchází data stejné události. Řeháček však dále rozvádí, že vojáci z listopadu byli odvoláni 9. prosince téhož roku – viz ŘEHÁČEK, Karel. *Česko-německé soužití na jihozápadě Čech v letech 1880-1938*. AUPO Historica 31, 2003. s. 232).

²⁹⁶ BÖHM, cit. 9, s. 24.

²⁹⁷ ŘEHÁČEK, cit. 295, s. 238.

²⁹⁸ BÖHM, cit. 9, s. 25.

polovina tamních Židů rozhodla emigrovat do zahraničí již před rokem 1938.²⁹⁹ Je těžké určit, proč projevy německé nesnášenlivosti a vůbec celá politická situace poběžovické Židy dostatečně nevarovala. Možná to bylo tím, že zde pobývalo i mnoho Čechů a německé ohrožení nebylo díky tomu tak intenzivně pocíťováno. Jistě také mnoho rodin nechtělo opouštět své fungující živnosti a příbuzné. A je rovněž pravdou, že přes sílíci národnostní diferenciaci měli příhraniční židovské obce uloženo hluboko v podvědomí dlouholeté soužití a mnohdy i příslušnost k německému obyvatelstvu.

Osud židovských domů je různý. Některé byly podle novějších plánů čtvrti zbořeny [Obrázek č. 6], jiné, jako například Mandlerova vila u živcových mlýnů (zřízena Říšská pracovní služba pro ženy), posloužily jako sídla německých protektorátních úřadů.³⁰⁰ Jisté židovské živnosti byly převzaty německými spoluobčany - například trafikou Rudolfa Lederera získal k provozu Michael Sieber (viz kap. Hospodářský život). Nevíme již, jak s obchody a dalšími živnostmi bylo po válce naloženo a jestli některé byly navraceny do původních rukou.

Dle dostupných pramenů nepřežilo válečné období let 1939-1945 okolo 50 židovských obyvatel Poběžovic. Ze zámožné rodiny Mandlerů se zachránil jen jeden příslušník. Z poběžovických Židů přežilo jen velmi málo osob, jedním z nich byl i autor rukopisu Ing. Moritz Klauber.³⁰¹ Město se tak spolu s hromadným vystěhováním českého obyvatelstva stalo na několik let německým. Židovská náboženská obec v Poběžovicích, jako mnoho jiných, tak v důsledku nacistických deportací zanikla a již nebyla obnovena.

10.2.1. Židovské oběti za druhé světové války 1939 - 1945³⁰²

- Bek Isidor († 1943, Osvětim)
- Eisner Michael s manželkou a třemi dětmi
- Geschmay Adolf
- Geschmay David († 4. 9. 1942, Terezín)
- Geschmay Marie
- Güns Moritz s manželkou a třemi dětmi
- Klauber Hermann († listopad 1942, Polsko)
- Klauber Irma
- Harpmann Klara

²⁹⁹ THOMAYEROVÁ, cit. 109, s. 169.

³⁰⁰ PURGHART, cit. 49, s. 536; BÖHM, cit. 9, s. 92.

³⁰¹ PURGHART, cit. 49, s. 333.

³⁰² Zpracováno z údajů: BAUER, cit. 11, s. 49; Yad Vashem, *The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority* [online], The Central database of Shoah victims' names, 2004 [cit. 2010-03-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.yadvashem.org>>; *Terezínská pamětní kniha: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Díl I. a II. Terezínská iniciativa. Praha: Melantrich, 1995. AŽMP, D I. č. Inv. 1063/2009, sign. A 235/1, D II. č. Inv. 1064/2009, sign. A 235/2.

- Klauber Sophie († 19. 10. 1942, Treblinka) se setrou Emilií Langschurovou
- Lampl Heinrich
- Lampl Klara
- Langschur Hugo († 28. 9. 1944, Osvětim)
- Dr. Langschur Siegmund († 28. 7. 1942, Baranoviči/1943, Osvětim)
- Lederer Julie
- Lederer Rudolf
- Mandler Franz († 1944, Sachsenhausen)
- Mandler Herbert († Maďarsko)
- Mandler Herbert († 6.9. 1943, Osvětim)
- Mandler Julie
- Mandler Ludvík († 14. 7. 1942, Malý Trostinec)
- Mandler Martin († 1944, Osvětim)
- Mandler Martha
- Mandler Siegfried († 1944, Terezín) s manželkou Minou (†1945, Terezín) a dvěma dětmi
- Mandler Siegmund († 15. 3. 1944, Terezín) s manželkou Ottilií († 1944, Osvětim)
- Mandler Šimon († 13. 9. 1942, Terezín)
- Rauscher Helene
- Rauscher Julius († neznámý tábor)s manželkou Julií (†1942, neznámý tábor)
- Dr. Starkenstein Emil († 6. 11. 1942, Mauthausen)
- Weisshut Moritz s manželkou
- Weisshut Paul
- Wenzel Felix
- Wirth Adolf

11. ŠKOLSTVÍ

Jako v každé české obci i v obcích židovských probíhalo vzdělávání dětí. Bylo vždy závislé na vůli vrchnosti i právních nařízení monarchie. Z dvorního dekretu Josefa II. z 16. 5. 1781 vyšlo ustanovení, že každý Žid, který chtěl učit, byl podroben zkoušce před komisí a výuka na židovské škole musela využívat knih používaných v českých školách. Tak se zde vyučoval dobropis, mluvnice, zeměpis a měřičství.³⁰³ S tím se také Židům položil filozofický základ učiva namísto tradičního náboženského. Josef II. se v oblasti židovského školství přičinil i roku 1785, od kdy mohly být posílány izraelské děti také do veřejných škol českých, nebo německých.³⁰⁴

V Poběžovicích se konalo vzdělávání na základní úrovni, za vyšším museli Židé jako ostatní do větších měst. Od konce 18. století do roku 1859 v Poběžovicích fungovala *ješiva*, v níž studovali i některé význačné osobnosti českého židovstva té doby.³⁰⁵ Přesto se v pramenech o škole mlčí, žádná školní kniha na způsob českých se nedochovala. Purghart pouze udává, že v roce 1830 do ní docházelo 28 žáků.³⁰⁶ Nejvýznamnějším učitelem v ní byl pravděpodobně rabi Bezalel Raunschburg- Rosenbaum.

Po zániku *ješivy*, ve které učili působící rabíni, musela být škola dětem nahrazena jinou variantou. Jak již víme, česká škola zde vznikla až v roce 1921. Do té doby docházeli židovské děti do německé obecné školy, která zde měla tradici a dobrou základnu žáků. Jistě mohli také navštěvovat ústavy v přilehlých obcích, nevíme, zda třeba některé nestudovali i v nejbližším velkém městě - Domažlicích. V rámci poběžovické německé školy se podařilo zmapovat počty židovských žáků do roku 1914. Jejich počet byl ve srovnání s německými zanedbatelný, je však nutné mít na paměti, že přelom 19. a 20. století zaznamenal všeobecný úbytek Židů ve městě i okolí. Po založení české školy, které bylo nejspíše i aktem upevnování českého národního vědomí, mohli chodit židovští žáci v Poběžovicích i tam. O tom, jestli se podařilo české škole upevnit pozici vůči německému ústavu, nevíme.

---

³⁰³ TOKSTEIN, cit. 2, s. 49.

³⁰⁴ TOKSTEIN, cit. 2, s. 49.

³⁰⁵ KUKČA, cit. 13, s. 267.

³⁰⁶ PURGHART, cit. 49, s. 488.

Počet židovských žáků v německé chlapecké škole v Poběžovicích v letech 1894-1914

rok	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
počet žáků	200	191	188	196	199	201
z toho židů	10	7	8	8	9	7

rok	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	09/10	10/11	11/12	12/13	13/14
počet žáků	208	226	207	207	224	206	209	213	220	209	213	214
z toho židů	5	6	4	2	2	/	?	3	2	1	1	1

12. VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI NAROZENÉ V POBĚŽOVICÍCH

12.1. Rabi Moses Löb Bloch (1815-1909)

Je autorem mnohasvazkového soupisu rabínských povinností týkajících se nejrůznějších oblastí jejich života.³⁰⁷ Po maturitě na gymnáziu v Plzni r. 1840 odešel rabi Bloch na univerzitu v Praze, později působil jako rabín na několika místech v Čechách - např. ve Voticích a Heřmanově Městci. Od roku 1877 byl profesorem a rektorem rabínského semináře v Budapešti.

12.2. Dr. Siegmund Langschur (8.6.1884 – 28.7.1942)

Dr. Langschur byl jedním ze dvou židovských profesorů krnovského reálného gymnázia. Vyučoval zde v letech 1909 – 1938 německý a francouzský jazyk, propedeutiku, jako volitelné předměty pak i stenografii a angličtinu, soukromě i latinu. Působil v představenstvu Židovské náboženské obce Krnov a patřil k významným kulturním osobnostem Krnova. Pobýval v domě svého bratra na Horním náměstí. V květnu 1938 rozhodl poslat svého šestnáctiletého syna Huga (byl studentem krnovské reálky) k příbuzným do Londýna. Po obsazení kraje nacisty byl nucen odejít do Olomouce. V létě 1942 byl společně s manželkou deportován do Terezína a krátce na to do koncentračního tábora Baranoviči, kde oba zemřeli. Syn Dr. Langschura Hugo bojoval od roku 1944 v anglické armádě v Itálii. Od 50. let žije v Kanadě, živě se zajímá o Krnov a podporuje projekty Občanského sdružení Krnovská synagoga. Na památku jeho otce začala být udělována každoročně nejméně jednomu studentovi gymnázia cena Dr. Sigmunda Langschura za mimořádné výsledky či mimořádný čin.³⁰⁸ [Obrázek č. 17]

---

³⁰⁷ PĚKNÝ, cit. 1, s. 475.

³⁰⁸ Občanské sdružení Krnovská synagoga. *Cena Dr. Sigmunda Langschura pro studenty Gymnázia Krnov*. [online]. Občanské sdružení Krnovská synagoga [cit. 2010-02-23]. Dostupný z WWW: <http://www.krnovskasynagoga.cz/soucasti/langschurova_cena.html>.

12.3. Profesor MuDr. Emil Starkenstein (18. 12. 1884 - 6. 11. 1942)

Narodil se do rozkvětu židovské emancipace v rodině, která měla dlouhou lékařskou tradici. Stejně jako rabi Bloch odmaturoval na gymnáziu v Plzni a v letech 1903-1909 vystudoval německou lékařskou fakultu na Univerzitě Karlově v Praze. Do roku 1912 pak pokračoval na tamní německé filozofické fakultě. Již r. 1911 se stal přednostou německého farmakologického ústavu a o dva roky později habilitoval z farmakologie a farmakognozie. S nástupem první světové války se uplatnil jako lékař a vedoucí rakouské polní infekční nemocnice v polské Radomi. Po vzniku Československé republiky navázal na své působení v pražském farmakologickém ústavu, v roce 1929 se stal řádným profesorem farmakologie a farmakognozie a dostal se do čela ústavu.

Počátkem 30. let byl vysoce váženou osobností. Pro období 1931/32 byl zvolen děkanem německé lékařské fakulty UK a v roce následujícím působil ve funkci proděkana. V ní napsal otevřený dopis prezidentu Masarykovi pod názvem *Hochschulen und Sparsystem*. Upozornil v něm na nepříznivou situaci československých vysokých škol zapříčiněných úspornými opatřeními vlády. Reformě studia farmacie v Československu věnoval Starkenstein i řadu svých přednášek a několik článků z let 1930–1934.

Profesor Starkenstein je ve farmakologické oblasti považován pro několik léků, které úspěšně vyvinul. Prvním bylo r. 1921 analgetikum Veramon, jehož účinky se staly známé a bohatě využívané po celé střední Evropě. Další přípravky byl lék Vasano pro léčbu mořské nemoci a medikament Ferrostabil, léčící tzv. sideropenickou anémií. V té době se již E. S. zabýval hlavně farmakologií železa. Na toto téma publikoval v letech 1926–1934 okolo dvaadvaceti prací, poslední z nich je rozsáhlá knižní monografie *Eisen* (1934).

Po zhoršení politické situace na konci 30. let se rozhodl přes Polsko emigrovat do Holandska. Zde byl po invazi německých vojsk na podzim 1941 zatčen německou tajnou policií. Byl transportován zpět do Čech a vězněn v Praze a Terezíně. Necelý rok po svém zatčení, v říjnu 1942, byl z Terezína deportován do koncentračního tábora v Mauthausenu. Zde za neupřesněných okolností ještě téhož roku zahynul.³⁰⁹ [Obrázek č. 18]

---

³⁰⁹ JEZDINSKÝ, Jaroslav. Profesor MuDr. Emil Starkenstein (18. 12. 1884 - 6. 11. 1942): Osobnost a dílo významného pražského německého farmakologa (120. výročí narození). *Solen*, 2005, roč. 19, č. I, s. 72-74. Dostupný také z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/far/2005/01/19.pdf>>

13. ZÁVĚR

Židovská obec v Poběžovicích měla mnoho specifik, jež byly příznačné pro život v českém pohraničí. Předně to byla podvědomá sounáležitost Židů s německým národem, který v této lokalitě tvořil většinu a zároveň souzníval s tímto menšinovým obyvatelstvem. Stejně jako u jiných židovských občanů, i zde se projeví dvě tendence charakteristické pro toto etnikum na počátku 20. let 20. století a poté před začátkem druhé světové války. Když se při vzniku Československé republiky přistoupilo k proklamování československého národa, dostali také Židé možnost poprvé se vyjádřit k vlastní národní příslušnosti, již preferovali. Postupně začali do politického a veřejného života ČSR prostupovat Židé jako integrovaná a samostatná národní menšina, ale jak se ukázalo na předválečné situaci 30. let, jejich emancipační snahy nebyly zdaleka tak kontinuální a strategické jako u českých, slovenských i německých spoluobčanů. V jihozápadním pohraničí se nacházeli hlavně Židé němečtí a neměli jednotnou představu o tom, jakým směrem by se jejich nacionální vědomí mělo po vzniku ČSR ubírat. Příklon k většinovému etniku se nakonec projevil i v letech třicátých, kdy mnoho židovských obyvatel Poběžovic setrvalo ve svých domovech a stalo se tak za nacistické okupace obětmi německého vyhlazovacího plánu.

Tato bakalářská práce neměla však za cíl porovnat vývoj regionální s vývojem celostátním, vývoj mikrohistorický s makrohistorickým. Takový postup by vydal na samostatné téma. Dala jsem si za úkol především získat co nejurčitější obraz života náboženské obce, jež byla ještě ne dávno činnou náboženskou komunitou. Její členové v ní po sto let žili v občanské, sociální i hospodářské soudržnosti, a ačkoli jejich statut vyžadoval rozličné ústupky, které byly po židovském obyvatelstvu za všech „režimů“ požadovány, udržovali s ostatní populací bezproblémové vztahy. Často se židovští příslušníci objevovali v městském zastupitelstvu, vedle německých průmyslníků se starali o ekonomický rozvoj města (rodina Mandlerů), podíleli se na mezinárodní prestiži regionu významnými osobnostmi, které byly s místní Žno spojeny (např. Dr. Starkenstein).

Z důvodu nedostatku vědeckých monografií a dostupného pramenného materiálu bylo zprvu obtížné určit, jakým směrem se bude práce ubírat. Původně stanovený mezní rok 1950 se ukázal být neprozíravým, protože poválečná obnova poběžovické židovské obce nenastala a chabé kontakty na její potomky v zahraničí se nepodařilo rozvinout. Právě zmapování let 1940-1950 v kontextu daného tématu nakonec zůstalo výzvou do budoucna. Velkým úskalím byla přítomnost tří poběžovických kronik, mnohokrát vycházejících z velmi abstraktních

zdrojů, jejichž pouhou existenci je nemožné doložit (Klauberův opis židovské obecní knihy). Samotný charakter kronik se ve většině míst přibližuje monografické sekundární literatuře a práce s nimi byla i z formálního hlediska nesnadná. Na druhou stranu mnohé informace v nich obsažené se ukázaly jako relevantní a bylo možné považovat obě knihy alespoň za vhodnou základnu pro konečný charakter práce. Díky nim se podařil objektivní nástin velkých historických chvil Žno jako byl pobyt Maharala a později též návštěva Baal Šem Tova, které se jinde nezmiňují, avšak pravděpodobnost jejich uskutečnění je nezvratná.

Co se týče problematiky dostupných pramenů, je třeba uvést, že údaje týkající se konkrétních židovských obyvatel a jmen byly zpracovány na základě židovských matrik, které však nebyly úplné. To souvisí s prostým faktem geografického umístění židovské obce. Jako příhraniční oblast, nadto sudetská, byly Poběžovice odkázány na nemilost německým sousedům a mnohé historické prameny se do dnešních dnů nedochovaly. I proto bylo nutné využít pro základ studia takové prameny, jakými byly právě ony tři sporné spisy.

Přejdu-li ke konkrétnímu textu, skutečnosti jsou následující. Otázka demografického vývoje se ukázala být obtížnější proto, že součet židovského obyvatelstva většinou neodrážel počet členů Žno a nebylo tak zcela čitelné, zda-li se měnil význam obce v závislosti na úbytku židovské populace nebo se vzájemný vliv neprojevoval. Všeobecně lze říci, že demograficky byla poběžovická Žno na vrcholu v druhé polovině 18. a v první polovině 19. století, což plně korespondovalo s vývojem v celých českých zemích, kdy se mezi lety 1754-1850 podíl židovského obyvatelstva zvýšil z 1,48% na 1,72% celkové populace.³¹⁰ V druhé půli 19. století se sice tento trend dále neuplatnil, tím však poukázal na směr jiný, jenž se u nás tehdy paralelně rozvíjel. Tím bylo období emancipace a zvýšená migrace Židů, zaznamenavší svůj dopad i v Poběžovicích. V poměru k místnímu obyvatelstvu, které od roku 1890 do 1945 zůstávalo na poměrně stabilním počtu cca dvou tisíc osob, bylo však jejich zastoupení čím dál nižší.

Židovská čtvrť měla zcela charakteristický vývoj s postupným rozšiřováním za hranice ghetta. Za její nejsvětější období lze považovat první polovinu 19. století, protože byla kromě významné ješivy sídlem krajského rabína pro Plzeňský a Klatovský kraj. Naopak nejvíce utrpěla po nacistickém záboru a bezprostředně po druhé světové válce. Dnes je z ní patrný pouze bývalý hotel *Austria* spolu s dalšími dvěma domy, původně v majetku Židů. Jejich fotografie se většinou objevují ve stejné podobě zachycující hlavní Židovskou ulici, kdo by si chtěl prohlédnout detailnější obrázky synagogy, musel by si je vyžádat v ŽMP.

---

³¹⁰ Pěkný, cit. 1, s. 647.

V rámci hospodářství se podařilo celkem detailně popsat podnikatelská odvětví, jimiž se Židé v Poběžovicích zabývali. Bylo tak učiněno s výsledkem, že nyní můžeme vidět, jakým způsobem se jejich způsob obživy vymykal či naopak podobal rázu židovského hospodaření v celých českých zemích. Jejich obchod byl s velkým zastoupením smíšených zboží a koloniálů signifikantní jako u mnohých jiných Žno, rovněž taková řemesla jako například koželužství se u Židů často vykonávala. Co je však poměrně nezvyklé, je překvapivý počet větších a soběstačných závodů, které tu v rukou židovských obyvatel vznikly. Je to neobvyklé hlavně proto, že Poběžovice nebyly velkým městem ani důležitým obchodním, potažmo dopravním uzlem (železnice zde byla zavedena až počátkem 20. století a se značným přispěním židovských továrníků) a samotná židovská obec zde byla nepočetná. Je jisté, že ač se poběžovičtí Židé zabývali i větší průmyslovou výrobou, potýkali se při svém podnikání s nestabilitou a později i hospodářskou krizí, která některé jejich činnosti definitivně ukončila.

Z vytýčených cílů se podařilo asi nejlépe osvětlit poměry náboženské. Synagoga zde vznikla a existovala za velké pozornosti svých budovatelů a jako jeden z nejzřetelnějších symbolů židovství na českém venkově i za pozornosti širší v době 20. století. Velmi mnoho údajů se nakonec podařilo získat i o poběžovickém hřbitově. Největší podíl na tom má v nynější době tamní Občanské sdružení Abraham, jež na něj po letech opět upozornilo a vzbuzeným zájmem odborné veřejnosti tak dalo vzniknout mnohým publikacím a článkům, které se tématu věnují.

Další z věcí, jež by zasloužily hlubší probádání, je židovské školství v Poběžovicích. Zde se prameny opět ztrácí, protože žádné židovské školní knihy týkající se ješivy zachovány nejsou a knihy německých škol byly vedeny ne zcela důsledně.

Měla-li by se vyměřit úloha poběžovické židovské obce ve vztahu k ostatním té doby, tj. let 1850-1950, byl její význam již na ústupu. Ty nejzářivější okamžiky měla za sebou a jakožto pohraniční náboženská obec na malém městě snad ani nemohla jiný vývoj zaznamenat. Přesto se její historie vyznačuje jedním signifikantním a významným jevem. Židé této obce po celou dobu svého působení inklinovali k asimilaci. Ať již to bylo ve vztahu k hraběcímu rodu, jenž zde sídlil, nebo k německému obyvatelstvu, které na přelomu 19. a 20. století bylo zaměstnáno v Mandlerových živcových mlýnech. Jejich obec žila vlastním a samostatným životem, ale nijak nejitřila vody poklidného soužití, které tu téměř až do počátku Hitlerovy války panovalo.

Ve své práci jsem dosáhla v rozdílné míře své předem navržené struktury, která dle mého názoru pokryla základní parametry pro zobrazení života Žno. Již teď je patrné, že látka poběžovických Židů by jednou mohla být obsáhlou kapitolou v kontextu dějin českého židovstva a je důkazem, že zdaleka ne všechny oblasti židovského etnika jsou zpracovány v takovém měřítku, aby jejich výpovědní hodnota uspěla na poli historie Židů v českých zemích.

14. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

14.1. Literatura a prameny

BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald.* Melsungen: 1970.

BARTUŠOVÁ, Nina. *Židovská obec v Poběžovicích.* Plzeň, 2006. 67 s. Bakalářská práce na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni na katedře kulturní antropologie. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Marta Ulrychová, Ph.D.

BERGEROVÁ, Natalia. *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů.* Praha: 1992. 221 s. ISBN 80-204-0305-1.

BONDY, Bohumil. *K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl I, II. 906-1620. Praha: 1906.

BÖHM, Josef; ŠPAČKOVÁ, Marie; ŠPAČEK, Josef. *Poběžovice: 650 let: 1359-2009.* Poběžovice: 2009. 123 s. ISBN 978-80-254-6347-5.

BRUNNER, Karl. *Gedenkbuch der Stadt Ronsperg 1930–1939.* SOKA Domažlice, inv. e. 81, kart. 65.

EBELOVÁ, Ivana; SÁDLOVÁ, Renáta aj. *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793: Čáslavský kraj, Klatovský kraj, Rakovnický kraj.* Díl V. Praha: NAČR, 2005. 405 s. ISBN 80-86712-21-4.

EHRMAN, Leopold; LIEBEN, Š. H.; FLESCHE, Jindřich; ADLER, Šimon. *O židovských památkách v Československé republice.* Praha: Památková komise Nejvyšší rady Svazu židovských obcí náboženských v Čechách, na Moravě a Slezsku, 1933. 58 s.

EMLER, Josef. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379.* Praha: Verlad der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1876.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě.* Praha: Sefer, 1992. 200 s. ISBN 80-900895-1-8.

FLEISCHMANN, Gustav. *Sídla Židů v Čechách.* Praha: 1921. 26 s. ŽMP, č. Inv. 34/71, sig. 57704/1a.

HABARTOVÁ, Klára. *Židovští uprchlíci z Haliče a Bukoviny na Klatovsku v období první světové války.* In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku.* ŽMP. Praha: 2009. s. 3 - 20. ISBN 978-80-86889-96-2

HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty. II: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.* Praha: 1993. 189 s. ISBN 80-85770-04-0.

HAMÁČKOVÁ, Vlastimila; HANKOVÁ, Monika; LHOTOVÁ, Markéta. *Židé v Čechách, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci*. ŽMP. Praha: 2007. 227 s. ISBN 978-80-86889-58-0.

HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha: Rada židovských náboženských obcí v ČSR, 1980. 32 s.

HOFMANN, G. *Papírna v Poběžovicích*. In *Výroční zpráva Okresního archivu v Domažlicích*. Domažlice: 1982.

CHYTIL, ALOIS. *Chytilův úplný adresář Království Českého*. Díl III. Obvod Obchodních komor v Č. Budějovicích, v Plzni a v Chebu. Rokycany: 1915. 1665 s.

JÁNSKÝ, Jiří. *Páni ze Švamberka: Pětisetletá saga rodu s erbem labutě*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2006. 557 s. ISBN 80-86125-72-6.

JELÍNEK, Josef. *České školství v Poběžovicích*. In *Poběžovice, Obraz minulosti a přítomnosti: 1921-1936*. Vydáno na oslavu patnáctiletého výročí založení místního odboru Národní jednoty pošumavské a české národní školy. Poběžovice: Místní odbor Národní jednoty pošumavské, 1937. 36 s.

JEZDINSKÝ, Jaroslav. *Profesor MuDr. Emil Starkenstein (18. 12. 1884 - 6. 11. 1942): Osobnost a dílo významného pražského německého farmakologa (120. výročí narození)*. *Solen*, 2005, roč. 19, č. I, s. 72-74. Dostupný také z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/far/2005/01/19.pdf>>

KIEVAL, Hillel J. *Země mezi: čeští, moravští a slovenští Židé do roku 1918*. In BERGEROVÁ, Natalia (ed.). *Na křižovatce kultur. Historie Československých Židů*. Praha: 1992. s. 23-51. ISBN 80-204-0305-1.

KLAUBER, Moritz. *Město Ronšperk (Poběžovice) a poběžovičtí židé*, Horšovský Týn: 1927.

KLEMPERER, Gutmann. *Pražský rabinát*. Praha: 2008. 198 s. ISBN 978-80-85924-54-1.

KOCOUREK, Ludomír. *Židovské hřbitovy v severozápadních Čechách*. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. Praha: ŽMP, 2009. s. 134 – 147. ISBN 978-80-86889-96-2.

KOHN, Albert. *Die Notablerversammlung der Israeliten Böhmens, ihre Beratungen und Schlüsse*. Vídeň: 1852.

KOLÁŘ, Oldřich. *15 let Národní jednoty pošumavské v Poběžovicích*. In *Poběžovice, Obraz minulosti a přítomnosti 1921-1936*. Vydáno na oslavu patnáctiletého výročí založení místního odboru Národní jednoty pošumavské a české národní školy. Poběžovice: Místní odbor Národní jednoty pošumavské, 1937. 36 s.

KREJČOVÁ, Helena. SVOBODOVÁ, Jana. HYNDRÁKOVÁ, Anna. *Židé v protektorátu, Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty.* Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Praha: Maxdorf, 1997. 491 s. ISBN 80-85800-82-9.

KRUŽÍKOVÁ, Klára. Židovské náboženské obce a ortodoxní Židé v Československé republice ve 20. letech 20. století. In *Židovská menšina v Československu ve 20. letech, Sborník přednášek ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v říjnu 2002 až červnu 2003.* Uspořádali POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Praha: ŽMP, 2003. ISBN 80-85608-72-3.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl 5. Par-Pra. Praha: Libri, 2002. 671 s. ISBN 80-7277-039-X.

LEŠKOVÁ, Eva. Činnost Občanského sdružení Abraham Poběžovice. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku.* Praha: ŽMP, 2009. s. 128 – 133. ISBN 978-80-86889-96-2

LIEBSCHER, Karel. Okres ronšperský, In *Království české. IV. Jihozápadní Čechy.* Praha: 1911. 580 s.

MATUŠÍKOVÁ, Lenka. Namensänderungen in jüdischen Familien im Jahre 1787 am Beispiel der jüdischen Gemeinde Kanitz (Dolní Kounice). *Judaica Bohemiae*, 1999, č. 34, s. 107-125.

MUŽÍK, Petr. Z historie města Poběžovic. In *Výroční zpráva Okresního archivu v Domažlicích.* Domažlice: 1980.

NEWMAN, Jaakov; SIVAN, Gavriel. *Judaismus od A do Z: Slovník pojmů a termínů.* Praha: Sefer, 1992. 285 s. ISBN 80-900895-3-4.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě.* Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

POLÁK ROKYCANA, Jaroslav. Geschichte der Juden in Ronsperg in Böhmen. In GOLD, Hugo. *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangheit und Gegenwart.* Brno/Praha: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1934. 735 s.

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách.* Díl III. M-Ř. Praha: ČSAV ve Státním nakladatelství učebnic, 1951.

PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří.* Díl I, Poběžovice: 1965.

PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří.* Díl II, Poběžovice: 1965.

PURGHART, František. *Masarykova třída.* Poběžovice: 1965.

ROZKOŠNÁ, Blanka; JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: Era group, 2004. 480 s. ISBN 80-86517-64-0.

ŘEHÁČEK, Karel. *Česko-německé soužití na jihozápadě Čech v letech 1880-1938*. AUPO Historica 31, 2003.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království Českého*. Díl IX: Domažlicko a Klatovsko. Praha: 1996. 279 s. ISBN 80-7203-041-8.

Terezínská pamětní kniha: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945. Díl I. a II. Terezínská iniciativa. Praha: Melantrich, 1995. AŽMP, D I. č. Inv. 1063/2009, sign. A 235/1, D II. č. Inv. 1064/2009, sign. A 235/2. ISBN 80-7023-209-9 (díl 1), 80-7023-225-0 (díl 2).

THOMAYEROVÁ, Jana. Židovský osud na malém městě v Říšské župě Sudety - příklad Horšovského Týna. In *Židovská menšina za druhé republiky, Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru ŽMP v lednu až červnu 2007*. Uspořádali POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. Praha: ŽMP, 2007. s. 162-177. ISBN 978-80-86889-52-8.

TINGL, František Antonín. *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1362*. Tomus primus. Pragae: 1867. 212 s.

TOKSTEIN, Antonín, F. *Židé v Čechách*. Praha: 1867. 59 s.

TRAJER, Johann. *Historisch - statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis: 1862. 1022 s.

VAINSTEIN, Josef. *Židovský hřbitov v Ronšperku 1931*. AŽMP, sign. 64977.

VEBER, Václav aj. *Židé v novodobých dějinách*. Praha: Karolinum, 1997. 323 s. ISBN 80-7184-412-8.

VONDRUŠOVÁ, Alena; VÁŇOVÁ, Ladislava. *Paměti hraběnky Micu Coudenhove-Kalergi*. Domažlice: 2005. 184 s. ISBN 80-86125-53-X.

SÚA, č. Inv. 2160, kart. 1161.

SOAP, kart. č. Inv. 493.

NAČR, Matriky židovských náboženských obcí v českých krajích (HBMa) – 1567, 1568, 1569, 1574, 1575, 1576.

SOkA v Domažlicích, fond Německá obecná škola Poběžovice, č. Inv. 1, 2, kn. č. 132, 133.

SOkA v Domažlicích, fond AM Poběžovice, Jednání městské rady 1926 – 1943, č. Inv. 109.

14.2. Internetové zdroje

ERNYEI Andrea; NOVÁKOVÁ Jitka, SLÁMOVÁ Markéta. *Židé: Židovská symbolika*. [online]. Člověk v tísni, projekt Varianty, 2002 [cit. 2010-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b04zide/20.pdf>>.

MAREŠ, Jan. *Richard Coudenhove-Kalergi*. [online]. Poslední revize 18. 6. 2010 [cit. 2010-05-10]. Dostupný z WWW: <http://www.kohoutikriz.org/data/w_coude.php>.

Město Poběžovice. *Historický vývoj města* [online]. Oficiální web města Poběžovice [cit. 2010-04-12]. Dostupný z WWW: <http://www.pobezovice.cz/?module=dokument&action=display_dokument&id=3871>.

Občanské sdružení Krnovská synagoga. *Cena Dr. Sigmunda Langschura pro studenty Gymnázia Krnov*. [online]. Občanské sdružení Krnovská synagoga [cit. 2010-02-23]. Dostupný z WWW: <http://www.krnovskasynagoga.cz/soucasti/langschurova_cena.html>.

VOREL, Ivan. *Branžovský hvozd*. [online]. Oficiální internetové stránky Městského úřadu Klatovy. Říjen 2008. [cit. 2010-06-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.klatovynet.cz/mukt/user/download/branzovskyhvozd.pdf>>.

Yad Vashem, *The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority* [online], The Central database of Shoah victims' names, 2004 [cit. 2010-03-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.yadvashem.org>>.

15. PŘÍLOHY

15.1. Textová příloha

15.1.1. Slovník pojmů

Almemor – arabsky „řečniště“. Vyvýšené podium, z něhož se předčítá z Tóry. Při klasickém uspořádání je umístěn uprostřed modlitebny. (Pěkný, 2001, s. 170)

Aron ha-kodeš – hebrejsky „svatostánek“. Schrána v každé synagoze, ve které jsou uloženy „svitky Zákona“ a jiné náboženské předměty. (Newman; Sivan, 1992, s. 192)

Dajan – hebrejsky „soudce“. Pomocný soudce židovského náboženského soudu. (Pěkný, 2001, s. 378)

Chevra kadiša – aramejsky „svaté bratrstvo“. Dobrovolná skupina či spolek, vyskytující se zejména u Aškenázů, který provádí poslední obřady a dohlíží na pořádání pohřbů podle židovských zvyků. (Newman; Sivan, 1992, s. 57)

Ješiva – hebrejsky „zasedání, sezení“. Škola vyššího židovského vzdělání, konkrétně určená ke studiu *Talmudu* (autoritativního celku židovského zákona a tradice. (Newman; Sivan, 1992, s. 67, s. 221 - 223)

Kabala - původně talmudské označení ústní tradice, termín byl později přenesen na židovskou mystiku a ústně předávané náboženské učení. Její podstatou je též víra ve vzájemný vztah světa božského a pozemského, respektive provázanost Boha s člověkem (Newman; Sivan, 1992, s. 78)

Kijor – rituální umyvadlo na umytí rukou po provedení smutečního obřadu.

Kohanim - kněžské požehnání, původně pronášené každé ráno a večer v synagoze, někde se pronášelo na Nový rok a jiné svátky (Newman; Sivan, 1992, s. 152)

Kohen (pl. *kohanim*) – hebrejský výraz pro kněze. Členové kmene Levi, potomci Árona a jeho synů, kteří byli pověřeni prováděním posvátných ritů ve stanu úmluvy a v Chrámu. (Newman; Sivan, 1992, s. 92)

Košerák – slangový výraz pro židovského obecního řezníka (*šochera*), pověřeného zabitím zvířete a dohledem nad čistotou a kvalitou masa. (Pěkný, 2001, s. 164)

Macesy – hebrejský výraz pro nekvašený chléb, který se jí o *Pesachu* (židovský svátek, připomínající odchod Izraelitů z Egypta). (Newman; Sivan, 1992, s. 102 – 103, 136 - 138)

Maceva – židovský náhrobek (pomník). (Pěkný, 2001, s. 165)

Mikve – hebrejsky „sebrání“ nebo „shromáždění“ vody. Rybník, nádrž, přesněji lázeň či „ritualarium“ s čistou přírodní (nikoli vodovodní) vodou, v níž je možno nabýt rituální čistoty. Měla by pojmut nejméně 762 litrů vody a být dost hluboká, aby umožnila dospělému úplné ponoření. (Newman; Sivan, 1992, s. 116)

Ner tamid – hebrejsky „věčná lampa“. Trvalá připomínka *menory* (sedmiramenný stojan na světla – svícen), která byla údajně umístěna v Šalamounově chrámu v Jeruzalémě. (Newman; Sivan, 1992, s. 112, 126)

Roš ha-šana – doslovně z hebrejštiny „hlava roku“. Židovský Nový rok.

Štít Davidův – hebrejsky *Magen David* – všeobecně uznávaný emblém judaismu. Hexagram ze dvou trojúhelníků, propletených a spojených tak, aby vytvořily šesticípou hvězdu. (Newman; Sivan, 1992, str. 104)

Tašlich – hebrejsky doslova „odhodíš“. Výraz označující symbolické odhození hříchů na *Roš ha-šana* na znamení individuálního pokání.

Teffilin - tfilin; modlitební řemínky, konkrétněji kožené krabičky připevněné k černým řemínkům z kůže a obsahující předepsané biblické pasáže, jež si muži navlékají při ranní bohoslužbě ve všední den (Newman, Sivan, 1992, s. 226).

15.1.2. Seznam osob podle soupisu židovských domů z roku 1857³¹¹

Rodina Rindskopfa Samuela (4 os.), rodina Weissshuta Moiseše (3 os.), rodina Grunhüta Heřmana (3 os.), rodina Grunhüta Seligmana (3 os.), rodina Blocha Eliáše (2 os.), rodina Starkensteina Mořice (8 os.), rodina Kohna Abrahama (6 os.), rodina Blocha Mosese (9 os.), rodina Naschaura Šimona (4 os.), rodina Naschauera Salomona (3 os.), rodina Grunhüta Samuela (5 os.), rodina Perelese Arona (3 os.), rodina Geschmaie Leopolda (6 os.), rodina Geschmaie Jonese (4 os.), rodina Langschura Seligmana (4 os.), rodina Töpfera Mosese (2 os.), rodina Töpfera Jakuba (4 os.), rodina Manassese Kolmanna (8 os.), rodina Sollnera Leopolda (3 os.), rodina Sollnera Marka (2 os.), rodina Geschmaje Salomona (3 os.), rodina Geschmaie Abrahama (3 os.), rodina po zemřelém Israelu Schenkovi (6 os.), rodina Geschmaie Salomona (5 os.), rodina Geschmaie Mořice (2 os.), Schenková Kateřina, Weissshutová Esther, rodina Winternitze Heřmana (7 os.), Rindskopf David, rodina Weila Michaela (6 os.), Winternitz Abraham, rodina Weilova (5 os.), Mandlerová Juditha, rodina Knöpfera Šimona (2 os.), rodina Altmanna Leopolda (2 os.), rodina Altmanna Abrahama (5 os.), Eisnerová Barbora, rodina Altmanna Jakuba (3 os.), Weilová Anna a syn Albert Weil, rodina Winternitze Daniela (5 os.), rodina Eisnera Salomona (5 os.), rodina Blocha Salomona (2 os.), rodina Eisnerova (2 os.), rodina Naschauera Bernarda (3 os.), rodina Grunhüta Adama (10 os.), Grunhütová Barbora, rodina Grunhüta Israela (4 os.), rodina Winternitze Salomona (9 os.), rodina Langschura Abrahama (11 os.), rodina Mandlera Jakuba (9 os.), rodina Knöpfera Jindřicha (4 os.), Reichenbaumová Amelie s dcerou Františkou Reichenbaumovou.

---

³¹¹ PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří*. Díl II, Poběžovice: 1965. s. 382-389.

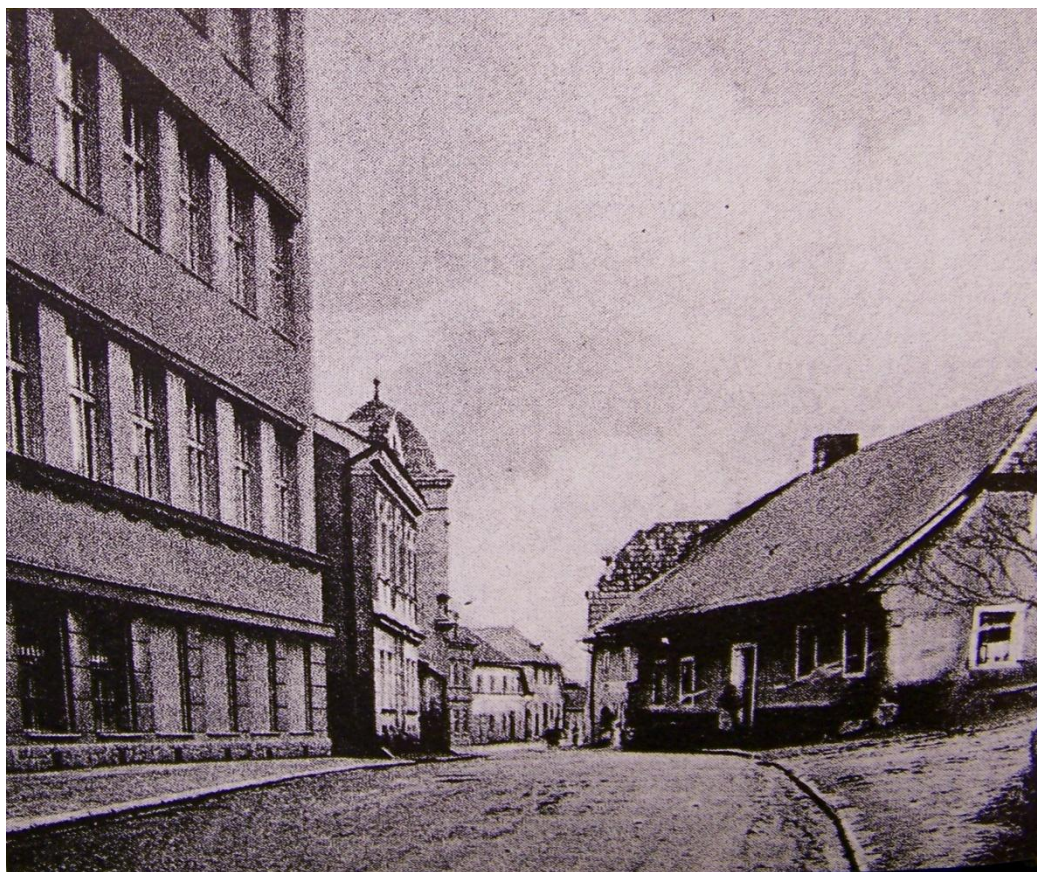
16. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obrázek 1

Znak města Poběžovice.

(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung* Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.)

Obrázek 2

Bahnhofstraße. Pohled od nynější základní školy.

(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.*)

Obrázek 3

Bahnhofstraße. Třetí budovou zprava je synagoga.

(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.*)

Obrázek 4

Bahnhofstraße v roce 1910. Po pravé straně budova synagogy a v pozadí Hotel Austria.

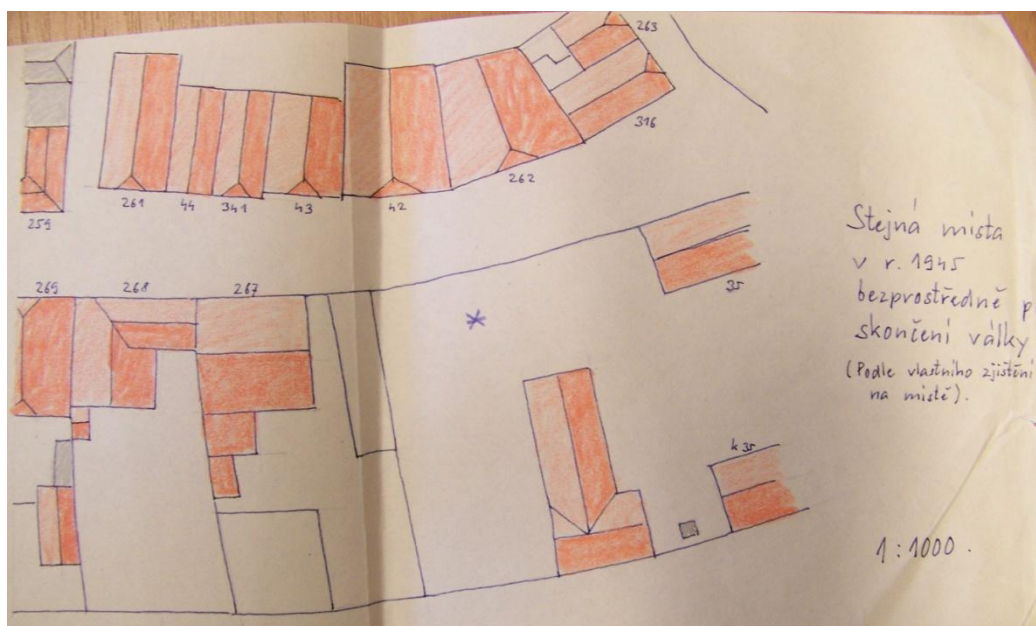
(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.*)

Obrázek 5

Plán židovské čtvrti, rok 1938.

(PURGHART, František. *Pobežovice, Pivoňské hory a podhůří*. Díl II, Pobežovice: 1965. s. 474)

Obrázek 6

Plán židovské čtvrti, rok 1945.

(PURGHART, František. *Poběžovice, Pivoňské hory a podhůří*. Díl II, Poběžovice: 1965. s. 487)

Obrázek 7

Mandlerova vila.

(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.*)

Obrázek 9

Živcové mlýny Siegmunda Mandlera - 30. léta 20. století.

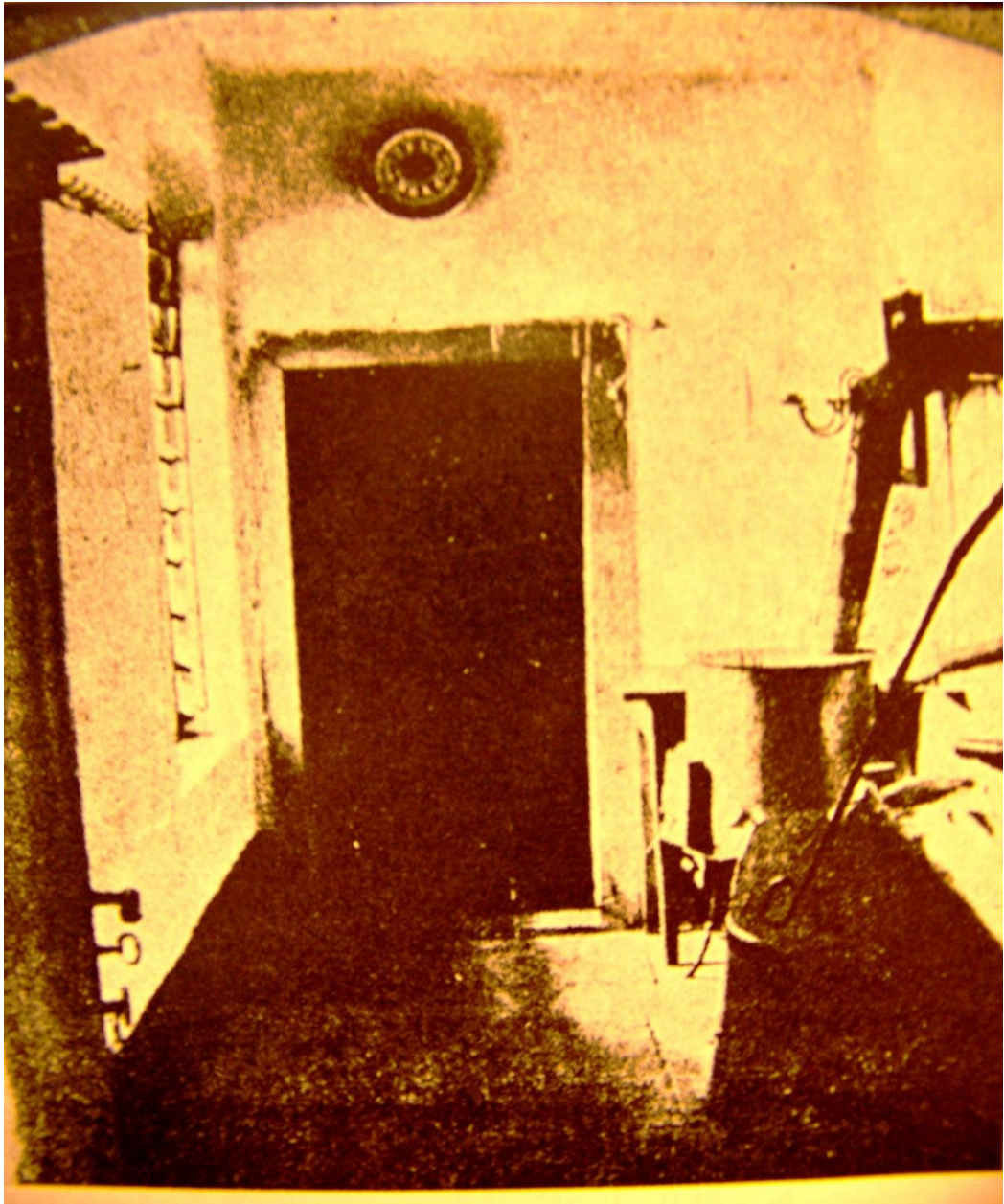
(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970. s. 105*)

Obrázek 10

Živcový mlýn.

(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970. s. 103*)

Obrázek 11

Interiér mikve.

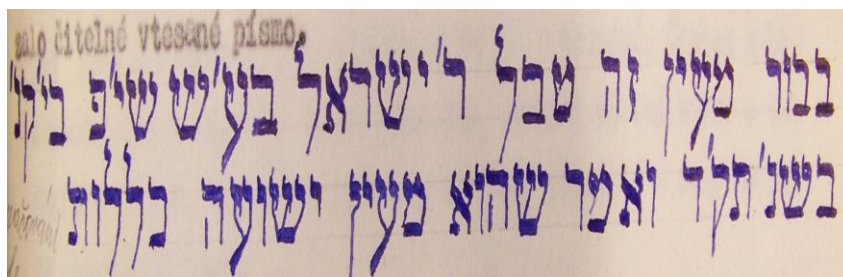
(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung* Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.)

Obrázek 12

Mlýnský kámen vyzvednutý ze studny náležející k synagoze.

(BAUER, Franz; KIEFNER, Rudolf; ROTHMAIER, Josef. *Ronsperg Ein Buch der Erinnerung Herausgegeben vom Ortsrat der Stadt Ronsperg im „Heimatkreis Bischofsteinitz e. v.“ Furth i. Wald. Melsungen: 1970.*)

Obrázek 13

Přepis nápisu na mlýnském kameni vyzvednutém ze studny v objektu synagogy.

(KLAUBER, Moritz. *Město Ronšperk (Poběžovice) a poběžovičtí židé*, Horšovský Týn: 1927. s. 3)

Obrázek 14

Vstup na židovský hřbitov po rekonstrukci.

(LEŠKOVÁ, Eva. Činnost Občanského sdružení Abraham Poběžovice. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. Praha: ŽMP, 2009. ISBN 978-80-86889-96-2)

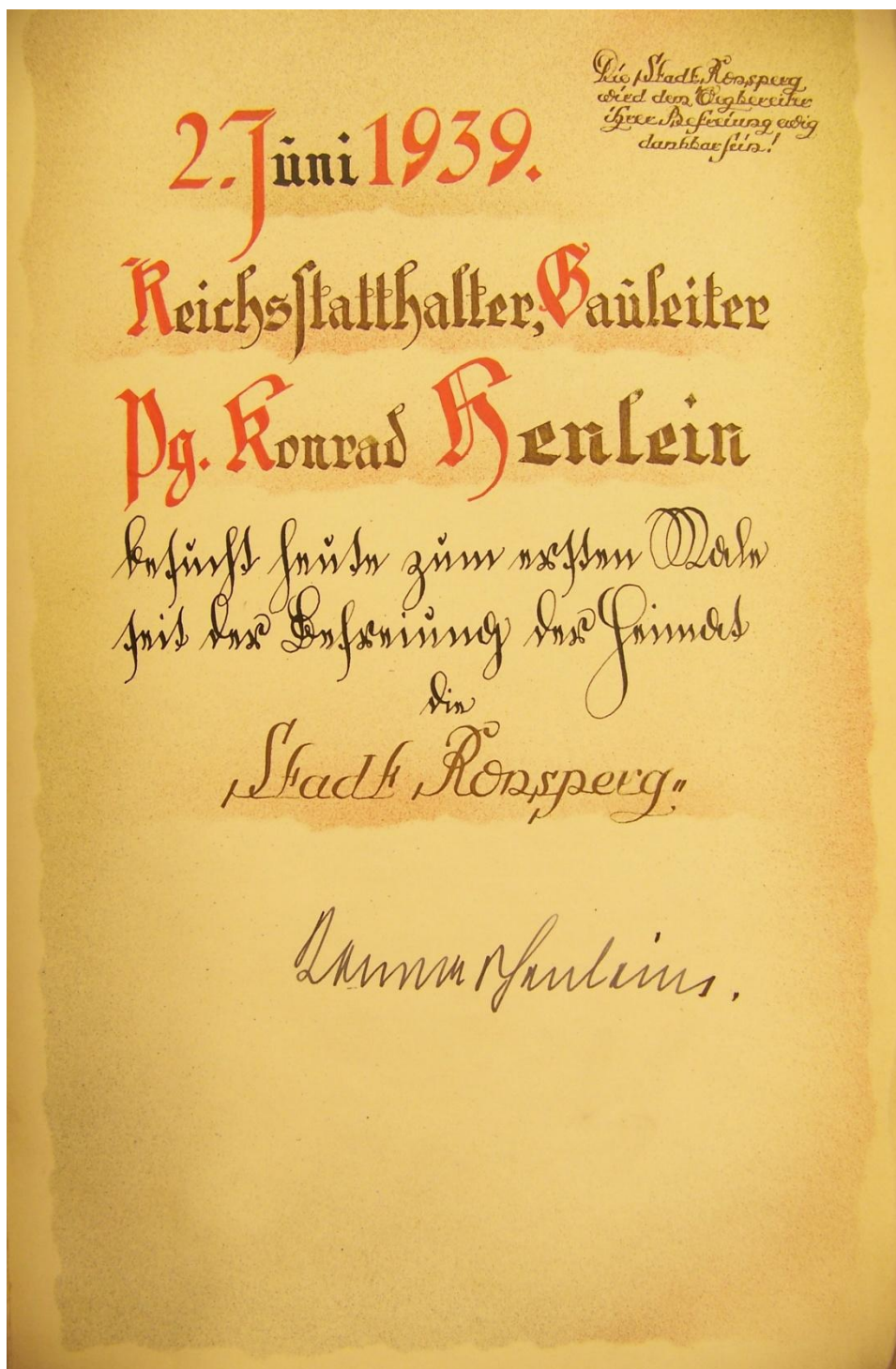

Obrázek 15

Hřbitov po rekonstrukci.

(LEŠKOVÁ, Eva. Činnost Občanského sdružení Abraham Poběžovice. In *Židé v Čechách 2, Sborník příspěvků ze semináře konaného 24. a 25. září 2008 v Nýrsku*. Praha: ŽMP, 2009. ISBN 978-80-86889-96-2)

Obrázek 16

Pamětní list vydaný u příležitosti příjezdu Konráda Henleina do Poběžovic.

(Archiv města Poběžovice č. Inv. 81, JAF: 340)

Obrázek 17

Dr. Siegmund Langschur.

(Občanské sdružení Krnovská synagoga. *Cena Dr. Sigmunda Langschura pro studenty Gymnázia Krnov.* [online]. Občanské sdružení Krnovská synagoga [cit. 2010-02-23]. Dostupný z WWW: <http://www.krnovskasynagoga.cz/soucasti/langschurova_cena.html>)

Obrázek 18

Prof. MuDr. Emil Starkenstein.

(JEZDINSKÝ, Jaroslav. Profesor MuDr. Emil Starkenstein (18. 12. 1884 - 6. 11. 1942): Osobnost a dílo významného pražského německého farmakologa (120. výročí narození). *Solen*, 2005, roč. 19, č. I, s. 72. Dostupný také z WWW: <<http://www.solen.cz/pdfs/far/2005/01/19.pdf>>)